

T A R T A L O M

▶ 3	KOVÁCS ANDRÁS FERENC	
	Tanka, Mínoszi éjben, Függőleges haiku, Horizontális haiku	(versek)
▶ 5	TOLNAI OTTÓ	
	Ki járkal fenn a padláson	(vers)
▶ 10	SZEPESI ATTILA	
	A búsképű lovag, Kuplé a kilencvenes évekből, Farsangi bazár	(versek)
▶ 13	TÉREY JÁNOS	
	Vénusz a passzív házban, Apartman két koponyával	(versek)
▶ 15	BENEDEK ISTVÁN GÁBOR	
	A vendég	(elbeszélés)
▶ 20	KISS BENEDEK	
	A bárdok kínja, Csikózó éjszaka, Amikor int az óra	(versek)
▶ 23	ORAVECZ PÉTER	
	Ismeretterjesztő vállalat, Két nekifutás	(versek)
▶ 25	CSOBÁNKA ZSUZSA	
	Z-szan, Üvegtest, Cédrus	(versek)
▶ 28	MIKLYA ZSOLT	
	Ez és itt, Part és tükör	(versek)
▶ 30	CSEERNÁK ANDRÁS	
	A tricikli	(elbeszélés)
▶ 36	UGHY SZABINA	
	Magyarázat, Karcolt lemez, Itt is b ;-)...	(versek)
▶ 38	HALMAI TAMÁS	
	Aranytemplom	(versek)
▶ 42	NYÍRFALVI KÁROLY	
	„Naplójegyzet”, Rossz mozdulat, Rövid életű zokni is lehet, Felülírás	(versek)
▶ 44	NOVÁK ÉVA	
	Eldurvulhatnak a dolgok, Bezárul, Volt	(versek)
▶ 46	ZSIDÓ FERENC	
	Laska Lajos történetek	(rövidprózák)
▶ 49	LÁZÁR BENCE ANDRÁS	
	Anyá keringése, Az öröklés menete	(versek)
▶ 51	CSEPREGI JÁNOS	
	The great comb-over, Magenta system III.	(versek)
▶ 54	TURAI LAURA	
	Ez az, Alma, Feltámadás?	(versek)

56	NAGY ZOPÁN	
	Vázlat, Hábi-Szádi monológok	(versek)
59	BENE ZOLTÁN	
	Keserédes	(elbeszélés)
63	KÁNTOR PÉTER	
	Egy este sárgáskék ég alatt	(vers)
		MŰHELY
65	SARUSI MIHÁLY	
	A könyv Csabán – Könyvheti megnyitó beszéd	(esszé)

68	SZOLCSÁNYI ÁKOS	
	A mindenhatóság problémája Térey János műveiben	(tanulmány)
72	DARVASI FERENC	
	„Kétszer ugyanolyan könyvet még soha nem írtam” – Beszélgetés Térey Jánossal	
78	BÉKÉS IZABELLA	
	St. Auby Tamás, a nem művészet művésze	(tanulmány)

85	VÁN HAJNALKA	
	Jankay Tibor művészete III. – Felfedezésre váró grafikák	(tanulmány)
		SZÍNHÁZ
91	VARGA ANIKÓ	
	A színház és a határok – Magyar Színházak 22. Kisvárdai Fesztiválja	(tanulmány)
96	NIEDZIELSKY KATALIN	
	Közép-európai szomszédolás Békéscsabán	(tanulmány)
		FIGYELŐ
103	MÉNESI GÁBOR	
	A bezárt ablak mögül – Berniczky Éva: Várkulcsa	(kritika)
106	KOLOZSI ORSOLYA	
	Egy tabáni „szarvasgomba” – Kerékgyártó István: Trüffel Milán	(kritika)
108	CSÁBI DOMONKOS	
	Cserepek – Sarusi Mihály: Pincester; Hiábahaza	(kritika)
110	TARJÁN TAMÁS	
	Jégverem-gőzfürdő – Térey János: Jeremiás avagy Isten hidege	(kritika)
113	SOLTÉSZ MÁRTON	
	„»Ego« az, aki »ego«-t mond”. Identitás és kompetencialitás vizsgálata a lét-nyelvi diskurzusban. – Erővonalak. Közelítések Térey Jánoshoz	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

KOVÁCS ANDRÁS FERENC ◀

TANKA

(Dorkának)

Akét ősz szele
hoz, hiába ölelnéd
feli reménytel –
messzesodója tavasz,
kiszakítja karodból.

Marosvásárhely, 2010. március 30-án

MÍNOSZI ÉJBEN

(Dorkának)

Ötven, ötven, tán
ötven tavasz szállt el –
s hol érintik remegőn
az ajkak, éjek
együtt... Nagy szemek álma
izzik ég parasztaban.

Marosvásárhely, 2010. április 25-én

Kovács András Ferenc

Függőleges haiku

(Hommage à Pascal)

nádszál vagy fűszál
nem gondolkodik

így
n
ő
v
i
s
s
z
a
a
f
ö
l
d
b
e

Horizontális haiku

Kileng a föld, mint hosszú mondatéj, milyent nem mond ki senki.

TOLNAI OTTÓ ◀

Ki járkal fenn a padláson

Ki járkal fenn kérdi ómama
ki járkal fenn a padláson
tonnás kőcsizmában
senki
senki sem járkal fenn a padláson
tonnás kőcsizmában
senki ómama

Ki járkal fenn kérdi ómama
ki járkal fenn a padláson
tonnás ólomcsizmában
senki
senki sem járkal fenn a padláson
tonnás ólomcsizmában
senki ómama

Ki járkal fenn kérdi ómama
ki járkal fenn a padláson
tonnás vascsizmákban
senki sem járkal fenn a padláson
tonnás vascsizmában
senki ómama
csak szalonnát jött lopni valaki
és behágott a patkánycsapdába
nem patkánycsapda az
nem hallod kisfiam
rókavasban táncol a szalonna tolvaja
mondtam ne a rókavasat állítsátok
de ti a rókavasat állítottátok föl
és most egész éjszaka abban táncol
táncol a rókavasban a padláson

Köszöntjük a magyar líra, próza, esszé és dráma hetvenéves mesterét! (A szerk.)

TOLNAI OTTÓ
(Magyarokanizsa, 1940) – Polics

Ki járkal fenn kisfiam kérdi ómama
 ki járkal fenn a padláson
 tonnás halinacsizmában
 emlékszel kisfiam mire meglelték
 ótatát a sóbányában
 kiverte
 díszesre verte ki halinacsizmáját a só
 a bányász aki meglelte
 súlyos sókristályt adott a kezembe
 tegyem a sublót sarkára
 úgy törik
 olyan szépen törik benne a fény
 mintha nevetne
 ki táncol fenn a padláson kisfiam
 tonnás sócsizmában
 senki
 senki sem táncolt fönn a padláson
 tonnás sócsizmában
 senki ómama
 frissen van saralva elcsúszna
 ma-holnap érkezik az új búza

Ki járkal fenn kisfiam kérdi ómama
 ki járkal fenn a padláson
 vasalt szibériai csizmában
 ki táncol fenn a padláson
 trockij körösztapád táncol
 tonnás szibériai csizmájában
 amíg táncol nem jajgat
 hadd táncoljon
 tudom én kisfiam az angyaloknak
 mint a magtár muralovainak
 rengő fara van
 hadd járják
 hadd táncoljanak

Ki járkal fenn kérdi ómama
 ki járkal fenn a padláson
 tonnás jégcsizmában
 senki
 senki sem járkal fenn a padláson
 tonnás jégcsizmában
 senki ómama
 csak az a jég alá csúszott koma jár
 néha melegedni hozzánk
 netán letáncolja jégcsizmáját

Ki járkal fenn a padláson
 ki táncol
 senki ómama
 elvástak a létra fogai
 kettétört a nagylétra
 faragjon máris újat mondja
 faragjon újat ott a disznópiacnál
 ókanizsán a dope bognár
 faragjon égig érő lajtorját
 mézszín akácból
 hadd táncoltassák a legények
 tonnás kőcsizmában
 tonnás ólomcsizmában
 tonnás sócsizmában
 tonnás szibériai csizmában
 hadd táncoltassák az angyalokat
 fenn a frissen saralt padláson
 most van az ideje
 hadd táncoltassák őket
 ótatád meg a trockij körösztapá
 meg az a jég alá csúszott koma
 tudom én kisfiam az angyaloknak
 mint a magtár muralovainak
 rengő fara van
 hadd táncoltassák őket
 most van az ideje
 aztán már nem táncolhatnak
 jön az új búza
 hadd táncoltassa
 a muraferő angyalokat ótata
 egész bécset megtáncoltatatta
 tudórozszászín fiákeron járt
 még a császár is táncolt vele
 együtt járták a táncot
 saját szememmel láttam
 együtt járták aeffermann katalinnal
 a híres bécsi tojástáncossal
 harminc tojás között cifrázták
 (a tojástáncolás történetében
 először hármásban)
 sócsempész volt ótata
 a császár sócsempésze
 tudórozszászín fiákeron járt
 épp most készülnek emlékművet
 emelni neki a bécsiek
 a collegium hungaricummal szemben
 a salztorbrückén

mert egyedül ő tudta átcsempészni
 azt írja majd az emlékművön
 egyedül ő tudta ótata
 átcsempészni az értelem vámján
 a látszatok szószobrait
 sócsempész volt ótata
 a látszatok legnagyobb sócsempésze
 és nem rönkúsztató
 rá ütöttél kisfiam
 a sócsempész ótatára
 mássz fel
 te is táncoltasd meg
 aeffermann katalint
 most van az ideje
 rája ütöttél
 a sócsempész ótatára
 meg a trockij körösztapára
 mássz fel a mézszín lajtorján
 tengeri sót is csempészett ótata
 táncoltasd meg a szalonnatolvajt a kancsukával
 megdézsmálta a disznósajtot is
 mássz fel a mézszín lajtorján
 mássz fel tonnás szurokcsizmában
 mert ki az olajos tengereket járja
 szurokcsizma nő a lábára
 táncolj a tojások között aeffermann katalinnal
 táncolj tonnás szurokcsizmában
 mert lám hazahozta ótata
 a fronton találkoztak
 az első háborúban a frontot járta
 ott táncolt a katonáknak
 a tojásgránátok között
 és az aeffermann katalin felismerte
 a bácskai sócsempészt
 a látszatok legnagyobb sócsempészét
 tüdőszín fiákeron járt
 és a kolaraccal* barátkozott
 a másik nagy szószállítóval
 a belgrádi egyetem alapítójával
 és lám hazahozta
 fenn rejtegeti előlem a padláson
 feljár táncolni vele sócsizmában

* Ilija Kolarac dúsgazdag sókereskedő, vagyonát a belgrádi egyetem megalapítására (*Kolarčev univerzityt*) és az irodalom támogatására hagyományozta.

a libatojások között
 most a pulykatojások között táncolnak
 táncolj te is
 táncolj a gyöngyösök tojásai között
 táncolj tonnás szurokcsizmában
 halld gyöngyöt szórnak
 igazgyöngy között táncolnak
 aztán nem táncolhattok
 érkezik a forró búza
 engem is arra fektetett
 a forró búzára kisfiam
 csak úgy égette
 rengő murafaromat a forró mag
 mássz fel a mézszín lajtorján
 mássz még feljebb
 az égbe mássz fel kisfiam
 a mézszín lajtorján
 ők már ott táncolnak
 tonnás kőcsizmában
 tonnás ólom
 tonnás sócsizmában
 ott táncolnak fenn az égben
 halld aeffermann katalin gipsztopánkáját
 ott fenn se nyugszik ótata
 halld hogy kapál
 hogy kapál horgas lába
 hogy kapál körösztapád izgága lába is
 hogy kapál
 a köszvény fess
 tonnás csizmákat húzott a lábukra
 hogy kapálnak szegények
 akárha futóárkot
 pedig már megkötetett a paktum
 saját sírjukat kapálják
 saját sírjukat az ég azúr sarában
 halld hogy kapálnak
 halld hogy kapálnak.

A búsképű lovag

Én Don Quijote, hős lovag,
kóró-sovány, de dús erényben,
hegy-völgyek kajla vándora
poroszkáltam pókos gebémen.

Lándzsa előre, kard-ki-kard,
vitézkedtem árnyék-porondon,
Rocinantém is, magam is
régvolt szellem álmodta fantom.

Szent sugallatra esküvő
balek, aki nevét kimondja,
bár sejti, múlik a jövő –
kalmár idők árnyékbolondja.

Kihalt vadonban remete,
ködgomoly-káprázat-igézte
göthös vénség, sárkány-vívó,
malom-tusák bohó lidérce.

Voltam kehes troglodita,
ki többnyire éhkoppon él,
gyökeret faltam, sáska-sültet,
dajkált a nyár, gyötört a tél.

Voltam kákabélű zarándok,
imádkoztam durva darócban.
Kerültem minden rőzselángot,
mert szívemben gyúlékony kóc van.

Kancsal mágus, titkot leső,
bukott angyalok földi mása,
varázsigéket mormoló,
kinek jövő a látomása...

Fejembe csapva borbélytányér,
csupa csillám, bár talmi réz,
vigyorog, aki odasandít,
de elvakul, ha belenéz.

Sok volt a kókler-handabanda:
teste-foszló rémalakot
láttam, fogatlan útonállót,
szent szörnyet, habókos papot.

Hamis prófétát és kufárt,
holdfényben bús árnyat meresztőt,
láttam vátesz bohócot is,
meg vérivó madárijesztőt.

Maszkot cserél bölcs és bolond,
mikor, miért, nem tudható.
A tudás több, mint az ígézet,
az álom több, mint a való.

Aki sűgást hall – dőre? ádáz?
szeméből kilobog a téboly.
Az ember, ha emelkedik,
angyal, ha sűllyed, rusnya démon.

Nem tudom, hol az igazi,
ez a világ csak túlvilág –
Kalandra, új utakra fel
Rocinantém, gyerünk tovább!

Kuplé a kilencvenes évekből

Azok voltak csak az idők,
születtek törpe messiások,
megkukultak a foga-vásott
fontoskodók és hepciások,
figuráltak a kardnyelők,
darutollasok, kackiások –
Azok voltak csak az idők,
születtek törpe messiások.

Tolongtak ádáz mesehősök
és harsul-falsul muzsikáltak,
balekobból lettek az ősök,
kutyakoponyán trombitáltak
ördöngösök, hideglelősök:
mind félrejáró eszelősök –
Születtek ádáz mesehősök
és harsul-falsul muzsikáltak.

Éjfél után, hajnal előtt
búsan kukorékolt a kappan,
mámoros holnapot-lesők
tapickoltak a mese-habban;
sámánokat tákoltak ők,
bolondok, vadabbnál vadabban –
Azok voltak csak az idők,
hajnalt kukorékolt a kappan.

Azok voltak csak az idők,
a bohó kilencvenes évek:
félrejáró törvénytevők
pojácákkal maszkot cseréltek,
lányok lányokkal ciceréltek,
bőrhajú angyalröptető –
Azok voltak csak az idők,
a bolydult kilencvenes évek.

Farsangi bazár

A róka-maszka olcsó
meg a zöld béka is,
a himihumi bölcs, a hóhér,
a lidérc, a bakó, a sintér,
de angyal-álca nincs.

A pohos pap, a szende szüzecske
hajítófát sem ér,
bezzeg a gyilkos, a nyalka zsvány,
a vámpír és a kalózkapitány –
nem adom, csak száz garasért.

A nagysüvegű mágus,
a pufók szerecsen
hányódik egy-halomba:
bölcs és falubolondja –
nem veszi kutya sem.

A zsebes, a dzsidás, a fiskális
kandi arcodra forr –
a sárkány, ha lángol a torka
meg a rezes-orrú boszorka
kelendő, mint a cukor.

Vénusz a passzív házban

Vénusz a passzív házában léböjtöt tart.
Otthona formája tömör, a színe melegsárga.
Tájéolás domborzat és szélirány szerint.
Begyűjtve a napsugarak, egyéb fűtés nincs.
Zárt burok. Öntisztuló homlokzat,
S a falakban kőzetgyapot szigetelés;
Ki nem szokik egyetlen centiliternyi vagyron sem.
Hőcserélő program üzemel,
Kivonva a meleget a használt levegőből.

Vénusz a szomszédaira is ügyel.
Az utcára pillantva arra gondol:
„Optikai benyomás, ez a kulcs! A telített színek
Közelítik egymáshoz a házak frontját;
A tört árnyalatok pedig
A termélységet fokozva
Csökkentik a formai hiányosságokat.
A színdinamika fontos.
A pozitív szinergia nélkül, mégis, mik volnánk?”

Vénusz a passzív házában léböjtöt tart.
Éjjel szapora a szemmozgása,
Izmai félig elernyednek –
Nyugtalanul fölriad, és döntést hoz;
Ha nem kell menekülnie, folytatja az alvást.
Újabban ismétlődnek a jelenései.
„Viseld a csókomat”, mondta a legszebbik álomperiódusban
Udvarlója, valamelyik szomszéd istennő.
Ő azt felelte: „Tehetetlen az a romlékony testem”.
Rájött, itt sem tud kivédeni semmit;
Saját magával szemben védtelen.

Apartman két koponyával

David és Gemma az ügynök nyomában haladtak a folyosón. „Alkalmi vétel”, közölte a fickó, és kinyitotta az ajtót. Beléptek egy földszinti lakásba. Körbejárták a tágas teraszt. „Két koponya”, mondta az ügynök. „Mi történt itt?”, kérdezte Gemma izgatottan. „Rablógyilkosság, öt gyors késszúrással”, felelte az ügynök. David elégedett volt, Gemma még hezitált.

„A szomszéd apartman sokkal durvább. Sajnos, már elkelt”, mondta az ügynök. Nemrég a teraszra zuhant az ötvenedik emeletről kiugrott öngyilkos lakó, korábban egy szervezet szóvivője, majd egy sorozatszínész szeretője. Öltönyös teste a becsapódáskor szétmorzsolódott a krémszínű kövezen. Az ottani bérlőket, akik üvegcsörömpölésre ébredtek, sokkolták a történetek, és haladéktalanul kiköltöztek a lakásból. A tulajdonos rögtön talált egy európaiat, akit a szörnyű eset csöppet sem riasztott el attól, hogy az egyébként tetszetős és jó benapozottságú apartmant kivegye.

Hongkongban „átokháznak” nevezik ezeket a jóléti ingatlanokat. Az úgynevezett átokházak célcsoportja európaiakból áll, akik a helyiek többségével szemben ritkán hisznek a hazájáról lelkekben. A nyugati bérlőt kevésbé zavarja, hogy előkelő apartmanjának virágládájában korábban egy öngyilkos vértől iszamós teteme hevert. Az immunisak közé tartoznak a babonára csak módjával hajló keresztények, továbbá az egészségügyben dolgozók, akik többé-kevésbé hozzászoktak a halálhoz. Gemma recepció, David fül-orr-gégész. Elfogadták az ajánlatot.

„Tudja, uram, van ez a minősítő rendszer – magyarázta következő kuncsaftjának az ügynök, aki kimondottan az efféle ingatlanokra szakosodott. – Legmagasabb osztályba azokat a lakásokat soroljuk, amelyekben a legkegyetlenebb erőszakcselekményeket követték el – ezeket négy koponyával jelöljük. Például azt a lakást, ahol brutálisan meggyilkoltak és földaraboltak egy kislányt. Az egy koponyával jelölt legalacsonyabb osztály azt jelenti, hogy az apartmanban halálos kimenetelű szerencsétlenség történt. A bérleti díj legalább húsz százalékkal alacsonyabb, mint egy hasonló minőségű bérleményé, amelyben nem történt természetellenes haláleset. Akár negyven százalékkal is magasabb lehet az ár a piaci átlagnál, ha a falak között gyilkosságot vagy öngyilkosságot követtek el. Nem véres végkifejlet értelemeszerűen nem érdekel koponyát. Nincs pikantéria, igaz, árkedvezmény sincs, uram.”

BENEDEK ISTVÁN GÁBOR ◀

A vendég

A családi legendárium szerint Bródy Sándor nem szeretett levelezni. – Ugyan, sose törődj vele – vigasztalta nagyanyám nagyapámat, aki Bródy Sándor második unokatestvére volt. – Tudhatnánk, hogy az ilyenek csak pénzért írnak. Küldj neki kétszáz koronát, meglásd, egy egész regényt kapsz tőle.

Aztán mégis úgy esett, hogy a bécsi emigrációjából nemrég visszatért Sándor bácsi értesítette Braunékat: jön. Gyulán családi dolga van, s onnan eljövét megáll Tótkomlóson; reggeltől estig nagyapám vendége lesz.

Sámuel nagyapám tudta a dolgát. A patikussal, aki Pestről az üzenetet hozta, Orosházán megvásároltatta Sándor bácsi három könyvét, mert otthon tőle csak egyetlen kötet lapult a polcon. Nagyapám ezt néha elővette, de sosem olvasott belőle mást, mint ugyanazt a novellát. Ez gyönyörű és megható írás volt, nagyanyámnak is felolvasott belőle részleteket, de hogy Sándor bácsi híres, ünnepezt író, azt inkább az újságokból és egy pesti rokon jelentéseiből tudta.

Hanna nagyanyám a hírre kitakarította a házat, az állandó cseléd mellé áthívta a szlovák szomszédaszonyt, kimosatta a függönyöket és az abroszokat, sőt egy új szőnyeget is beszerezett, olyat, amilyenre már régen vágyott, de kívánságát még csak megfogalmazni sem merete. Hát persze, nyolc gyerekük volt, s ebből csak a két legidősebb fiú dolgozott; apámat sok pénzért Szolnokon taníttatták, s a háború és a forradalom után az aprócska üzlet igazán nem ment olyan jól, hogy a haszonból szőnyegre is tellett volna.

Az előkészületek ritmusa a nagy nap előtt felgyorsult. Apámat hazarendelték a gimnáziumból, nagyanyám betanított vele egy régi jiddis köszöntőt, de nagyapám azon a véleményen volt, hogy jobban tenné a gyerek, ha azt a bizonyos novellát mondaná föl könyv nélkül.

Szegény apám, aki ekkor tizenhét éves volt, ült a sarokban, a nedves fahasábokkal megrakott Czinner és Tsa feliratú vaskályha mellett, s hol a jiddis köszöntőt tanulta, hol a megható történetet memorizálta becsukott szemmel, hátravetett fejével hintázva a rozoga széken.

Azon a bizonyos reggelen Hanna nagyanyám újra áthívta a szomszédából a szlovák asszonyt, és olyan ebédet rittyentettek, amiről úgy gondolták, ha még élne a „csészkirály”, azaz Ferenc József császár és király, s itt lehetne velük, mind a tíz ujját megnyalná. A koszt természetesen megfelelt a kóser előírásoknak, bár Hannika sejtette, férje híres rokona alighanem megszegi majd a tejes és zsíros ételek kötelező sorrendjét. Ezen persze könnyen túltette magát; Bródy Sándort eddig sohasem látta, s úgy vélte, ha a két unokatestvér között most valamiért megerősödik a rokoni vonzalom, a koszt még egy kis vallási engedmény árán se legyen akadálya a rendszeres kapcsolatnak.

Az állomásra, a délelőtti vonathoz nagyapa – mint afféle takarékos ember – gyalog ment ki. Ott azonban megalkudott az egyetlen igazi úri konflis kocsisával, hogy visszafelé behozza őket, egészen a Gajdács Pál utcai házig.

Közben nagyanyám otthon izgatottan állt a vártán. A gyerekeket kimosdatta, a lányokon frissen keményített fehér csipkék feszültek, valami obskúrus ismerős az utolsó percben még egy demizson kóser bort is hozott. Ezen a napon az üzlet – akárha valami szép zsidó ünnep lenne – zárva maradt, de mert mindig akadtak türelmetlen vevők, akik semmire sem voltak tekintettel, és a „pán boltos” után még a lakására is utána jöttek, most is bekopogtak néhányan. Ezeket az embereket akkurátus természetű nagyanyám egykettőre kiparancsolta; olyan zaklatott volt, hogy még a kötelező szakmai nyájasságról is megfeledkezett.

Egyszer csak megérkeztek. Bródy Sándor és a nagyapám csaknem egyidősek voltak, gyerekkorukban néhány nyarat együtt töltöttek, s ez azért elég erős kapocs felnőtt korban is. Rettenetesen hasonlítottak egymásra, mintha nem másod unokatestvérek, hanem inkább ikrek lennének. Csakhogy az egyik gyémántként csillogott, a másik meg öreg, repedezett szikladarabként porosodott. Ezt persze csak nagyanyám látta így, hiszen Samu nagyapa sok mindent tudott Sándorról, legfőképp azt, hogy mostanában olyanná lett, mint a tavaszig eltett alma; kívül még tetszetős, mutatós, de a csoma körül már megindult a barna betegség. A fájdalmas politikai, erkölcsi és egészségügyi titkok miatt figyelmeztette is családját, legfőképpen pedig Hanni nagymamát, hogy csak

semmi kérdezősködés, indiszkrécio, amit elmond magáról, azt elmondja, örülünk minden szónak; inkább mi meséljünk, és akkor is, ha lehet, régen megesett dolgokat.

Február vége volt, olyan se nem jó, se nem rossz idő. Sándor bácsin gyönyörű városi bunda feszült, a fekete szövetben saját szálából apró csíkok, s az eleganciát a vastag és széles perzsa prémgallér tökéletessé fokozta. Kalapja ugyancsak fekete, de szélesebb peremű, mint amilyent eddig bárki is viselt Tótkomlóson. Igazi művész-kalap ez, magyarázta nagyanyám tudálékosan a szomszéd szlovák asszonynak.

Apám felmondta az ünnepi köszöntőt, persze többször belesült; kikeményített hűgai vihogtak-pukkadoztak a kárörömtől, majd amikor égő füllel és a kudarc fölötti méreggel komoran belekezdett a betanult novellába, megnyugodva látta, hogy csakhamar mindenki megilletődve hallgatja. Apám talán akkor határozta el, hogy színész lesz; buzgalma persze később szertefoszlott, de az emlékezet szerint ott és akkor a memoriter oly jól sikerült, hogy Sándor bácsi tapsolt és nevetett, ami igaz, csöppet sem illett régi írása borongós hangvételéhez, annál inkább a terített asztalhoz s a rájuk váró gasztronómiai örömhöz.

Fantasztikus trakta volt, a család tagjai, mármint azok, akik túléltek a kataklizmákat, és egyáltalán életben maradtak, évtizedek távlatából is pontosan emlékeztek az ételsorra, az ízek, az aromák, az illatok hangulatára.

Sándor bácsi trónuson ült. Fejedelmi volt, és személyét királyi kisugárzás övezte. Hanni nagymamát valóssággal felvillanyozta az új, eddig ismeretlen élmény. Nemcsak a szavait itta, a mozdulatait, a rezzenéseit is. Gyönyörködött benne, a romantikusan megőszült hajában, az érzéki, mondhatni buja szájában, s amikor finom vonalú kezével a damasztzsalvéta után nyúlt, úgy bámulta manikűrözött, rózsaszínű körmeit, mintha azok drága ékszerek, csillogó kincsek volnának. Természetesen a tekintete volt a legérdekesebb. Vastag szemhéjait lassan eresztette le, s úgy tudott nézni, áthatóan és fölizgatóan, hogy nagyapámra is átragadt valami megmagyarázhatatlan nyugtalanság, persze egészen másmilyen, mint Hanni nagymamára.

Hanni nagymama hirtelen beszédes lett. Saját délvidéki, szefárd családjáról beszélt, Sándor bácsi számára ismeretlen férfiakról és asszonyokról, de amíg kezdetben vidám hangot ütött meg, s kalandos házasságtörésekről, eget verő szélhámosságokról fecsegett, később elkomorultak a színek, terrorlegények, pogromok és menekülések fejezték be az életutakat.

Sándor bácsi elterpeszkedett a széken. Külföldön lefogytam tizenöt kilót – mondta –, de itthon lassan min-det visszahízom. Lábát kinyújtotta, s félig már bóbiskolva hallgatta Hannika szóáradatát. Csöppet sem boszszantották nagymama megjegyzései, miszerint ezek a történetek igazán író tollára valók, s ha még valami érdekli Sándort, csak szóljon bátran, neki még van ám a tarsolyában; az efféle fölszólítások inkább nagyapát zavarták. Az volt az igazság, hogy szégyellte feleségét az unokatestvére előtt, miközben Hannika ugyanígy érzett férje felől. Hiszen mással aligha magyarázhatók azok a könnyed füllentések, amelyekkel nagymama fölnagyította családjá anyagi helyzetét, orvosprofesszort csinált a belgrádi kórházban műtösként dolgozó öccséből, s hajótulajdonost egy csónakkölcsönző nagybácsiból. Hadd lássa Sándor, milyen kincshez jutott az ő szürke kis unokatestvére.

Az alacsony szobában izzasztó hőség ülte meg a levegőt. Nagyapa kivételesen ihatott pár korty bort és rágyújthatott egy Aguilas szivarra. Az ételek lassan elfogytak, de mert feketekávéről nagymama nem gondoskodott, álmoság és enyhe unalom ülte meg az ebéd roncsaitól roskadozó asztalt.

Sándor bácsi maradék erejével a gyerekek iskolai előmeneteléről kérdezősködött, s egyedül apámnál időzött el hosszabban, aki latinul és görögül tanulván, meglehetősen ismerte a mitológiát, s szívesen felelt a vendég csapongó kérdéseire.

– Elmehtennék-e templomba? – kérdezte hirtelen Sándor bácsi. Csak úgy maga elé szólt, talán föl se nézett nagyapára; kezével morzsákat tologatott az asztalon.

– Hogy? Mi? – Samu nagyapa zavarba jött. Mindenre számított, csak erre nem.

– Jólesne találkozhatnom néhány öreg zsidóval – mondta ugyanolyan bizonytalanul, de érezhetően vágyakozó hangon Sándor bácsi.

Derék és vallásukhoz hű zsidók laktak Komlóson, de egy egyszerű és közönséges csütörtökön, merthogy Sándor bácsi látogatása erre a napra esett, talán soha nem gyűlt össze tíz imádkozni akaró férfi a templomban.

– Küldd el a gyerekeket. Majd ők összetoborozzák minchára a minjánt – mondta nagyanyám. Az ő hangja bezzeg nem volt bizonytalan vagy csodálkozó. S mert Sándor bácsi hálásan tekintett rá, rögtön intézkedett is. Apám, nagybátyáim és nagynénéim – hat lelkes hírnök – fölkerekedtek, s ki a sakterhez, ki az előimádkozóhoz, ki a közelben a távolabb lakó hívekhez kopogtatott be.

A szöveget nagymama rájuk bízta, csupán egyetlen fordulat volt valamennyiük számára kötelező: náluk vendégeskedik a világhírű író, Bródy Sándor, s szeretné megtisztelni a gyülekezetet a délutáni mincha-imán.

Nagyapám és Sándor bácsi is szedelőzködtek.

– Amíg összejönnek a biboldók, iszunk egy kávét a Komlóban – mondta nagyapám könnyed, világfiasnak vélt hangon.

Az a ház, ahol az aprócska vaskereskedés állt, hozzáragadva az emeletes Komló Szálló hátsó traktusához, csendes nyugalommal várta őket. A kulcs az udvarban lakó alkalmazottnál volt, egy kisgyermekét egyedül nevelő nőnél, bizonyos Ruzicska Zuzicskánál. Nagyapám zavartan magyarázgatta, hogy az asszony afféle megesett lány, de erről otthon a gyerekek nem tudnak; az a mese, hogy az apa elesett a fronton. Sándor bácsi bólintott, hiszen ennél ő már különb hazugságokat is kitalált, de amikor meglátta Ruzicska Zuzicskát, fölélénkült.

A szlovák asszony előttük lépkedett az udvaron, csak egy berlinerkendőt kapott a hátára. Sándor bácsi pedig gyönyörködve nézte sudár derekát, arányosan gömbölyödő vállát, ringó fenekét, a lábikráit. Halkan morgott, feszülten és visszafogottan, mint kitörés előtt a Vezúv. Azon nyomban tíz koronát nyomott a körülöttük lábat-lankodó kisgyerekek markába, az asszonyt pedig estére vacsorára hívta a Komlóba.

Szemérmes nagyapám elképedt ezen a fordulaton. Ő, aki megfontoltan gyakorolt micvát – jótéteményt – a megesett tót nővel, lakást, biztos megélhetést adott neki, s ezzel kivívta a falusiak tiszteletét, most összeomlani látta humanista művét.

– Ez parancs – mondta zengő, királyi hangján Sándor bácsi, nem is a zavartan topogó, a tiltakozni sem merő Zuzicskának, hanem nagyapámnak.

– Ma este angyalok szállnak le a vendéglőbe, virágesőt és csokoládét szórnak le ránk, nekünk pedig illő módon kell fogadnunk őket. Te meg, kislány, galambszívem – fordult lefegyverző kedvességgel Zuzicskához, és párnás tenyerébe fogta az állát –, vedd föl a legszebb ruhádat. Hadd piruljanak el tőled azok a fránya angyalok.

A bolt nem érdekelte Sándor bácsit, szemmel láthatóan igyekezett ki az utcára. Amikor már a templom előtt álltak, nagyapa végre összeszedte minden bátorságát.

– Te Sándor, ez a nő igen rendes ember – mondta Zuzicskára célozva. – Nincs hozzászokva az ilyen pesti tempóhoz.

Sándor csak nevetett azon a mély zengésű hangján, vidáman évődve meglegyintette nagyapa arcát, és belépett a zsinagóga kapuján. A templomban meghatottan és a nagy író látogatásától elkábultan álltak a falusi zsidók. Néhányan asszonyaikat is elhozták, a karzatról legalábbis, ahonnan savanyú szagú hideg áradt rájuk, erős mocorgás hallatszott. A gábe, azaz a templomi előjáró fia, egy hórihorgas, pattanásos arcú legény, aki Makóra járt jesivába, megcsókolta Sándor bácsi kezét, és rabbinak szólította.

Sándor bácsi úgy állt a tórafüggöny előtt, mintha ő volna a jeruzsálemi szentély utolsó főpapja. Mindenkihez volt egy kedves szava, egy simogatása. Nagyapa látta, teljes a veresége, ez az ember, az ő unokatestvére, azt csinál Tótkomlóson, amit akar.

Gasche tate ezen az estén állítólag úgy imádkozott, ahogy csak egyszer az életében. Valamikor a fiatal idők mélyén, amikor ketten versenyeztek egy lány kezéért, s ő tudta, ha veszt, szerelemből már sohasem nőülhet. Kivételes pillanatokot éltek át a zsidók, azon a csütörtöki minchán. Úgy érezték, van értelme a küzdelemnek, a kitartásnak, s ha Orgovány és Siófok szörnyűségeit nem is lehet elfeledni, a méltóság és az önérzet tudatát Bródy Sándor visszaadta nekik.

Már sötét volt, amikor föloszlott a gyülekezet. Többen is elkísérték őket a főtérig, s közben Sándor bácsi Rembrandtról mesélt, a legnagyobb ember-festőről, aki öregkorában mindenkitől elhagyatva, megcsalva bevonult az amszterdami gettóba, és csak tudós rabbikkal barátkozott.

– Róla írsz? – kérdezte bennfenteskedve nagyapám.

– Ha erőm lesz, be is fejezem – mondta Sándor bácsi. És még hozzátette: – Tudod, az erőt gyűjteni kell, mint az elhullott kalászt szokták aratás idején a marokszedő lányok. Engem vagy a politika, vagy a szerelem táplál – közölte hirtelen megállva, és merően nagyapámra nézve. – És most csak a szerelem idejét élhetem. Ez az én utolsó felvonásom. Megértesz?

Nagyapám kész volt, megadta magát.

Ruzicska Zuzicska sápadtan és remegve várta a férfiakat. A gyereket lefektette, fölvette a legszebb ruháját, egy kék szövetszoknyát bordó matlaszé felsőrésszel, amit fölgombolt irgalmatlanul; nyakának egyetlen négyzetcentiméternyi bőrfelülete sem látszott ki. Sándor bácsi nevetett, s mint valami tüzes kedvű hadvezér, adta ki a parancsot:

– Partraszállást megkezdeni, ellenállást fölszámolni!

Az étteremben, amikor ők hárman beléptek, nem tűnt föl rögtön, hogy érkezésükben van valami szokatlan, megbotránkoztató.

De a pincérek, a vendégek és a cigányok hamar felocsúdtak, összesúgtak. Sándor bácsi pompás termetéről valósággal ledobta a városi bundát, de a hosszú, fehér selyemsálat még egy ideig a nyakán hagyta. Jó asztalt választott, se nem messze, se nem közel a bejáráthoz, s kicsit rézsút a zenészektől.

– Küldje ki hozzám a szakácsot, fiam – mondta szelíden a fiatal pincérnek, amikor az megállt az asztaluk előtt, hogy felvegye a vacsorarendelést.

A gyermekpincér meghajolt, már volt annyi gyakorlata, hogy fölfogja: nem mindennapi vendég érkezett Samu boltossal és a vasas Zsuzsával. Mindenki őket nézte, ravaszul és gyanakodva, amitől csak Sándor bácsi érezte jól magát. Ha nem így volt, nyilván mindent megtett, hogy így legyen.

Utolérhetetlen ujjmozdulattal hívta oda a primást. Érzelmes hallgatót rendelt, s amikor valóban kijött hozzájuk a szakács, nyomában Matajsz Pállal, a Komló egyik bérlőjével, már uralkodott a teremben. Nagy élvezettel rendelt mindenfélét, de csak két személyre, nagyapa betartotta a vallási előírásokat, nem evett tréflit. Viszont két pohár parádi víz elfogyasztása után szükségét érezte, hogy Matajsz úrral közölje, kit tisztelhet a különös vendégben. Majd azzal, hogy kezet mosna, bocsánatot kért, s kisomfordált az előtérbe. Matajsz úrnak fogalma sem volt, kicsoda Bródy Sándor, de azt a hirtelen kitalált mesét, hogy alkalmazottjának miért kell velük vacsoráznia, látszólag elhitte. Úgy viselkedett, mint az olyan üzletember, akit csak a kifizetett cech érdekel. Miután nagyapa értette ezt a nyelvet, vagy talán csak ezt a nyelvet értette, kissé megnyugodva ment vissza a helyére.

Őszinte csodálkozással figyelte, miként kezd hatalmas lendülettel enni az unokatestvére. Az igazán bőséges ebéd után húsok és mártások, köretek és saláták tűntek el a torkán, s úgy rágott, olyan ellenállhatatlanul és fölszabadult kedvvel, hogy a kezdetben kényszeredetten csipegető Zuzicskára is átragadt ez a csillapíthatatlan életerő.

A jó néhány pohár bor és a cigány megtette a magáét. Sándor bácsi úgy nézett az asszonyra, hogy nagypapa rögtön megértett mindent. A színésznőket, Hunyady Margit grófnőt, a híres-hírhedt szerelmeket, a kalandokat, az öngyilkossági kísérletet, a halál örökös közelségét. Zuzicska elvesztette az esztét. Kacarászott, fölhevült, s úgy viselkedett, mint akit megbabonáztak.

Nagyapa megérezte a közöttük létrejött villamos feszültséget, s rettenetesen megijedt. S amikor Sándor bácsi egyszer fölállt, és pár percre kiment, józan és szeretettel teli hangján figyelmeztette is a lányt.

– Ugyan, Sámuel bácsi – mondta Zuzicska –, csak ne féltsen maga engem. Van itt ész!

A fejére bökött, de nagyapa a mozgulataiból nem látott mást, mint hogy a matlaszé felsőrész gombjai már régen szabadon hagyták az asszony nyakát. Amikor Sándor bácsi visszajött, csöndesen figyelmeztette, lassan készülődni kell a vasúthoz, fél kilenckor jön be a gyulai vonat.

– Ma nincs vonat és nincs Gyula! Ma csak szerelem van. És ha nem tudnád, én gyógyítkozom is a szerelemmel! – kiáltott Sándor bácsi. Éjsötét szeme vidáman villant, fogai éhes akciót jeleztek. Olajosbarna arcbőréen apró izzadságszemek tűntek fel, s amikor Zuzicska kissé vörös, kidolgozott keze után nyúlt, hogy megcsókolja, az erek kékesen kidagadtak a homlokán. Igazán nem látszott, hogy beteg és hatvanéves, és ezt a tényt nagypapának tisztelettel tudomásul kellett vennie.

Ruzicska Zuzicska nevetett, már nem is érdekelte a falu nyelve. Egy fejedelmet hódított meg, egy igazi királyt tett hűbéresévé. A cigány csak nekik játszott, Sándor bácsi körül pedig szikrák robbantak.

– Szervusztok – állt fel nagypapám csöndesen, de ők ketten már nem törődtek vele.

Amikor kiért az étterem előtérbe, egy kis átjárón átment a Komló szállodai részébe. A portás ismerte, vevője volt, tisztelettel köszöntötte.

– Mondja, fiam – kérdezte tőle, merőben szokatlan hanghordozással –, vett már ki szobát az unokafivérem, Bródy Sándor?

– Igen, Braun úr, éppen az előbb – felelte a portás. – Az első emeleti erkélyes lakosztályt.

– Adja ide, kérem, a kulcsot. Fölviszek valamit.

Nagyapa tudta, ez a Komló legdrágább és persze legszebb, két, egymásba nyíló szobája. És ez az egyetlen, amelyikhez fürdőszoba is tartozik. 1916-ban, egy ízben Apponyi Albert is itt aludt.

Fölment az emeletre, s csak ott jutott eszébe, hogy járni még sohasem járt a Komló szállodai fertályán. Kinyitotta a lakosztály ajtaját, majd a kulcsot visszavitte a portára.

– Hasonlítani tetszik az író úrra – mondta a portás.

– Hát tudja, hogy író? – kérdezte hálásan, szívében jóleső melegséggel nagyapa.

– Ki ne ismerné Bródy Sándort? – hencegett a portás. – Nagy ember! Akárcsak Jókai és Mikszáth.

– Köszönöm – mondta nagyapa, és elbúcsúzott a portástól. Az étterem felé ment vissza, de az átjáróban lesben állt. Amikor úgy látta, minden rendben, felszökött a lépcsőn.

A lakosztályban kicsit izgatottan ugyan, de levetkőzött. Felsőruháit gondosan elhelyezte a nagy faragott szekrényben, majd belebújt a megvetett ágyba, és annak rendje-módja szerint eloltotta a villanyt.

Várt. Tudta, hogy nem kell soká várnia. Azokra a nyarakra gondolt, amikor Szerednyén és Egerben együtt játszottak Sándorral, aki fékezhetetlen volt, és az örökös győzni akarástól már-már elviselhetetlen.

Akárhogy is igyekezett ébren maradni, elnyomta a buzgóság. Több bort ivott ezen a napon, mint máskor fél év alatt, s a szervezete így védekezett.

Hirtelen arra riadt, hogy Sándor ott térdel az ágya előtt. Kacagott, ahogy még sohasem látta az unokatestvérét nevetni. A csillárban vagy száz villanykörte égett, s alatta ott állt szomorú félszegséggel Ruzicska Zuzicska.

Bródy Sándor meg csak nevetett, kacagott, a paplant csapkodta széles jókedvében.

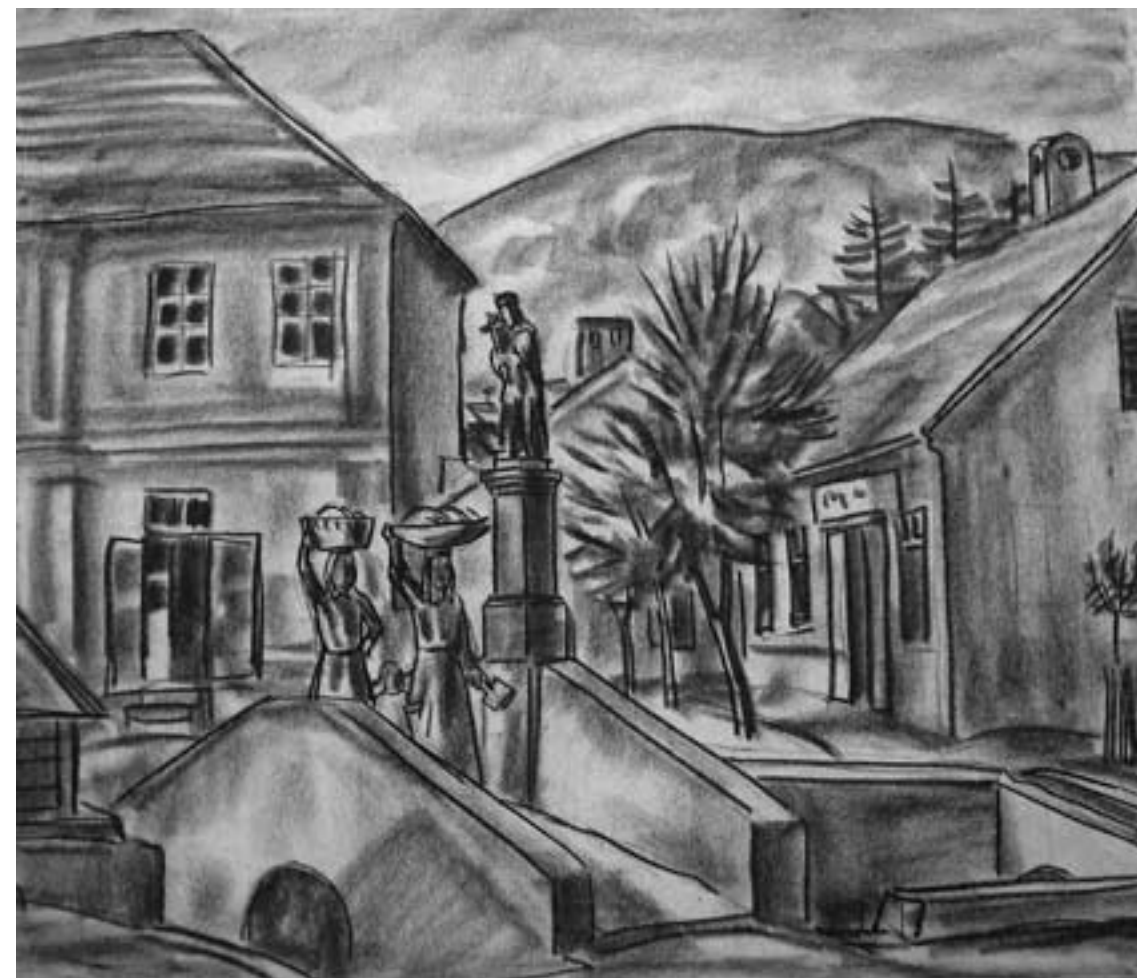
– Micsoda egyfelvonásos! Micsoda pompás jelenetvégi! – hajtogatta többször is.

Aztán nagy nehezen feltápázkodott, s ezzel vége is lett a jókedvének. Már józan volt, s mintha hirtelen megöregedett volna. Elszállt a varázslat, s erejéből csak arra tellett, hogy csöndesen ezt mondja:

– Na, öltözz fel, és kísérd haza a védencedet. – Csalódottan sóhajtott, de azért még hozzátette: – A vendég-lőn át menjetek. Hadd lássa mindenki a győzelmet.

Másfél év múlva meghalt.

#

„Csabrendek” (1938; szén, papír; 470x590 mm; leltári szám: 2009.782.1)

A bárdok kínja

Kifogytam immár a mesékből,
ez már az élet, a szekercével vágott,
Akkorra jutok hozzá, mikor
már alig létezek, alig látok.

Pápaszemmel sem látok mást,
csak ami az élet alja.
Akarom vagy nem akarom –
a Nagy Úristen így akarja.

Húst vág a bárd – de nem mindenkinek,
s a csontból fröccsen a velő.
Nyalja a pultot, a hús helyét
sok semmirekellő.

Én Istenem, hát én mi lennék –
közéjük állhatnék magam is.
Velőscsont érdekelne, de ettől
illeg-billeg a mérleg is.

Be kell érnem úri karajjal,
pár kolbász és hurka is.
A bárd csapkod, tolong egy néne,
hogyan lesz ebből katarzis?

Csontot kaptam, de nem velőset,
csülökpörköltnek valót.
Ki vannak szolgálva, híven,
az evilági alattvalók.

Többre vágyni esztelenség,
én is behúzom hasamat.
S érzem, hogy combomban, vádlimban
a bárdok kínja hasogat.

Csikózó éjszaka

Ma már el is esek.
Kapálózom, mint leütött légy,
ha hátára fordul.
Felállni nem tudok.
Fogam keservesen csikordul.

Lábam remeg, ahogy tápászkodnék,
kezem, te, fogj hát valamit!
Szorít a vizelési inger,
jajdulok, pupillám
szórja az éjben csillagzó káprázatait.

Fölkelek, azért is!
Alsóm már vizes.
Inaim, mint a csikózó lónak, rángnak.
Mennyire hasonlít ilyenkor
ember és állat.

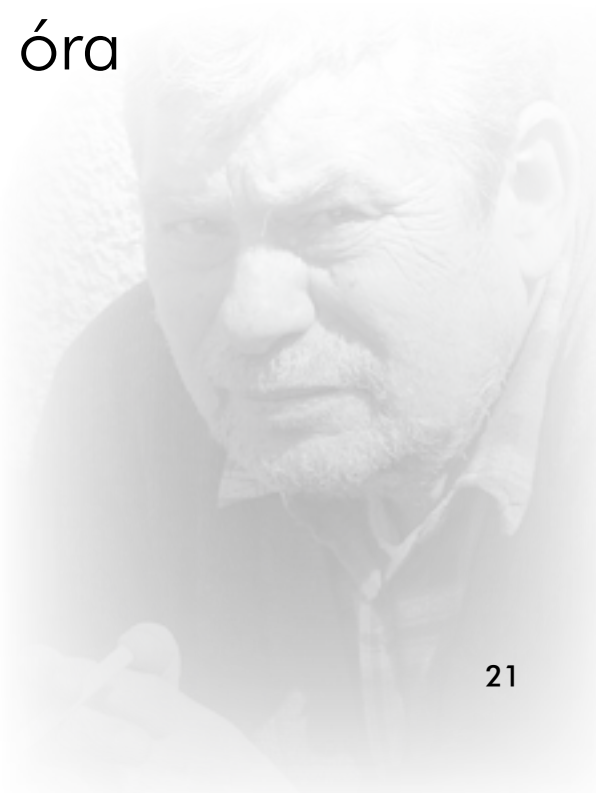
Imbolyogtat a szesz, mindenbe kapaszkodom.
De valami csikóféle született az éjjel.
A rendes utat én mért nem tudom?
Kiscsikóm, remegő térdel
bújjunk az ágyba –
tiéd a fél paplanom.

Amikor int az óra

Nem vagyok álmos.
Az álom mindent átmos.
Úszom csak, mint nagy folyóban
nagy halak megcsobbanóan.

És visz az ár. Vadlúdcsapat
húz el fölöttem, s a nádszálakat
talán egy hód köti be várnak.
Szép meglepetések várnak.

Nem vagyok álmos.
Nem kell a puha vánkos,
elszórakozom én magamban.
Magamra mégsem maradtam.

Jönnek a barátok,
ők hozzák el az álmot,
amibe rég befáradtam.
Itt állok mégis magamban!

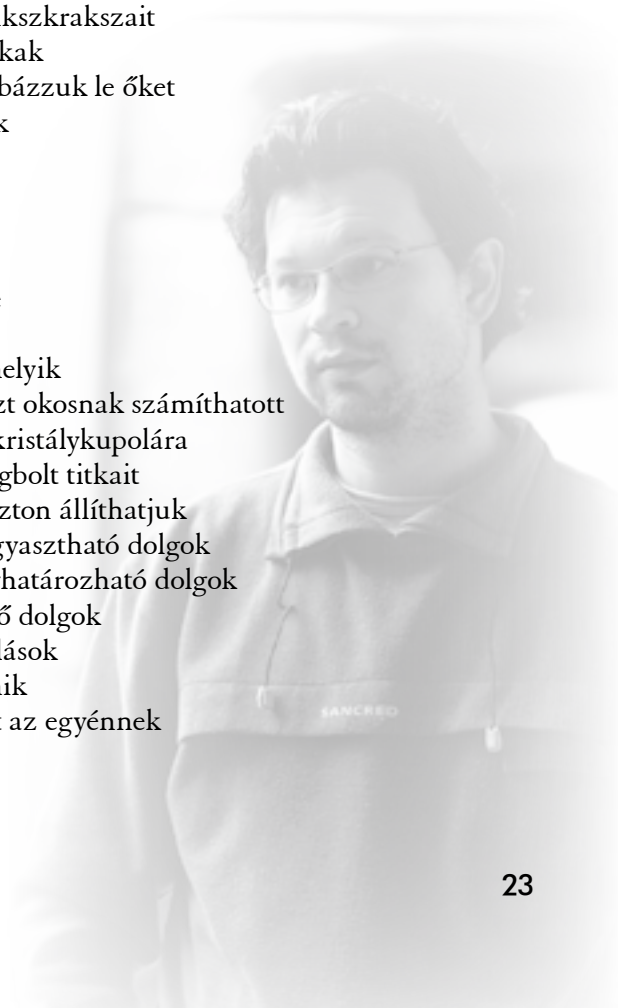
Nem vagyok álmos.
Várom tán, jöjjön egy táltos,
s röptsen vadkeletre?
Neki sem lenne már kedve.

Az én álmom a felhők
már csak, s hogy legyek felnőtt,
amikor int az óra
végső nyugovóra.

Ismeretterjesztő vállalat

a régi buták az óperenciásban hittek
a mai okosak leküzdik a távolságokat
a sarkokat felfedezzük tudjuk hogy hidegek
afrikát felfedezzük ásványi kincsekben gazdag
ázsia felfedezzük fanatizmusa gyógyítható
ausztráliát óceániát felfedezzük „embert alig esznek”
amerikát fel-fedezzük-fejlesztjük „általa híres e Föld”
a régi buták varázsgömböt nézegettek
a mai okosak távkapcsolót adnak kezeinkbe
hogyan mint nap visszaigazolja szükségleteinket
hogyan mai okosságok révén igazabb képet alkothassunk a világról
a régi buták varázsszőnyegekre vágytak
a mai okosak repülő szerkezeteket gyártanak
hogyan madártávlatból szemlélhessünk
szébbnél szebb tájakat vagy a nasca primitív kriksszkrakszait
hogyan megtudjuk mire készülnek a gonosz másikkak
akik lebombáznak minket ha időben nem bombázzuk le őket
a régi buták aranyzálat szorongatva ténferegtek
vélt összefüggések szövevényes labirintusában
a mai okosak iránytűt GPS-t használnak
és véletlennek becézik bármely dolog őseit
a régi buták az idők kezdetéről hadováltak
a mai okosak már óracsörgésre rezzennek össze
hogyan le ne késsék a munkát az ebédet
sőt megsaccolják mikor készített kőbaltát valamelyik
kevésbé buta ősről aki az akkori viszonyok közt okosnak számíthatott
továbbá a régi buták angyalokat képzeltek egy kristálykupolára
míg a mai okosak messzelátóval fejtik meg az égbolt titkait
és így fejlődésünk jelenlegi szakaszában már bizton állíthatjuk
hogyan szellem nincs de vannak termelhető és fogyasztható dolgok
vannak természetes és gépi érzékelés útján meghatározható dolgok
valamint lemérhető és logikus rendbe illeszthető dolgok
és vannak metaforák körülírások pontatlan utalások
mert fejlődésünk jelenlegi szakaszában úgy tűnik
kizárólag régi butaságok nyújtanak szórakozást az egyénnek

Két nekifutás

Hommage á Páskándi Géza

1

ha arról szólhatnék ami engem illet
arról szólnék mi megillet bárkit
illő módomban ha volna rá
valódi hangokat fűzni egybe
szólnék mint bárki ahogy nem
de arról csak arról
hallgatólagos beleegyezéssel
illetőleg kimondhatólag egyeztetőleg
édes egyhangúsággal mindig ugyanazt
végsőkéig kombinálva lehetetlenségeim
ha körülírhatnám amit
mert nem szólhatok róla
akárha gyűjtenék végtelen számú sugarat
hogy elhagyva mindet
megsejtsd forrását a fénynek
megtenném magamért
érezd mennyit érsz
megsejtsd önvalód
tudhatatlan birtokod
tétlen együgyű urad
egész lényemmel ébredni szeretnék
sugározni azt a dallamot

2

arról ami engem
arról mi bárkit
ha valódi szólnék ahogy
de arról egyeztetőleg
ugyanazt végsőkéig
amit nem
akárha elhagyva mindet
megsejtsd forrását
tudhatatlan birtokod
lényemmel ébredni dallamot

CSOBÁNKA ZSUZSA ◀

Z-szan

Gésának lenni nem választás.
Megtenni bármit és mindent,
titok fedi, a többi árnyék.
Senkiért tenni meg mindent.

Nem kérheted a naptól,
nem esik kevesebbet az eső –
több fényt adjon,
zuhog, s mind a szemedből.

Alkony hitvese, mégis jóságot,
rendet talál a világban.
Belátja, nincsenek fogadások,
folyamodik, halál összeér hálával.

Nem-választás a csuklód,
a bokád s az akhilleszed.
A pupilládra békalencse hullott,
ott sebezlek meg.

Minden utolsó napod,
hogy elmész, az első lesz.
Időmben töltöm csuklód,
bokád s akhilleszed.

A cellában a csészét
minden reggel újratöltik,
míg vissza nem érsz,
a szarkák, hírnök kezeim.

Ez várja Pinkertont Keleten.
Ha visszatérsz és megszomjazol,
megemellek. Hidd meg.
Jó úgy élni, hogy ezt tudod.

Üvegtest

Ne bóklássz bennem éjszaka,
zsidóban fájdalom, méltatlan hozzád.
Hiába a vacogó magány, hiába forró a csalitas,
nem hűt le, hogy tilosban jársz.

A véletlenekben lehet bízni,
össze nem hoz, nem köt.
Én éjjelente alszom, kerítést ugrok
vagy kikerülöm a járdát.

Ne ácsorogj ott, az ablakom másra nyílik.
Az üvegre más lehel, más betűket rajzolok a párába,
krikszkrakszokat, ákombákomokat,
ismeretlen, mi lett belőlem, csodálkozz.

Te az ablak alatt, bocsáss meg érte,
kicsi, összetöppedt, rég nem rágott gitt,
lassan újra kell cserélni,
ne inogjon az üveglap,

vagy az ablakot tokostól hulladéknak hívni,
egyremegy, beláttam és szépnek, hidd el, te is,
nem az ablakszemen múlt, ahogy hullik,
talán inkább az íriszem változott.

Cédrus

Kevély hold ez is, büszke szív, én istenem,
a lámpagyújtogató hol marad?
Nem cirógat, nem vár, nincs, mit veszítsen,
az üvegen túl a fákat összekaristolja a nap.

Nyugszik, míg én megragadnám,
engedje bejárnom az élvonalat,
nyirkos tenyerem, vesztett frigyládám.
Háttal csitít, közben néma marad.

Lángoló erdő mögé bújik.
Utánaeredek.
Lángoló erdőnek kell lenni,
magas fáknak kósza hegyek.

Az erdőn túl majd becsukódik.
Hínáros hajnal, jó istenem,
melengeti, ha rázkódik,
hűtögeti, ha rándulna még görcsös kezem.

Hasas burákat körbetáncol, én istenem, jó istenem,
s már markomban ring, míg gyönyörködöm –
hogyan kúszik fel törzsön lombba, csúszdázik szelem –,
s lelik bennem fészküket karcoshangú madarak.

Szeplős lány (1975; tempera, papír; 570x440 mm; leltári szám: 2009.II88.1)

Ezt és itt

Kóborlásaid, a meg nem felelések.
Kijátszod sorra a rád vetített
klisé. Kínos találkozás egy jubi-
leumi ünnepség ebédszünetében.
A figyelem előtere felszabadul, s te
váratlanul lépsz a képbe, mint rég nem
látott tanítvány. Mindenkinek kompen-
zálnia kell, valamit. Hogy éppen ezt
és itt, mikor mást és máshol is lehetne.
Nem lehet mindenki komponista. Sem
amatőr dalszerző egy citerazenekar
élén, akit a postamester és neje
könnybe lábadt szemekkel hallgat.
Ideje megkomolyodnod.

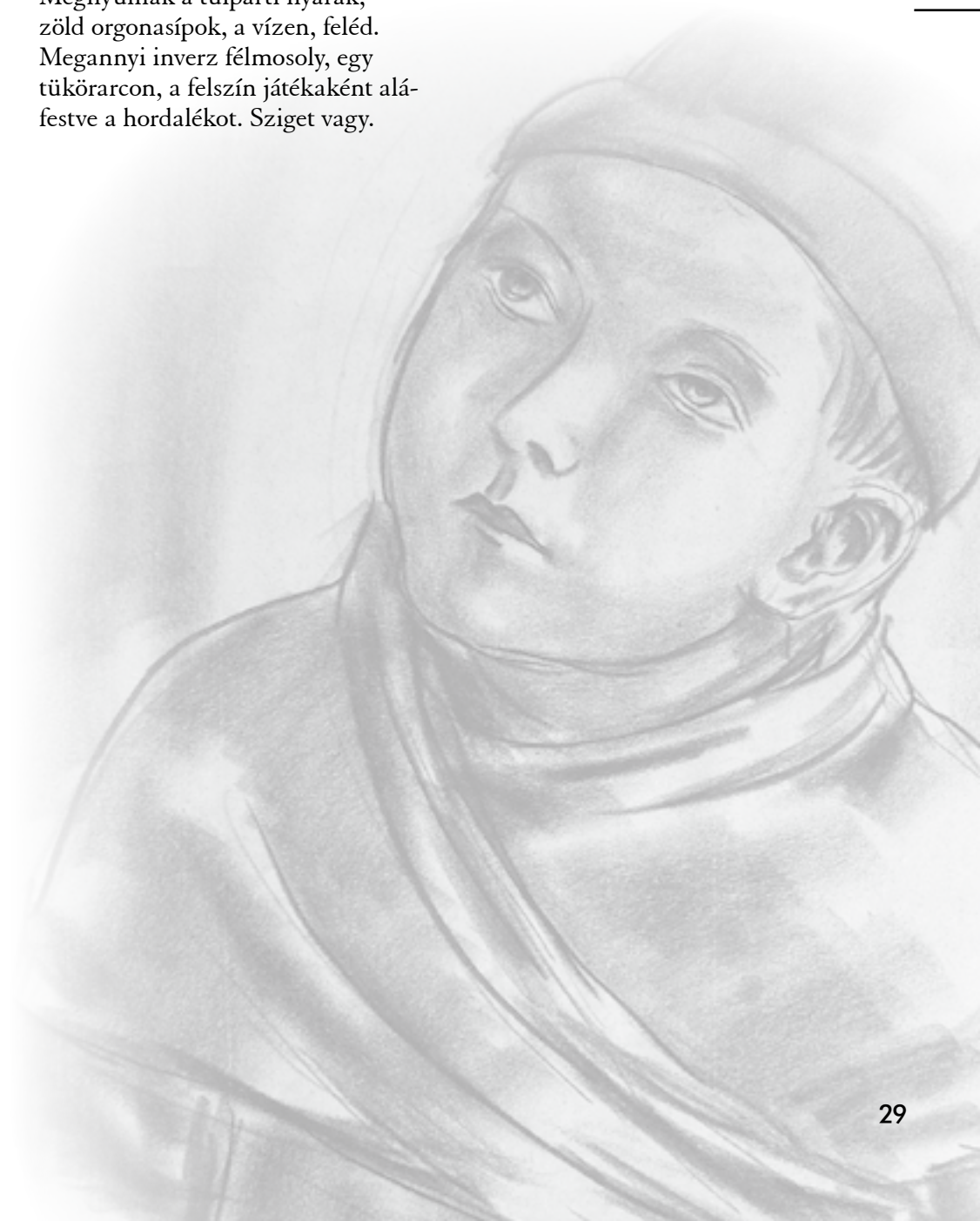
Part és tükör

Magas parton ülsz megint. Ha
csak lépésnyi magas is. Lépésnyi
esély. Rálátsz a vízre, amibe két-
szer nem. Most egyszer se, persze.
Mocskos a víz, s te fázol, de nem
a mocsoktól. Nem is a sodródó
nyáresőtől. Sodródhatnál te is.
Kis hajó jön, hullámot vet a partra.
A fűzek felisszák, merülnek vissza,
mit sem tudva tükörről. Te sem
hajolsz fölébe, nem hiszed, hogy
épp itt, alattad. Távolabb, ahol
fénykása lepi a felszínt, esetleg.

Nyomot nem hagysz a vízben.
Szemben, a száraz facsúcson
károgó varjak sem gondolnak
semmi nyomra. A partról hűlt

helyét nézed lassan húzó eve-
zőknek, ahol tegnap még eről-
ködtél, sodrással szemben.
A fűzek alól egy vadréce húz ki,
csónaktestével könnyedén átúszik
a nyár tükrén, nyomot se hagyva.

Szigetcsúcs. Közel a part, ami
mindig elmozdul, árral, apadással.
Megnyúlnak a túlparti nyárok,
zöld orgonasípok, a vízen, feléd.
Megannyi inverz félmosoly, egy
tükörrarcon, a felszín játékaként alá-
festve a hordalékot. Sziget vagy.

► CSERNÁK ANDRÁS

A tricikli

I.

Kollár Ferenc hagyatéki előadó két és fél éves, tizenötezer kilométert futott, kifogástalan állapotú Renault gépkocsija ez év december tizenhetedikén, reggel kilenc óra négy perckor, áttörve az Árpád-híd fémkorlátját, a rakparttól mintegy háromszáz méterre a Dunába zuhant.

A vezetőülés felőli oldalára billent jármű a folyóba csapódástól számított harminc másodpercen belül elsüllyed, azonban a negyvenegy éves és nyolcvanhárom kilós hagyatéki előadó lélekjelenlétét megőrizve, csodával határos módon kimászik a gépkocsiból, még mielőtt az elmerülne. A XIII. kerületi Polgármesteri Hivatal hagyatéki előadója a Margit-sziget vonaláig sodródik, s ekkor csupán ötven méterre van a parttól. Erőtlenjes karcsapásokkal úszik, de tizenöt méter megtétele után úgy érzi, elgémberedett tagjai felmondják a szolgálatot. Pánikba esik, csapkodni kezd. A dermesztő hidegben egy lélek sem akad, aki meghallaná a szerencsétlenül járt férfi segélykiáltásait, csak jó száz méterrel feljebb gyülekeznek többen a híd áttört korlátjánál, döbbenet bámulva Kollár kétségbeesett vergődését.

II.

Előző nap, hirtelen ötlettől vezérelve, Kollár belép a Farkasréti köztemető kapuján. Mintha tiltott, ismeretlen földön járna, lépked a sírok közt, parcelláról parcellára, elfogódottan, kissé feszélyezetten. Egyre kényelmetlenebbül érzi magát, mint általában az állandó büntudattal teli, hívő emberek, ha arra gondolnak, hogy a föld, amin járnak, néhány méterrel a talpuk alatt valaha volt emberi testeket rejt, és ők akaratlan is azokon tapodnak. Kollár így halad az emelkedő felé, egyre idegesebben, riadtabban, nehogy véletlenül rossz helyre lépjen. Meredten nézi a talajt, miközben egyik kezében narancssárga és fehér krizantémokból álló virágkompozíciót szorongat.

„Emlékei szerint” nagyapja nyugszik itt, hiszen Kollár az elmúlt húsz évben – egyetlen alkalmat leszámítva – nem járt ebben a temetőben. Akkor egy idősebb tisztviselőt temettek a hagyatéki osztályról. Az is, hogy elment! Egyik hétről a másikra. Épp csak befeküdt a kórházba, de mintha csontjáról a hús napról napra jobban leolvadt volna. Bőre áttetszővé vált, hajszálerek tetováltak rá titokzatos alakzatokat, mintha a halál misztériuma egy kínai porcelánfigurát készülné elragadni.

Kollár hivatalos volt a gyászszertartásra. A koporsó útját a ravatalozótól a domb aljáig kísérte. Amikor a menet a domb oldalában elkanyarodott, lassan lemaradt, majd feltűnés nélkül távozott. Nem szerette a temetéseket, nyomasztotta a feketébe öltözött emberek látványa.

Az igazat megvallva most sem nagyapja emléke hozta a temetőbe. Ugyanis – a városban zajló nagy ívű építkezéseknek köszönhetően – nem a megszokott útvonalon tartott hazafelé. Hirtelen azon kapta magát, hogy a temető kapuja előtt áll a lámpánál, s befelé bámul, a kapun túlra, ahol mint valami látomást nézi, amint a sírokkal tűzdelt táj feketén hasad le az ólomszürke égről. Leállítja a kocsit a parkolóban, és vesz egy csokor virágot, majd a kocsiban üldögél egy darabig, mielőtt rászánná magát, hogy belépjen a temető kapuján.

Most odabent az elmúlt húsz éven töpreng. Tétován bolyong a sírokat elválasztó keskeny, keményre fagyott utakon, a sírköveken lévő feliratokat böngészve. Megpróbál a kevéske emlékre hagyatkozni, ami megmaradt benne az utolsó alkalomról, Halottak Napjáról, amikor apja és anyja virággal és gyertyákkal felszerelve eljöttek a temetőbe, hogy a családi sírt rendbe tegyék. Merre lehet? Ez a pad, itt, ismerősnek tűnik. Talán balra fel, a keskeny lépcsőn? És az a szelíden mosolygó angyalfej? Ha jobban belegondol, húsz éve állt itt utoljára. A sírt borító kőlap akkor még egészen új volt. Mára már bizonyára felverte a gyom, ha ugyan be nem szakadt. Valószínűleg rá sem lehet ismerni. A felirat is lekoppott talán.

Huszonegy évesen még értetlenül, fedetlen fővel állt a sír mellett. Ajka hangtalanul mozog, miközben szülei imáját mímelve, behunyt szemmel, összeráncolt homlokukkal próbál összpontosítani, hogy a fohász, amit gondolatban elmond, *a megfelelő helyen* meghallgatásra találjon. Kétségtelen, hogy a halottak tovább élnek, és a Mindenható odafentről szemmel tartja az eseményeket. Ugyanakkor lehetne bizonyos szempontból elnézőbb. Huszonegy évesen Kollár tisztában van megbocsáthatatlan mulasztásaival, engedetlenségével, és azzal, hogy hamarosan szigorú büntetésben lesz része. Büntudattal eltelve könnyörög a bocsánatért, miközben tudja, hogy istenkáromló gondolataiért és tetteiért felelnie kell. Mi történt ugyanis? Előző nap Onán bűnébe esett, annak ellenére, hogy megfogadta, többé nem tesz ilyet. Egész délelőtt lehangolt volt, ingerlékeny. Még anyjával is kiabált. Megbocsáthatatlan. Tudja, mintha a homlokára lenne írva becstelensége, mégis, farizeus módjára imádkozik a sírnál a többiekkel, miközben szíve néma és halott.

A lombtalan, csupasz fák hangtalanul rázkódnak, a sírokat hó és jég borítja. Hideg és csendes a világ. A makacs, jeges szél minduntalan eloltja az örökmécsest, melyet anyja reszkető kézzel próbál meggyújtani, hasztalan. Apja még egy kis seprűt is hozott magával a sír letakarításához, de csak a leveleket és némi havat sikerül letisztogatnia úgy-ahogy.

Ha ez befagy, az egész kő szétesik, mondja az apa – szintén Kollár Ferenc – a betonon végigfutó hajszálvékony repedésekre mutatva. Hozz egy kis vizet ennek a vacaknak, teszi hozzá, a kettévágott műanyag palackot fia kezébe nyomva. Ifjabb Kollár a palackot hóna alá szorítva, zsebre dugott kézzel elballag a legközelebbi kúthoz. Köp a világra. Köp az Istenre. A nagyapját is a föld alá dugta, mint a magokat.

A derékig érő káva alatt sötétén áramló víz tetejét áttetsző hártya borítja. Áttöri a vékony jeget. A palackhoz fagytól megpörkölt szélű virágszirmok tapadnak.

A kútból bőven kerül víz a betonlapra, s pár percen belül az apró kis tócsák megkezdik kitartó munkájukat, melynek eredményeként a kő évtizedekkel később – úgy tűnik majd, mintegy magától – szétporlik. Az a jó, gondolja ifjabb Kollár. Mégsem kell, hogy a tata odalent várja ki az Utolsó Harsonaszót.

Azután még egy kis ideig a sírnál álldogálnak így hárman. Lassanként besötétedik, a látogatókat körberagyogják az apró mécsesek, léleklángként világítva, s a temető távolban megpillantott várossá változik az alkonyatban.

III.

Egy öreg, rozsdás tricikli, tata után végül csak ennyi marad, a tornácos ház kertjében álló fészernak döntve. A meggömbült vázhoz drótozva csomagtartó: néhány szál deszkából összekalapálva.

Gyermekként Kollár forró nyarakat tölt a ház hűvös falai közt, párás reggeleket a kertbe vezető, zöldre mázolt lépcsőfokokon ülve, kábult deleket az óriás platánfák árnyékában. A kosz és az izzadság sötét bajuszkát rajzol ajka fölé, míg rövidnadrágban kuporogva a kerítés mellett savanykás aludttejjel csillapítja szomját, vagy a szobában hever a tábori ágyból rögtönzött fekhelyen, tata lábainál.

A szobákban néhány szék, széles parasztagy, egy nehéz faasztal. Ormótlan, nyikorgó ruhásszekrény. Alkalomadtán remek búvóhely. Ami azt illeti, szükség is van rá: a tata hirtelen haragú, mogorva ember, hamar eljár a keze.

Idősebb Kollár Ferenc szívesen pepecsel a kertben vagy a tornácon. Ha komisz idő vonul át felettük, a tatát odabent találja, az asztal mellett ül és régi, kidobásra ítélt újságokat olvasgat, meg szórólapokat, amelyekkel a postaládát tömik tele nap mint nap. Igaz, van néhány könyve is az ágy alatt, de azokat kézbe sem vette még soha. Ajándékba kapta a fiától, mihez kezdjen velük, mondogatja. Ha megvolt nélkülük hatvan évig, mi szüksége lenne rájuk a hátralévő öt-tízben?

Így szemléli elnéző mosollyal a körülötte levő világot, tudatosan készülve az elmúlásra, mindaddig a napig, míg triciklijével a nyergesvontató alá nem szorul. A tricikli csodával határos módon megmenekül – a váz itt-ott meggömbül ugyan, de mi az egy ilyen balesetnél! –, tata azonban nem épül fel a combnyaktörésből. Tizenkét nappal később hal meg, éjszaka, egy kórházi ágyon fekvé.

Tüdőgyulladás, közli az orvos Kollárékkal telefonon. Csoda, hogy eddig kitartott, kész csoda. Erőtlenjes szervezet. Valakinek be kellene jönni, teszi hozzá, a hivatalos papírokat kitölteni. Magától értetődik, természetesen, feleli Kollár. Hogyne. A tisztacsere miatt másnap amúgy is bementek volna a tatához.

A halál bekövetkezése nem áll közvetlen ok-okozati kapcsolatban a balesettel, állapítja meg az orvosszakértői jelentés nem sokkal később, és az ügyet a rendőrségen is lezártknak tekintik. Kollár Ferenc, az elhunyt fia – ezen a néven a középső, most már idősebb, sőt legidősebb – nem kérdezősködik. Hazaszállítja a rendőrkapitányságról a megnyomorodott triciklit, megrendeli a temetést s a tort, melyhez a közeli vendéglőben foglal különtermet.

Megkísérli felkutatni apja barátait, ismerőseit, távoli rokonait, akiről sohasem hallott, de csak nagy kínalkeservvel sikerül előkeríteni egy-két régi iskolatársat, s a szomszédok elbeszélése alapján a kerületi szociális gondozóból Anna nővért, aki rendszeresen járt a házhoz meleg ebéddel-vacsorával.

IV.

A tata házát ezután rövidesen eladják. A beruházó, aki az értékes, városszéli földterületet telekárón megveszi, jó vásárt csinál. A tornácos házat leromboltatja, a platánfákat gyökerestül, egyenként eltávolítja. Helyére markolóival mély gödröt váj, luxusvillát terveztet, szaunával, borospincével, edzőteremmel. A hirdetésben ez áll: *Magnólia-villa*. Luxuspanoráma a hegyekre, háborítatlan természet, úszómedence.

Kollár Ferenc, az unoka – e néven a harmadik, legifjabb – gyakran elstál a kerítés előtt, mialatt az építkezés folyik. Olykor beles a kerítésen. Várja, hogy valami csöndes melankólia lepje meg, az elmúlás feletti, múltat felkavaró bánat. Hiába. Nem érez semmit. Sebj. Majd legközelebb.

A munkások dohányoznak, söröznek, a betonkeverőben sóder csikorog. Kezeik közt gyermekkorának homokvára porladozik.

Forró nyár volt, mint annak idején. Az út fakón, színtelen vibrált Kollár előtt, a növények összetöpörödtek a hőségstől és a szárazságtól.

Azután emlékeinek emlékét elmoszák a mindennapok. A kertet magas, áthatolhatatlan kőfallal veszik körül, az új lakók életéről többé nem lehet tudomása. Odabent zöldell a fű, sás hajladozik egy apró halastó partján, és az előre programozott öntözőrendszer naponta kétszer gondoskodik óramű pontossággal a növények nedvességtartalmáról kánikulában. Minden tervszerűen működik, gondosan megválogatott rendben, aggodalomra semmi ok.

V.

Kollár nem jár többé abban az utcában, másik városrészbe költözik. Szülei megöregednek, s hamar felélik, amit a házért kaptak. Apja hatvanöt éves korára megvakul, ki sem mozdul a háromszobás, valamikor jó állapotúnak mondott lakás nappalijából, a rádió előtt ülve a hangszórókból áradó örök tangó dallamára készül a halálra. Teste a lassú bomlás visszafordíthatatlan jeleit mutatja. A lakásban dohos a levegő, beissza magát a könyvekbe, a ruhába, hajba, olykor még a köröm alá is.

Kollár hetente egyszer, vasárnaponként feljár, olyankor kiszellőztet, elmosogat, kimos. Időnként azonban neki is akad jobb dolga, egy-egy váratlanul jött külföldi utazás kedvéért, vagy betegség miatt el kell halasztania a látogatást. Biztosra veheti, legközelebb háromszor annyi dolga akad: hegyekben áll a mosatlan, és a bútorokat – akárcsak apja orrán a díszként billegő vastag, fekete keretes szemüveg lencséit – az utcáról beáramló zsíros kosz lepi be, mert anyja a főzésen kívül semmi mást nem hajlandó elvégezni a háztartásban. Apja görnyedten, mozdulatlanul ül a széken, olykor napokig, bajos megállapítani, lélegzik-e egyáltalán. Pillanatokra elalszik, de éppoly gyorsan felriad, nem tudva, éjjel van-e vagy nappal, félóránként az időt kérdezzgeti, örületbe kergeti vele az egész családot. Olyannyira nem mer a székről felállni, és elindulni a lakásban, hogy éjjeli edénnyel kell ellátni, ahová kis- és nagydolgozhat. Mindvégig attól retteg, hogy a lakásban bolyongva elvétí az irányt és az erkélyen találja magát. Fejébe vette, hogy az erkély korlátja gyöngé, s ő alázuhan a hét emeletnyi mélységbe.

Idővel Kollárné teljesen magára hagyja. Csak az éjjeliedényt üríti, de azt sem rendszeresen, s előfordul, hogy fiának kell az egész heti adagot a vécébe lötytinteni. Ennél fogva a lakásban napokig kibíráhatatlan, orrfacsaró bűz terjeng. A szomszédok azzal fenyegetőznek, hogy feljelentést tesznek a közegészségügyi hatóságnál. A lakógyűlésen külön napirendi pont foglalkozik Kollárékkal.

Kollár év végi jutalmának egy részéből mobilvécét vásárol. Az ünnepek közeledtével felveti, fogadjanak fel valakit, aki ellátja apja személyes szükségleteit. Anyja heves tiltakozásával találja magát szembe. Még mit nem! Ide ugyan senki be nem teszi a lábát! Majd ő ráülteti a vén szarost minden reggel a vécére, azért sem fog fizetni egy vasat se!

Kollárnak már nincs ereje tiltakozni. Anyja, aki régebben adott a megjelenésére, mostanában hetekig ugyanazt az alsóneműt hordja, zavaros szemei pedig arról árulkodnak, hogy nem rest meghúzni az üveget. Szellemileg is egyre jobban hanyatlik. Az öregedés csallhatatlan jelei, a feledékenység, megrögzöttség, szétszórtság mellé a házastársak unalomból táplálkozó, egymás iránti fékezhetetlen gyűlölete társult.

Ifjú Kollár Ferenc egyre gyakrabban gondol arra, hogy el kellene utazni, valamilyen messzi tájra, vonattal, vagy repülőgéppel, új életet kezdeni, feladatok és kötelezettségek nélkül. Gyermekkorában Olaszországba vágyott, vad, hegyi pásztorok közé, vagy Nápolyba, a kikötőbe. Vonzzák a trópusok, a nehéz, párás levegő, az embert próbára tevő életkörülmények, a vegetációnak ez a mérhetetlen, vérbő tobzódása, a halál mindennaposága. Vonzzák a fekete nők, a menekültek, a bevándorlók, akik hajnalonként ellepik a tereket, olcsó munkaerőt kínálva, feketéllnek tőlük az utcák, éjszaka tömegszálláson alszanak, izzadtan, tömegágyon, tömegtakarók alatt, pénteken tánccal és ivással ütik agyon az időt. A trópusok!

Egy rosszul sikerült karácsonyt követően felesége, Aranka úgy dönt, nincs értelme több időt pazarolni a házasságukra. Elegendő Kollár egyetlen bárdolatlan megjegyzése az ünnepi asztalnál, hogy férje nyakába zúdítsa tizenhárom év keserűségét és haragját. Hogy ő még egy ilyen tunya, lusta disznót nem látott! És fogja ő mosni ennek a disznónak a szennyesét, no hiszen, mossa majd ő magának, ha nem tudja megbecsülni az ilyen asszonyt ez az istenátka! Hogy ő mennyit tűrt mellette, a katolikus szentek összes keserve semmi ahhoz képest! Kollár eleinte az asszony szokásos dühkitöréseként fogja fel a hömpölygő szóáradatot, ám Aranka csillapíthatatlan dühvel marja, fricskázza, úgyhogy a férfi eleinte pökhendi szótlanúsága komor hallgatásba fordul át. Aranka a nevetségességig leteremti Kollárt, orra alá dörgölve, hogy szerencsétlen, mihaszna, semmire sem vitte az életében, hullazsák-toszogatónak, hullagyalázónak nevezi. Ezután jóvátehetetlen dolog történik. Kollár – talán az étkezés során elfogyasztott kupica pálinka, vagy más, a tudat mélyén rejlő okok hatására – kitör, a gyerek füle hallatára lekurvázza az asszonyt, majd bevonul a szobába, ahol a továbbiakban bezárkózva tölti a Szentestét. Aranka még aznap éjjel összeccsomagol, és másnap az első vonattal vidékre utazik a nagymamához, ahonnan csak háromnegyed év múltán tér vissza, immár elvált asszonyként, hogy részt vegyen Kollár apja, idősebb Kollár Ferenc temetésén.

VI.

A tricikli egy örökkévalóságig áll a fészker mellett, a poros udvaron. Nagyapja vendéglőbe jár vele, szombatoként, délcegen feszít a nyeregben, akár a szélkakas, háta mögött a széles csomagtartóhoz erősítve az elmaradhatatlan tangóharmonika. Büszke tartással, örökké mosolyogva sétál asztalról asztalra, biccent ennek-annak – a vendégek többsége bizonyára már jól ismeri. Bús, távoli, keserves melódiákat zeng ez a harmonika odahaza, vidámat, bizakodót, kackiást a kockás abroszok felett a kis öreg nyakába vetve, mintha kicserélődne játékos és hangszere a rövid idő alatt, míg a tricikli otthonról a vendéglőbe ér.

Az ifjú Kollár a válást követően igyekszik megbirkózni a felelősséggel, ami a nyakába szakadt. Kollár Bandikát a bíróság az apánál helyezi el, hogy megszokott környezetéből ne kelljen kiszakadnia. Bandika tizenkét éves, márpedig ez a legnehezebb kor kezdete egy serdülő fiúcska számára. Nem barátkozó, inkább zárkózott, magának való. Lassan, nehezen tanul, már az is csoda, hogy idáig elbukdácsolt az iskolában.

Arankával a találkozások tovább ritkulnak. Bandika anyja Szeged mellett, egy kis faluban kap óvónői állást, kéthetente utazik Pestre, Kollárral kapcsolatuk egyre ridegebb, tartózkodóbb, hivatalosabb. Hamarosan feltűnik egy férfi is a harminckilenc éves asszony mellett, testes, komoly, kopaszodó férfiú. Adj egy ötöst, mondja a láthatáson, s Kollárt egyből letegezi. Közvetlen, barátkozó. Jól keres. Nagy kocsival jár. Arankáról mind anyáig, mind érzelmileg gondoskodik ezekben a nehéz időkben.

Kollár nem tart igényt a gyerektartásra, pedig Bandikával egyre több kiadása merül fel, és valamiből anyját is támogatnia kell, aki a temetés óta folyamatosan részeg. Továbbra is hetente jár fel a tizenharmadik kerületi panel-lakásba. A menetrend mindig ugyanaz. Kilép a liftből, becsenget, majd hosszas várakozás után – mert senki sem nyit ajtót – saját kulcsával nyitja ki a zárat. A lakásba belépve özv. Kollárné a földön ülve szitkozódik, visszeres lábain mocskos, szürke pamutsockni. Kollár összeszedi a földön szanaszét heverő, az ágy mögé rejtett, a hűtőben lapuló, a bárhol fellelhető üvegeket, és tartalmukat a vécébe üríti. Eközben özv. Kollárné a földön ülve tovább szitkozódik, és Kollár lábait átölelve megpróbálja megakadályozni abban, hogy az üvegek tartalmát a vécébe csorgassa, esetleg néhány üveget magához ragad, amit azután erőszakkal kell elvenni tőle. Kollár lefürdeti, tiszta pizsamát ad rá, tiszta ágyneműt húz – a régin vörösbőr, húgy- és hányásfoltok –, majd az ágyba dugja. Addig marad, míg Kollárné el nem alszik, eközben pillanatokra ő is el-elzunnyad a karosszékekben. Kéthetente takarítók jönnek rendbe rakni a lakást, Kollár minden napra ebédet rendel az ételfutártól, igaz, csak a saját megnyugtatóására: özv. Kollárné szinte semmit sem eszik, a lakás pedig már másnap olyan, mint egy teleszart közvéce.

Bandika természetesen nem mehet fel a nagyanyjához. Ne úgy emlékezzen az öreganyjára, ami lett belőle.

A válás után Kollár – számára is megdöbbentő módon – nem érez gyászt, inkább egyfajta könnyedséget. Józan eszével valahol mélyen mindig is sejtette, hogy Arankát csak a belésulykolt mérhetetlen önuralom tartja vissza attól, hogy faképnél hagyja. Most, hogy mindez bekövetkezett – melynek elkerülhetetlenségében sosem volt oka kételkedni, csak legfeljebb remélhette, hogy Aranka elhatározását Bandika nagykorúságáig késleltetni tudja, – mintha mázsás súly szakadt volna le a válláról. Ez a kilátástalan várakozás, amit tovább keserített a tudat, hogy feleségével Bandika születése óta nem éltek házaseletet, s emiatt megrögzötten gyanakodott, hogy az asszony más karjaiban keresi a boldogságot, azáltal, hogy bizonyossággá vált, megszűnt többé nyomasztani.

Ez a könnyű, földöntúli állapot mindaddig tart, míg Bandika iskolapszichológusa nem tájékoztatja a gyermek magatartásbeli problémáiról és annak vélhető okáról: Bandika minden valószínűség és a tudomány mai állása szerint önmagát hibáztatja szülei házasságának megromlása miatt. A feltűnően csinos pszichológusnő, aki mélyen kivágott blúzt és miniszoknyát visel a fehér iskolai köpeny alatt, figyelmezteti az aggódó apát: ha Kollár nem beszél sürgősen a gyermekkel, hamarosan eljön az idő, amikor Bandika saját magán fog bosszút állni. Kollár már éppen belekezdene élete – és válása – történetébe, amikor a nő hidegen közli vele, hogy lejárt a munkaideje, és a munkaköre egyébként sem a magánrendelés. Az iskola csak felhívja a figyelmet és útmutatást ad, teszi hozzá búcsúzóul.

VII.

Az étterem csendes, az utolsó vendég is hazament. Az öreg Kollár egy széken ül, fejét enyhén jobbra hajtva. Bús, keserves, távoli melódiákat zeng a harmonika. Senki sem érti, az öreg miért jár ide. Tisztességes nyugdíja, szép háza van. Borravalót nem fogad el, inni egy pohárral sem iszik. Igaz, más társaságba nem jár, ha ugyan társaságnak mondható e jobb kocsmá közönsége, de csak a társaság kedvéért felkerekedni minden szombat este, s kinevetetni magát a vén bohócnak, ki hallott már ilyet? A fiatalok néha megpróbálnak szóba elegyedni vele, asztalukhoz invitálják, ő szelíden odébb húzódik, s kerüli a hangoskodókat. A pincérek csak mulatnak rajta, de nem bántják, ha kicsit lenézik is – elvégre sokan csakis miatta járnak ide. Talán a fájdmát próbálja eljátszani? Ugyan, milyen fájdmát? Az utcában mindenki ismeri az öreg Kollárt. Ismerik a Kollár gyereket, a Kollár unokát is. Milyen fájdalom lehet a vén bohócnak, amivel nem képes megbirkózni? Ugyan, tata, hörpintsen fel egy pohárkával, meglátja, jobb kedve kerekedik! Milyen fájdalom emészti, hogy hétről hétre nyakába veszi a várost? Nem való az már magának. Maradjon otthon, tata, üljön meg a seggén. Itt nem felejtik el. Hébe-hóba meglátogatják majd, higgye el. Nézze csak a televíziót, nem? Nézze a vetélkedőket, a szombat esti szórakoztató műsorokat, az ismeretterjesztő filmeket, a rajzfilmeket, a híradót, a sorozatokat, a vígjátékokat, min-dent! Tata, olyan vígjátékok mennek, ha maga azt tudná... Behugyozna a röhögéstől! Komolyan!

Néha, akár egy élő tilalomfa, megáll az ivó közepén. Minden elcsöndesül. A közönség némán várakozik, mintha egy lövészárkokban feküdne mindenki, vállt vállnak vetve, várva, hogy elkezdődjön az éjszakai bombázás. Persze fegyvertelenül. Lesoványodva, éhesen. Reszketve a hidegtől. Orrában érezve a mellette fekvő bűzét, aki, íme, rohamosan üszkösödő bal karját babusgatja. Becézgeti. A sár, a mocskok a hajakba tapad, a szemekbe csurog, hogy látni nem lehet. Néhány altiszt bomlottan kacag. Végestelen végig húzódnak ezek a lövészárkok, végig a kontinensen, végig az emberi történelmen, erekként hálózák be a városokat, csatornavájaként futnak talpunk alatt, szutykos áradattal, keserűséggel, indulattal.

Pedig véget ért a háború. Joggal remélhettük: a lövészárkokat betemetik, a holtakat temetőikben helyezik örök nyugalomra, katonai tiszteletadással, illő parádéval. A zászlót felvonják, beköszönt a béke, a megérdemelt boldogulás kora. Amiért küzdöttünk! Végre napvilágra kerülnek a bűnök – de bocsánatot nyernek.

A jó pedig elnyeri méltó jutalmát.

Csak még egy kicsit, sír a harmonika, csak még egy kicsit hadd maradjunk idelent. A sárban feküdni, füvet rágni, a barlang hűvösében meghúzódni, míg egyértelművé nem lesz, hogy rajtunk kívül *egyetlen* sem élte túl, idelent és odafent – honnan hátunkra remek kis kilátás esik –, egyik vagy másik oldalon.

VIII.

Ruhája megtelt vízzel, és rácsavarodott, akár a paplan. Cipője elnehezült. Ahogy a folyófenék felé süllyedt, gyomrát befelé horpasztotta, tüdeje hihetetlen mértékben kitérgült, mintha az utolsó csepp oxigént próbálná kiszippantani a zavaros örvénylésből. A száján-orrán át beáramló víz haragosan marta torkát. Kiáltani akart, mert eszébe jutott anyja, amint a konyha kövén fekszik, rá akart kiáltani, hogy álljon fel. A mosás már rég lejárt,

a függönyök félrehúзва, az ablakon délelőtti verőfény áradt be. A lámpa még égett a konyhában. Távoli dübörgésként ért el hozzá a négysávos út zaja. A szobában bömbölt a televízió, ezt már apja halála után vette, hogy anyjának legyen kihez szólnia. A főzőcsatorna ment, pedig anyja világéletében pocsek szakács volt.

IX.

A tricikli a nappaliban áll, az ablakhoz tolva. Csomagtartójában kaspó, virágföld. Családi darab, mondja Kollár a tanárnőnek, aki egyik nap előzetes bejelentés nélkül megjelenik náluk, hogy, úgymond, feltárja Bandika életkörülményeit.

Képtelen vagyok megválni tőle, teszi hozzá Kollár, végigsimítva a kormány ütött-kopott bikaszarván.

Lókupecsek (1926; ceruza, papír; 520x420 mm; leltári szám: 2009.471.1)

Magyarázat

Köszönet Petri Györgynek a szavakért

It was a beautiful night,
mondja, és én hallgatok.
A többire nincs közös szavunk,
angolul mindketten úgy-ahogy.
Látom, amivé most engem képzels,
hozzáigazítom az ujjam, a szám,
magyarul szeretni úgyis bonyolult,
legyen akkor ez ilyen egyszerű,
turistáknak való, pesti hajnal.

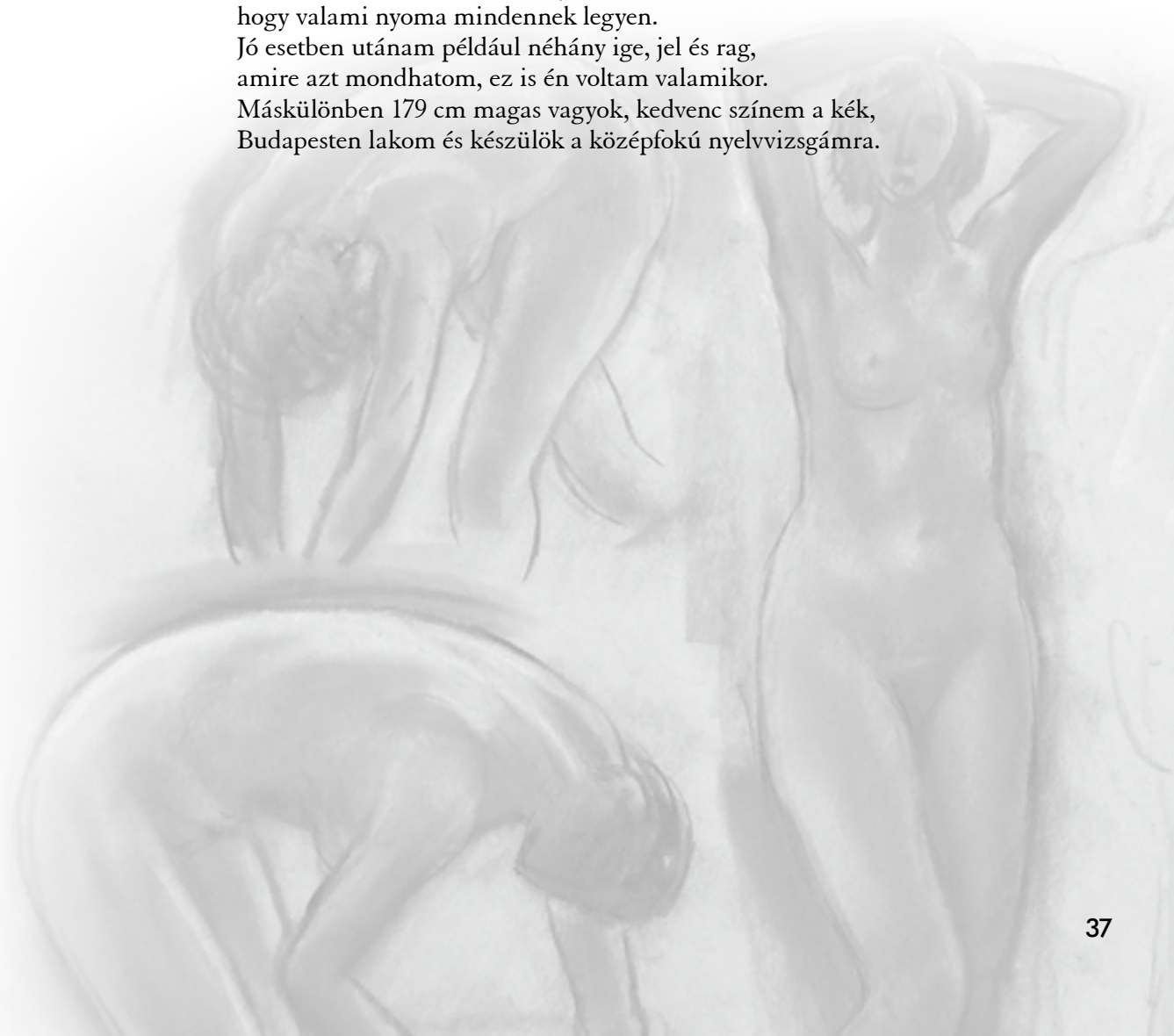
Aztán az első 49-es, a Duna,
a sorra kialvó utcalámpák.
A tisztuló vonalak közt,
kísérget egy sor: *komoran feloldoz*,
zár szavakba a nyelv, megnyugtat
– *komoran feloldoz, közömbösen fenyeget* –,
ahogy lakáskulcs a zárba talál,
hogymint legalább van rá
néhány kölcsönvett szavam.

Karcolt lemez

Valamit mindig nálad hagytam
vagy kölcsön kértem tőled
egy cédét, könyvet, öngyújtót, pulcsit,
tárgyakkal takargatni a kétséget.
Így gyűltek össze közös maradékaink,
ez a pár csokipapír, parafa dugó,
az első elhasznált óvszer doboza,
belépő meg számla.
És itt van ez a szó, fényes heg.
Kattogva meg-megakad bennem,
mint egy ütem a végtelenített lemezen.
Mondanám, hogy volt rajta valami szép is,
ideális háttérzene síráshoz vagy szexhez,
de a gép már nem ismeri fel: CD NOT READ.

Itt is b ;-)...

ITT IS B ;-)... – fogadott egy reggel a felirat a liftajtón.
A földszintig gondolkodtam, hogy vajon
rögtön utána vagy csak másnap írtatok-e fel.
Bár végül is lényegtelen, nekem épp kapóra jött,
hetek óta nem írtam verset,
helyette magoltam a rendhagyó igéket,
idegen szavakkal szólígtattam a hajam, szemem színét,
szobámban a tárgyakat és a jövőbeli terveim.
Velük mankóztam egy ismeretlen nyelvben,
de a sajátomra nem tudtam lefordítani magam.
És tessék, ITT IS B ;-)... – mondogatom magam újra és újra,
leszek az a férfi és az a nő, valahova bevéssett üzenet,
mint egy ősi barlangrajz a sikeres vadászat emlékére.
Mert így volt ez mindig is,
talán a halál, talán az élet kényszere,
hogy valami nyoma mindennek legyen.
Jó esetben utánam például néhány ige, jel és rag,
amire azt mondhatom, ez is én voltam valamikor.
Máskülönben 179 cm magas vagyok, kedvenc színem a kék,
Budapesten lakom és készülök a középfokú nyelvvizsgámra.

Aranytemplom

Út

A szépen
túljutva vár
a széken.

Arc

Fametszet, rongyból kitakarva.
Juharok sűrűjéből
előviláglik Krisztus arca.

Kamélia

A *tori*ban már elbotlanak
a kamélia illatától bódult
szentjánosbogarak.

Fülemüle

Tél jön. Halál jön. Hat ló
patája alatt fősír
a fülemülepádló.

Vihar

Tájfún csap partjainkra,
surikent vető harcos,
csillaghullajtó nindzsa.

Aranytemplom

Hallani mályvárózsáünnepen:
arigatót mond mind
az öt elem.

Szatori

Egek szavára
ébred. De ágyasa
még visszavárja.

Íjász

Nincs húr, se vessző.
Célra tart. (Nincs cél.)
Megmarad, mert veszendő.

Tekercs

A csészén száradó tus.
A falifülkében tekercskép,
előtte lótusz.

Tizenhat

Krizantém. Tizenhat szírom.
Császári címer.
Festett birodalom.

Seregszemle

Végigtekint alattvalóin.
Kézművesek, parasztok, költők
s ezer testetlen rónin.

Hercegnő

Élvezi elvesztett hatalmát.
Virágszőnyeg
csiklandja talpát.

Egy

Bebocsátást a mennybe
nem vár tusfestő, egy csak.
Hegyi aszkéta egy se.

Ainu

Cinóber kapu. Égi útra
indul egy árny, kezében fények.
Japán Krisztus, ainu szutra.

Örök

Fagytól forró tenyér.
Cédrus hóünnepen.
Örökzöld, hófehér.

Lakk

Az éjszaka japánlakk.
Bevonva feketével
a bűvárhalász-házak.

Fogadó

Bambuszrügy, evőpálcika.
Tankát költ néhány samuráj.
Láncvers. Holdnéző bácsika.

Darvak

Órzik démonok, darvak
s egy Edo-korabeli tuskép
a birodalmat.

Füst

Tetovált katona.
Az arcán füst és vér,
kezében katana.

Titok

Az iszei s az izumói
nagyszentélyben mikádók titka
készül épp kitudódni.

Sziget

A gyaloghintóban lidércfény.
A tolóajtó mögött ártó
szellem a sziget síkvidékén.

Erdő

Restaurált selyem napernyő.
A hímzés rejtjeles parancs
szeppukura. Fölzúg az erdő.

„Naplójegyzet”

Egy ásónyom mélyen macskaszar a most nyomorúságos kertben. De majd jön a kikelet. – A költészet a kert, az ásás, a macska mozdulatai, az elnéző tekintet, és a rendrakás. A szavak pontos rendje csak jól formált fecsegés, vers. A hallgató gyermek tekintete, ahogy a macskával beszélget némán: költészet.

Rossz mozdulat

Zsebváltás közben aprót keresve rossz mozdulattal emlékeimbe markolok. A kép meggyűrődik, kezem mentén fel-fakad anyám arca, újabb sebek képződnek a megragasztott papíron. Ugyanazzal a mozdulattal a pénzről megfeledkezve farzsebembe nyúlok, hátha meglelem a pótképet. Mindig van velem valaki, de nem szól. Körömdarabkákkal teli a zsebem.

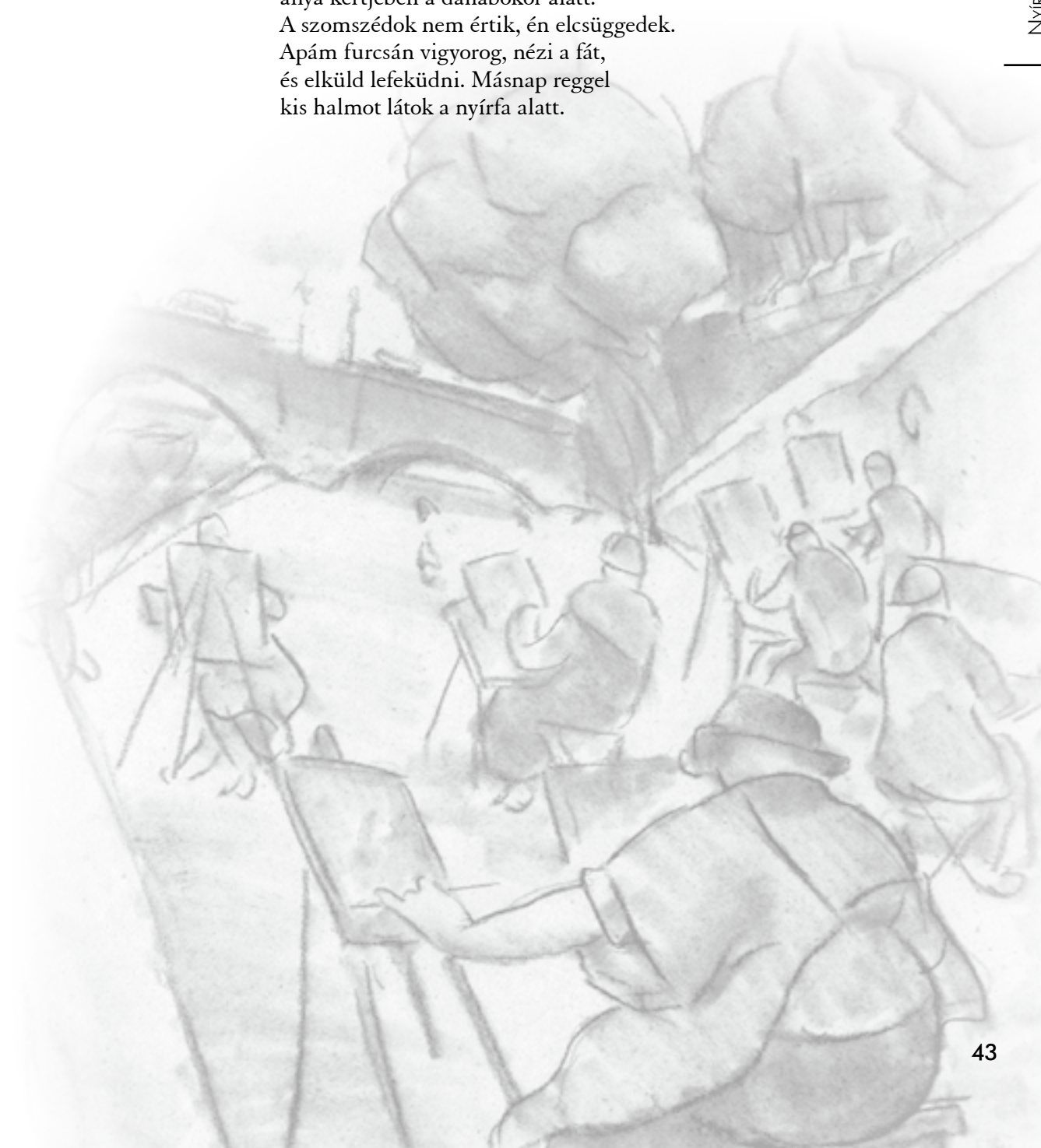
Rövid életű zokni is lehet

Egy rövid életű zokni is lehet ajándék. – Ha kilyukad, megfoltozom, hordom ideig-óráig még, s mikor végleg elemészt magát, a szőröző szálak mentén elbontható, vagy kimosva elhelyezem a kis dobozban a múlt tapintható cserepei közé...

Felülírás

Kun Árpádnak

Ez pedig a nyírfa a balatoni telken.
Vad dáliaillat, totyogó kacsák.
Apám nadrágját cibálom, unatkozom.
Aztán felmutatom a vakondot a fecserésző
szomszédoknak. Döglötten találtuk
anya kertjében a dáliabokor alatt.
A szomszédok nem értik, én elcsüggedek.
Apám furcsán vigyorog, nézi a fát,
és elküld lefeküdni. Másnap reggel
kis halmot látok a nyírfa alatt.

Eldurvulhatnak a dolgok

Eldurvultak a dolgok,
öt-hat drazsét szedek
az eddigi egy-két szem helyett,
függőséget nem okoz, ártalmatlan,
a reklámtörvény miatt megnevezni nem lehet.
Nehezen viselem, felnőhetnék végre,
tart még a kiapadhatatlan türelem, bár
a nap eleje nem rejt csodát, és
nem kecsegtet reménnyel a vége sem.
Óráként egy rovás a falra,
huszonnégy rovást keresztbe húzok át.
Észrevehetően mumifikálódok, talán
meghagynak érintésre porló
díszleteim között az utókornak itt,
az idegenvezető viszolygását
titkolni kívánván mutat rám:
nézzétek a huszonegyedik századból
megmaradt, fal tövébe roskadt mamit,
mi célja lehetett a falnál éppen?
Korabeli szokás gyakorlása közben érte a vég,
vagy téves eszme rabjaként börtönnek hitte otthonát?
.....
A látogatók sorsdöntő percekét élhetnek át,
eltökélhetik, hogy ők bizony mesterien
tervezik meg az időt, a helyet, a módot.
De eldurvulhatnak néha a dolgok.

Bezárul

A meteorológusok eseménytelen napokat ígérnek.
Mesterek repülnek az égen, feltartott fejjel,
csak előre meredve, akár az úszó kutyák,
óvatlanul nehogy lezuhanjanak.
Tanítványok vágják sarokba odalént sárkoloncok,
lépésenként mélyen a talajba fúródó, szöges
bakancsukat, kimerülten ledőlnek, meghallgatni
az eseménytelen napokat ígérő meteorológusokat.

Volt

Az őszi kabátja zsebében tölgyfa makkja,
megráncosodott gesztenyék, a táskája aljában
dohányszálakkal keveredett száraz levéltörmelék.
És a könyvek. És papírok, meghagyott és átsatírozott sorok.
És levelek mindenkinek, akiket szeretett régen,
elhagyták mégis, vagy akiket elhagyott.
Végrendelkezése, helyszín és mód megjelölve,
ide és így temess. A kétely árnyéka sem fért oda.
A csarnokká kitágult, lakatlan szoba.
Nyaklánc, az elromlott kapoccsal, hányszor ígértem,
nem javítottam meg mégsem.
Az utolsó fényképe, amelyiken már-már nevet.
Tél van. Nem látok mást magam előtt,
mint egy elszabadult lélegzetet.

► ZSIDÓ FERENC

Laska Lajos túrázik

Laska Lajos hegyi túrára indult. Egyedül, mert úgy nagyobb a kihívás. Nulla tapasztalattal. A hátizsákba bepakolt egy csomó cuccot, csupa olyasmit, amiről úgy hallotta vagy olvasta, hasznos lehet. Aztán, mivel az összeállt csomag túl nehéznek bizonyult, szelektálni kezdett, ami nehezebb esett, de nem volt olyan típus, akit az első akadály visszatántorít. Igaz, így a tervezettnél egy nappal később sikerült elindulni, de legalább. Egy kb. harminc kilométeres gerinctúrát nézett ki magának, ez a gerinctúrák közt rövidnek számított, de úgy gondolta, elsőre elegendő lesz. A nyakába kanyarított zsáktól enyhén szédült, de összeszorította a száját, s ment. Mint Jézus a keresztfával. Nem, azért mégsem úgy. Egy ideig erdei ösvényen kanyargott az útja, aztán, ahogy emelkedett, elhagyta az erdők szintjét, kopár bazaltsziklák között botladozott. A fenébe, itt az ember kitörheti a nyakát, gondolta, de aztán megrázta a fejét, mert belátta, itt és most nem gondolhat ilyesmire. A hegy nem az a hely, ahol az ember becsaphatja az ajtót, s elvonulhat duzzogni, ha valami nem tetszik. Nehezen haladt fölfelé, minden lépés kész kínszenvedés volt. Alig négy kilométert tehetett meg az aznapra tervezett tizből, amikor úgy érezte, kész, nem bírja tovább. Hányingere volt, gyengének és elgyötörtnek érezte magát. Nézte a fölébe tornyosuló gerincet, s magában azt mormolta, ez a hegy nagyobb, mint gondoltam. Leroskadt, hátizsákját valahogy lefejtette hátáról, aztán csak hevert magatehetetlenül. Két órácska teltevel föleszmélt, már alkonyodott, előkapart valami ennivalót, tűzrakásról, bár eredetileg azt tervezte, szó sem lehetett, befalt némi kolbászos kenyeret, aztán, mivel a sátor felhúzásához nem érzett elég erőt, ruhástól bebújt a hálózsákjába. Nyár van, nem lesz hideg, nyugtatta magát, az ég pedig csillagos, tehát eső sem várható. Csípős, metsző hidegre ébredt, minden porcikájában reszketett. Kétezer méter fölött nem azt jelenti a nyár, mint odalent, vont le a kínos következtetést, s ismét az villant az eszébe, ez a hegy nagyobb, mint gondolta. Az átkínlódott éjszaka után morcosan, fáradtan ébredt. Amint a napsugarak felmelegítették a testét, kissé megjött ugyan az életkedve, az első két kilométert még szinte fitten tette meg, de aztán rövidesen ismét elfáradt, sokkal inkább, mint előző napon. Délre a végkimerülés jelei mutatkoztak rajta, már csak támolygott, mint az elítéltek, de nem akarta feladni, mígnem egy sziklaperemnél megbicsaklott a lába, s leszédült egy hasadékbba. A lehetőségekhez képest szerencsésen esett, a hasadék sem volt túl mély, így nem tört el semmije, ugyanakkor tisztában volt vele, hogy segítség nélkül aligha fog tudni kimászni. A hegyek visszhangzanak, villant fel benne egy olvasmányélménye, és kiabálni kezdett, de kiáltását elnyelte a némaság, olvasmányélménynek, visszhangeffektusnak lőttek.

Nem, nem a hegy nagyobb, mint gondoltam, nyugtázta ekkor fanyar öniróniával Laska, hanem én vagyok kisebb. Sokkal kisebb.

Laska Lajos horgászik

Laska Lajos halmániakus volt, imádta megenni őket. Ennek megfelelően megfogásukért is megtett mindent. Alig telt el nap, hogy ne ment volna ki a folyópartra, a halászok közé. Horgászbót is vitt, mert látta, mások is így tesznek. A parton letelepedett, és várt. Ha halakról volt szó, hatalmas türelemről tett tanúbizonyosságot. Nézte a horgászokat, mit, mennyit fognak. Ha sok hal került a horogra, rosszállóan csóválta fejét, csalódottan legyintett. Ám amennyiben valamelyik horgásznak csak egy-két példányt sikerült kirántani a vízből, és már vészesen közeledett az este, Laska elérkezettnek látta az időt, hogy: Te, hallod-e, kezdte mondókáját, szégyen lenne ezzel az egy-két nyeszlet hallal hazaállítani! Mit szólna az asszony? Hát a barátok? Csak cikiznének veled! Jobb hal nélkül hazamenni, mint egy-két nyavalással! Üres kézzel érkezel: nem volt kapás, és kész. Rossz napod volt. Van ilyen. De egyet vinni?! Ügyetlennek fognak hinni. Hogy nézel a szomszéd szemébe, amikor

megkérdi, milyen volt a kapás? A megszólított horgász egyre bizonytalanabban nézett Laskára, tekintete mind jobban elkomorult. Az asszonyra gondolt, s a szomszédokra, és rájött, igaza van ennek a kedves embernek, jobb üres kézzel hazamenni, mint egy-két nyeszletet döggel. Te, én azt ajánlom, folytatta Laska meggyőzően, add nekem ezt az egy-két nyavalást, s menj Isten hírével! A horgász ekkor már nem habozott, átadta a napi eredményt, és hálásan megköszönte Laskának, amiért megszabadította a szégyentől...

Laska gyorsan elköszönt, és tovább szaglászódott. Ha akadt még olyan horgász, akinek kevés volt az aznapi zsákmánya, lecsapott rá: Te, hallod-e, kezdte mondókáját..., szégyen lenne..., rossz napod volt... add nekem, s menj Isten hírével...

És újabb egy-két hal Laska szatyrában. Bizony, ha szerencséje volt, jobb napokon két-három kilónyi is összehalászott így, túlszárnyalva a legmodernebb, szénszálas, hightech peremfutós csigával szerelt horgászbotokat is.

Laska Lajos becéz

Laska életébe betoppant egy édesbarna, különös nő. Tünelmes, tündéri jelenség volt, kedvessége, figyelmessége és hamisítatlan, ösztönös nőiessége elámitotta Laskát, és egészen megédesítette életét. Ilyen nővel csak egyszer hoz össze a sors, mondogatta elégedetten, és, hogy imádatát kifejezze, becézni kezdte. Angyalkám, suttogetta neki, mivel annak is vélte. Angyalkám, én szelíd, kedves angyalkám.

Telni kezdett az idő, mert az csak ehhez ért. Laska szép lassan hozzászokott párja jóságához, kedvességéhez. Már nem tűnt olyan különösnek, tündérinek. Persze azért néha még ekkor is becézte, valahogy így: angyalka. Igen, az vagy. Az „angyalka” és az „angyalkám” közti különbséget tán észre se vette, mint ahogy sok más egyebet sem...

Aztán egy napon így szólította meg: angyal! Aki nem hallotta a korábbi angyalkám, angyalka változatokat, arra gondolhatott, kedvesen becézi.

Angy!, csattant a hűvös, közömbös szó.

A megszólított nagyot nézett, majd megvonta vállát, s fölszárnyalt az égbe.

Laska Lajos kérdez

Laska szerette a változatosságot a munka terén, pályafutása során volt már vízszelző, lapterjesztő, titkár, raktáros, gázóra-leolvasó, és úthengerkezelő is. Az ilyen-olyan alkalmi munkákat nem is említve. Semmiben sem mélyült el különösebben, a „fő a változatosság” elvét követve egy-kettőre továbbállt, ha valami nem klappolt.

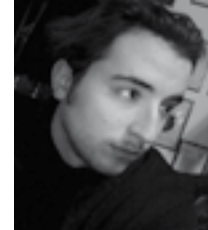
Legutóbb értékesítési ügynök volt egy villanymotorokat forgalmazó cégnél. A villanymotorok nem érdekelték különösebben, de forgalmazta őket, ahogy tőle kitelt. Egyik nap egy kliens megkérdezte egy bizonyos motorról, hogy az csillagba vagy deltába van-e tekercselve. Laska úgy nézett rá, mint akinek az anyját szidják, de a kliens nem tágitott, kevés híján botrány lett a dologból, a főnöknek kellett kijönnie, hogy lecsútsa a kedélyeket. Miután az ügyfél távozott, a főnök elővette Laskát. Hogy ilyen felületes, hogy úgy nem igyekszik kitanulni a szakmát; hogy amit nem tud, azt legalább miért nem kérdezi a többiektől vagy tőle, s különben is irgum-burgum, meg ejnye-bejnye. Mert hogy igazán illene tudni, csillag-e vagy delta, s hogy mennyi a tekercsek száma, s hogy milyenek a mágnesek, s mennyi a fordulat, az üresjáratú fogyasztás, a hatásfok, a belső ellenállás, a maximális áramfelvétel és a kifejtett erő. A felhasznált anyagok minőségéről nem is beszélve. Laska ezidáig egykedvűen bólogatott, de amikor az anyagminőséget meghallotta, nem bírta tovább. Talán azt is kelletne tudnom, kérdezte nekivadulva, honnan származik a réz, amiből a tekercsek készülnek, azt is, hogy milyen technológiával húzzák a szálakat, azt meg pláne, hogy miből van a mágnes, miből van a nyáklemez, honnan ered az indukció? Sőt, hogy miből van a miből, és honnan van a honnan?

Laska Lajos inkarnációi

Laska Lajos sokszor gondolt arra, mi lenne még szívesen – azonkívül, hogy az aktuális paraméterek közt épp Laska Lajos. Igen, egy másik, harmadik életére gondolt, s arra, hogy azokat milyen inkarnációkban lenne érdemes megélni. Arról már zsenge gyermekkorától álmodozott, hogy ácsceruza lesz. Egy elegáns, piros színű ácsceruza, amit olyan hetikén föl lehet tűzni a fül mögé vagy a kalap szalagjába (előkelő hely, ahonnan mindent lehet látni), s a kellő pillanatban könnyedén kézbe lehet venni, s meghúzni vele a fontos és pontos vonalakat. Nincs szebb muzsika, mint az a hang, amit ez a kedves ceruza ad ki, amikor szépen gyalult deszkákon vonalat húzunk a körültekintő mérés után!

Aztán arra is gondolt még, hogy cipőkrém lenne szívesen, naná, barna cipőkrém. Csak úgy egyszerűen barna színné változni se volna rossz, de barna cipőkrémmé...! Ami befolyja a cipőt, felszívódik; ott van és mégse, ápol s eltakar, mint a haza hantja, csak annál kevésbé patetikusabban. Aztán a tankká válás lehetősége is megfordult a fejében, de ez a verzió kevésbé remegtette meg szívét, mint az előbbiek. Alaposabb önvizsgálat után csöndes, lágy melankóliát, fülledt illúziót vélt fölfedezni benne, s az nem volt ínyére. Így e harmadik ötletet rövidesen elvetette, s már szinte sutának, üresnek és értelmetlenné kezdte érezni (negyedik) életét, amikor rájött, hogy blúznak kell lennie. Természetesen az Ő blúzának. Ami könnyen, lágyan ráomlik a testére, óvja, simogatja, melegíti, eggyé válik vele, megvalósítva az abszolút szerelmet. Egyre jobban beleringatta magát a dologba, lelki szemeivel látta, amint élete kivirágzik, teljessé lesz, de aztán rájött, hogy csak olyan blúz tudna lenni, amelyik néha mindenáron fel akarná vetetni magát, tolazkodna, letaposna más blúzokat, máskor pedig durcásan elbújna, hagyná, hogy Ő keresse, hogy hasztalan kutasson utána a szekrényben. És természetesen ácsceruzaként, cipőkrémként, de talán még tankként is hozzávetőlegesen így viselkedne – tehát olyan lenne, mint amilyen most, Laska Lajosként. S akkor pedig semmi értelme az egésznek, inkább marad a bőrében.

Szentendre (1943; tempera, papír; 660x750 mm; leltári szám: 2009.210.1)

LÁZÁR BENCE ANDRÁS ◀

Anya keringése

Az anyatej fehér, mint a vízkő.
Igazából átlátszó is, mint szemedben
a csarnokvíz. Visszaüt. Mármint
tükröződik a fény.

És ez a fény én vagyok. Ez a visszavert
fény. A te csarnokvizedben látom,
ahogy a kezét emeli, integet, csókot
ad egy ember. Ez én vagyok.

Bennem meg anya is. Mert az ő tejéből
lettem, amikor még úgy kellett, mint most
a szorításod, mint a csarnokvíz a szemedben,
amiben visszaversz. Azt is tudom, hogy ez nem
kopik el, mint a vízkő, nem oldódik.
Ez megmarad. Itt van a kéz emelésében,
az integetésben, a csókban, itt van a véráramban.

Anya ott folyik. Anya ott folyik át a szíven,
egészen a csarnokvízig, amiben tükröződsz.
Anyával jóban vagytok, azt hiszem.
A csarnokvízben találkoztok.

De anya tudja, hogy ez most már rólunk szól.
Nem róla, ő csak kering ott a véráramban,
átfolyik, meg eljut, ahova kell.
De tudja, hogy neki ennyi maradt,
meg az, hogy felhívom néha.

De ezzel megelégszik. Mert tudja, hogy
nem kopik el, mint a vízkő, nem oldja fel semmi sem.
Visszaüt. Mint a fény, ami te vagy, ahogy megtörsz
a szememben és a csarnokvízben találkoztok.

Az öröklés menete

Anya kreol, így lettem én is az.
Kivettem részem az öröklésből.
Apának meg a kezét, a hangját is.
Ez így működik. Elemeztelek téged is.
Apádból több van, ezt nem hiszi senki.
Én tudom, ehhez az egyhez talán van érzékem is.

Meg az évszakokhoz.
Most a legrosszabb, mert nyár vége van.
Szinte őszi, bebarnulnak az utcák.
És ezt te sem tudod feloldani.

Még annyira sem, mint forró víz,
hideg őszi estéken a levesport.
Nem tudom, emlékszel-e, úgy két
éve, hétvégenként, rendszeresen
ittunk krémlevest, a vizet te forraltad,
a zacskót én vágtam el. Nem veszünk össze.

A tévében családi film, mi a kanapén elfekve.
Még gyertyát is gyújtottunk, fahéjszaga volt.
Azt hiszem. Így teltek az esték. Észre se vettük,
hányszor fordul a nagymutató azon az órán,
amit a komódon tartottál.

Most a legrosszabb, mert nyár vége van,
szinte őszi, bebarnulnak az utcák,
és ezt nem oldja fel semmi sem.

Anya kreol, így lettem én is az. Apa keze és hangja az enyém.
Apádból több van benned, én ezt tudom.
Mi így vesszük ki a részünk az öröklésből.
Talán minket majd a nagymutató fordulása old fel,
mint hideg őszi estéken forró víz a leves port.

Még egy jó ideig ezzel nyugtatjuk
magunkat, és legalább nem veszünk össze.

CSEPREGI JÁNOS ◀

The great comb-over

– avagy a nagy átfésülés –

a puttók között
köztiszteltben áll
kinek homloka fölött
kopár síkságot rejt a táj
kinek oldalról átfésült tincsei
mutatnak védjegy nélküli
lecsúszott glóriát

hiszen ott
amögött
a gravitációval dacoló
kopottas fürtök túloldalán
bogárléptékű focipályát
jelöl a bátor képzelet
s nem is nő hajszál kettőnél több
a tizenhatos rettegett vonalán

bizony elszálltak az évek
s vitték magukkal
az osztálymeccsek jókedvű zaját
s bár húsos pofácskámon
még virít a bájos rózsapír
a mamának ma is oly kedves
de a suliban folyton cikizett...
főként napközi után

talán mégsem nekem írták
a *Forever young*-ot
bár ipodom lapozva
valahogy mindig rám talál
pedig egyre nehezebb átfésülni
egyesbe hozni mindazt
amitől tükörképem láttán
már nem lelek belső harmóniát

na igen
 felnőni kéne végre
 vagy ha azt nem
 legalább ne vágjak mindig
 olyan pofát
 mintha a great comb-over
 csak rút rágalom volna
 s még ma is jól állna
 ha gólt rúgok mikor fiam strázsál
 az ellenséges kapunál

...

(most teszek egy lépést
 mi elhozza tán a régtől várt feloldozást
 egy ollót szentelek nektek és magamnak
 nem baj ha mától már nem én leszek
 a legjobbak közt a legnagyobb
 csatár)

Magenta system III.

Szakítás közben

– *félíg búcsúvers R51e-hez* –

első s egyetlen voltál
 szépségnek kicsit ormótlan...
 de mindig szolgálatra kész
 békésen tűrted
 mikor a macskák rád feküdtek
 sípszóval is csak ritkán jelezted
 a szórakozásból mára épp elég
 talán nem is gyanítod
 pedig gyakran eszembe jut
 az a réges-rég volt boldog délután
 ahogy először karjaimba kaplak...
 a szívem könnyű és szabad
 örömöm simán felülírja
 vállizmaim testsúlyod okozta zavarát

emlékszel még
 közös nyelvünké vált hamar az XP
 s nem is a Home
 – anyu főnökének hála –
 rögtön Professional

angyalok énekeként hogyan hallgattam
 csendes estéken sokszor
 ahogy DVD-íród
 az égetésre váró adatállománnyal küszködve
 berreg villog s időnként megremeg

azt kérdezed jó volt-e együtt
 közös éveink emléke síromig kísér
 ne vesd hát szememre jogtalan
 hogy kapcsolatunk nekem
 s szerinted
 pusztán csak ennyit ért
 hidd el engem sosem zavart
 hogy memóriád nem tesz két 2 gigát
 a tökéletes társ voltál számomra
 míg gyűlni nem kezdtek
 a 14 colod rejtette pixelhibák
 vess meg ha gondolod
 de tőlem akkor már
 többet semmit ne várj
 lelke 32 bitről 64-re váltom
 akciós laptopot veszek
 s kiélvezem a hároméves
 grátisz garanciát

Ez az

A narancsból rózsá lesz kezében
kék virágok fátyla nevet
hol vagy? nem látlak, csiga reszket
lázás bika hátáról levet

s csak állok a parton, lenézek
jéggé pontosítod a vizet
kallódik a gyémánt labirintus-mélyben
párnádra ránt a képzelet.

Égesd ki, nap! kigyúlt inaimból
a pirosra horzsolt ezeréveket...

Ömlik belém a jég karmos éjszakából
míg dombos kezéd rózsával bevet.

Alma

A te műved vagyok már.
Olyan voltam, mint
földre hullt zöld alma.
Nem vettél föl, így
hevertem lábaidnál s közben
megértem nem is tudva
a csiga-spirál hátamon
hány mérföldet takarva
tekeredik piros ruhámon fölfelé
csak ma egy pillanatra
mikor a boltajtón belépve
elém gurult egy alma...

Feltámadás?

Ráhajoltál a tavaszi délutánra.
Egy szent miséről jöttem lázasan
kezemben tündöklő liliommal
édes tömjénfüsttől ittasan.

Álltam a déli feltámadásban
egy láthatatlan test békesugarán
megsemmisülten a misztériumtól
túl vágyakon, túl ibolyán.

Csak egy pillanat volt, hogy megláttalak
mért sápadt el csontomig összes tagom?
Az üres sír előtt állok és sírok
Gyolcsaidba kapaszkodom.

Vázlat

...és benne van a kavics közepében...

...és rajta ül a madárfészken, és a légy-
piszokban is ott lakozik (Isten)...;
– mert nem tudunk már mit mondani...

és a pillangó szárny-porában is benne él,
akár a disznó agyarában (rejtőzik magában,
ahogy önmagát szedi szét)...;

– mert Ő a titkos (de túlon-túl áttetsző)
viharzat, ki fekete jelenésként beszaggat
az elmék zugaiba...; – így Ő a megsejtett
Végzet: sorsunk szeszélyes töredéke is...

...és benne van a bőröndben lakó
pókhálóban (mint áldozat) és Ő a
bőrönd, mely rárohad...;
– mert nem tudunk már mit mondani...

és benne szorong a toll hegyében, mint
bármikor lecsöppenő pont az égben...; –

ám amíg Ő szorong:
nekem nem kellene félnem...

Hábi-Szádi monológok

(Füst Milán emlékének)

1.

A képzelet hamisít
(mondja a pap),
múltad a zsebedben,
jövőd a pillanatban
(most válik múlttá)...

Íme, az összes birtokod:
a pillanatban megrekedt észlelet,
a pillanat, mely hordozza lelkedet...

A káprázat felé
vihet az áhítat
(a teremtés
„ténye” csak átirat...)

A Létezést csodáld!
Ő: a Változóban káprázik...

(Mocskos és ragyog.)

És összeomlanak az alakzatok...
És csodák épülnek újra...
(És mindebből „csak” az ember
hiányzik...) – Nyerít és iázik –
Pedig azt hiszi, hogy beleszólhat,
pedig úgy tudja, hogy részese is...
Igaza (is) van:
apró része a nagy káprázatnak
(a közhelyek metamorfózisának).

A Változót csodáld!
Ő: a Teremtés...

*

2.

Kedves Milán!
Tegnap még 33, tegnapelőtt még 22 éves voltam...
Ám ma (az „egészséges” fiatalembert) három öregasszony kirabolta...
Az időt őrizték...
„Csak” az időt őrizték meg (állítólag), melyhez táskám, fotográfiáim, írásaim...
is hozzátartoztak. (A pénzről nem is beszélve, hisz az még inkább a káprázat tulajdona...)

Kedves Milán!
Önélet „rajzunk” öngyulladás...
Füst, angyal-fing, korom-minta, toll-paca, hab és híg ragacs (elkenődött sírfelirat)...
A betegségek: atavisztikus emlékek = éltető büntetések...

A név (a fantom):
ismeretlenül kísérti
az ismeretleneket...
majd föloldódik
s önmagát is elfeledi...

Üzenet helyett:
az őszinteség
is tévedhet...

A tudomány
(a mende-monda):
csak az embert,
a hús-vér valót
(a lelkes tagadót),
a lényeket(?)
nem ismeri meg...
hisz saját emlékünks is pontatlan...

*

3.

...(Aztán a lélek csak kipárolgás,
bolyongó-vergődő és elmúló lecsapódás.
Az együtttható erőik megszakadnak...
A test: személyből anyaggá minősül...)

*

A pokol:
az úrban is pokol...

*

A halál: halál...
A „vízszintes ember”
immár teljesen egyszerű
(bármit is tett):
névtelen, „elengedhető”...

Mozdulatlansága csak néhány percig érdekes
(ahogy az újszülött vergődése is csak ideig-óráig):
aztán minden(ki) megy tovább...

BENE ZOLTÁN ◀

Keserédes

Szomor Zsolt, változatos munkaerő-piaci pályafutás után kikötve a megyei napilap redakciójának egyik ragacos íróasztalánál, egy hosszú olvasószekeresztői éjszakát követő hajnali talponálló füstös, állott bűdösségében megivott egy feketét. Zsebében bőrtárca, benne csörgő fém- és zörgő papírpénz, mellette egy összehajtogatott, gyűrött papírlapon visszautasított tárca, pénz nélkül:

Tél

A kutya szűkölt, buzgón nyalogatta az ütött-kopott lábosba fagyott vizet. A jégtömb nem engedett. A torka égett a szomjúságtól, az orra sajgott a fagyos érintéstől, a nyelvét akárha darazsak szurkálták volna össze. Szomjas maradt, hiába kísérletezett. Farkát a lábai közé húzta, láncsörgetve visszasomfordált az olajoshordóba, amelyben lakott. Leheveredett a mozdulatlan szőrcsomó mellé. Meleget már nem adott. Nyüszíteni lett volna kedve, mégis hallgatott. Bágyadtan nézte a tanyát. Az ajtó résnyire nyitva. Egy macska osont ki rajta éppen, nekiiramodott a havas udvarnak, elűnt a kutyaszemek elől. A másik macska megállt az ajtórésben, kémlelt és szimatolt. Megrázta a bundáját, visszatolatott. A tanyában éppoly hideget érzett, mint kívül. Óvatosan lépkedett, tappancsának puha párnáit égette a rideg, pattanásig fagyott kő. A kályha oldalához bújott, de azon nyomban el is ugrott tőle, mintha megcsípte volna valami. Nem az átforrósodott öntöttvas, a fém csontig ható hidege riasztotta el. Panaszosan nyávogott, várta a választ, s mivel nem jött, továbblépkedett. Be a szobába. A cserépkályha nem duruzsolt, mégis kísérletezett: élettelen, jeges, halott felület. Ösztönösen felborzolta a szőrért. Szimatolt, nyeffentett egyet, úgy ténfergett, mint aki nem érti a helyzetet. Végül felugrott az ágyra, körmeivel dagasztani kezdte a megdermedt dunyhát. Az öreg az ágyban feküdt, a szeme nyitva, a mennyezetre szegedve. Fogatlan szája szélén nyálgömb. Kemény, akár a kő. A macska megbökte az arcát. Muzsikálásba fogott: dorombolt. A kéz nem mozdult, hogy megsimogassa vagy elzavarja. Az állat toporgott, nem értette, mi történik. Nem érzett szagokat sem, csak a szűrés levegőt. Összezavarodott, panaszosan nyávogott. Az ágy mellett, a káoszkevényen műanyagpohár. Az oldalán repedés. Belefagyott fogsor.

Szomor Zsolt kortyolta a feketét, fülében a Cure Pornography című albuma. Nostalgikus hangulat. Akár két hete fönn, a hegyen. Egész életét az alföldön töltötte, kivéve gyermekkorának hegyvidéki nyaralásait a nagymamánál. A pálinkától rekedt hangú, hadarva beszélő bányászok, a barázdált arcú, lapátkezü parasztok világában. A faluszéli cigányok savanyúságért, tyúkért jönnek, elrongyolt ötvenessel fizetnek. A hegyen túli faluból az egyik bányász rokon borozni érkezik, issza a karcos direkt termőt, szava érthetetlenül placcsan szét a nyári konyha falának csapódva. A púpos rokon asszonynak pletykálkodni szottyant kedve, azért állít be, hogy információt cseréljen. Még a háború előtt rokkant meg, kirohant a portájáról az utcára, mert különös zúgást hallott. A sosemlátott, sosemhallott motorbicikli vezetője későn rántotta el a kormányt, a drasztikus találkozás elformátlanított embert és gépet egyaránt. Az asszonyka azonban nem tanult az esetből, nem hagyott fel a futkosással. Pár év múlva ujjongva szaladt az érkező szovjet hadsereg elé, le is döntötték az árok partjára, hogy sorban belémártsák a fegyvereiket, amikkel a teremő szerelte föl őket. Talán ezért, talán a púpja miatt maradt vénlány. Arról mesél éppen, hogy az öreg Béres tegnap a déli hőségben meztelenül kaszált a falu szélén. Bolond öreg, az is hírlík róla, hogy hajdan megolvastatta a szőrt az ágyékán. Szomor Zsolt kuncogva fülel, nagymama beszélget a púpos asszonnyal, közben az állatoknak kever valamit egy vödörben. Lábán a fűzötlen Dorco, fején a mintás kendő, a kettő között otthonka. Lábszára, alsókarja cserzett barna, a térde és a vállai azonban olyan fehérek, akár a frissen hullott hó. Kendője alól kikandikál egy-két piszkosszürke hajszál, tincs. A szomszédban a testvére lakik, Szomor Zsolt reggelente bögrét szorongatva vonul át frissen fejt tejet inni. Az udvarok a hegyoldalnak futnak, kerítés csak elől és oldalt. A szarvasok otthonosan mozognak a gyümölcsfák közt; mikor érik a körte, seprűvel kell elzavarni őket, nehogy lezabálják az egész termést. A seprű akkor is elengedhetetlen, amikor Szomor Zsolt szarni megy az udvar hátulsó fertályában álló budiba, ahol a pókok vígan szaladgálnak

csupasz ülepén, pulzáló ánusza körül. Seprű nélkül lehetetlen megküzdeni a területét és háremét védő vad-kassal, csak a cirok suhintasai képesek megállítani jogos honvédő háborújának gigászi offenzíváit. A baromfiak elől cölöpkerítéssel elkerített konyhakert mellett sarokba szorítani, élesen rikoltani, odasózni, utóvédharcot folytatva araszolni a budi irányába, beugrani, becsapni az ajtót, beakasztani a kallantyút. Nézni a meszelésen futó repedéseket, olvasgatni a konyhakéssel feldarabolt újságpapír-fecniket, kitalálni a mondatok elejét, végét. Megfejtetni a történetet. Kinn pedig a nyár. Először két hete látta a hegyet-völgyet télen. A temető talaja csúszott, a dédszülei sírjára ráfagyott a szárazvirág. Tűnődött, hogy elszívjon-e egy pipát, ahogy régen az öreg, a valódi nagypapa híján nagyapának szólított dédapa, a szikár, inas, idevetődött kun. Végül nem tette. Dédi a teremtest meséli közben, Ádámot és Évát, az Istent, Szomor Zsolt érzi a jelenlétet. Két hete ugyanúgy, a sír mellett. Lehelete különös alakot öltött. Mire a régi házhoz ért (mások lakják), már várták a nenék, akiknek óriásira nyúlt-dagadt kebleibe csaknem belefulladt gyerekkorában. Különös, ételszagból és a szintetikus otthonkákba beleizzadt testek szagából egybezagvyált ájert érzett. Nyár volt, mindig nyár. Két hete tudatosult benne, hogy nem ismeri a hegyvidéket. Vendég volt csupán. Másként jár az esze kereke. Kortyolta a feketét, az alján némi zacc. Még egyet kért. A pulton a tegnapi lap hevert, a sportoldalra hajtogatva, pecsétesen. Pedig van benne egy tárca is:

Mosatlan eper

Félek, hogy egyszer majd véglegesen és visszavonhatatlanul elérkezik a Nyugat. Az igazi. Nem holnap lesz, nem is holnapután, de egyszer majd el fog jönni. Ha nem történik valami nagyon nagy baj. Akkora, aminél a Nyugat eljöve-tele is jobb. Tagadhatatlanul sokan várják, hogy elérkezzen. Sokan hiszik, hogy már itt is van. Én egyik táborhoz sem sorolom magam. Nem várom, nem hiszem. Ellenben szeretem mindazt, ami Balkán – itt, mindlunk. Szeretem, ami mi vagyunk. Keletiek, balkániaiak, kelet-európaiak. (Lenézettek, elmaradtak.)

Rázkódom a villamoson, Európa (2010-ben, majd) társ-kulturális fővárosán zötyögők keresztl, városzé-li pa-nelotthonom felé. A végállomás előtt csikorogva fékez a szerelvény, ránt egyet rajtam, döccenve megáll. Kipenderül fülkájából a vezető. Kezében pajszer. Nyílik az első ajtó, pajszer le, vágány átállítva, csukódik az ajtó, gördülhet a vil-lamos a viaolor kövezettel kirakott leszállóhelyre. Az utasok fanyalognak. Nemrégiben újították föl a vonalat, uniós pályázattal, hét nyelven kellene beszéljen, s mégis pajszerrel kell sín-párt váltani. Nekem viszont ez az, ami tetszik. Egy bizonyos nézőpontból, persze, vitathatatlanul röhejes, de erre a nézőpontra régóta nem törekszem, ahogyan a képtelen objektivitásra sem. Akkor hát? Ellene? (Megvonom a vállam.) A fejlődés ellen, gondolják most. Legyen! – Semmi sincs kizárva...

A csupaszra vetkőztetett híd Temesváron. Felújítás alatt olyannak tűnt, mint amit bombatalálat ért. Kerülget-tük a karvastaságú vezetékéket, lemeztelenített vasbeton-szövetből előmeredő acélrudakat. Mert a forgalom elől nem zárták el, miért is tették volna? Nem takargatták, nem terelték. Élveztem. Emlékszem, Bécsben és Berlinben legfőljebb a darukat láttam, sudáran, ijesztően. Az építési-felújítási területet ott elzárják a kíváncsi tekintetek elől. Civilizáltan. A civilizáció tehát voltaképpen nem más, mint látszat. Herélt világ.

Stimmel. Kapcsold be a tévédet, és látod. Űsd fel a színes magazinokat, és kiböki a szemed. Olvasni nem kell sokat, az egész csak képaláírás. Hogy érthető legyen, még ha nem is értelmes. Civilizált. Művelt nyugati. Hát, ez van. Vagy lesz. Mikor majd nem kell pajszer a villamosvezetőnek, mikor majd totálisan letakarják az építkezéseket. Elrejtik a szemek elől, megannyi tikos objektumot. Steril környezet, steril élet. Norbi update, fitnessguruk szállkás izmait cso-dáló frusztrált tökéletlenek serege, pólók alól kivillanó rezgő hajjal; műanyagérezéscikk elfojtott fortélyos félelemmel. A lányokon egyre kevesebb ruha, tavasztól őszig közszemlére téve a nyers hús és a finom bőrön átsejlő erek, a férfinép figyelme lekötve, gondolatai rabigában. S közben minden egyéb le- és eltakarva színes reklámokkal, szlogenekkel, sztorikkal. Mindez már a Nyugat. Kikerülhetetlenül. S vele szemben csak a pajszer és a szurtos kezű piaci kőfa és a piszkos vécek a vonatokon és a késés, várakozás, sorban állás és az elfelejtett visszajáró. Ha ezeket is bedarálják, nem marad nekünk semmi. Nyugat leszünk végérvényesen. És örülünk majd neki, ahogyan tudunk: sterilen, szikrázó képregény-mosollyal...

De még pajszer hever a villamosvezető fülkájében. És mosatlanul ettem az epret ma is.

Ezt leadták, kitöltendő egy űrt. Utóbb nem örültek. Elmaradottság, kóros konzervativizmus árad minden sorából. Szomor Zsolt egész lényéből, persze – ez is rosszalló fejszóválások okozója gyakran. Megkavarta az előtte gőzölgő kávét. Kortyintott. Fekete és keserű. Talán ha keserű. A mosatlan eper íze keveredik a szájá-ban a poloska kitinkeserűségével, amely utóbbit amúgy a hegyvidéken érezte először, a szőlőben, ahol direkt terem a direkt termő, hogy aztán vakító-süketítő, agysejt-pusztító nedűvé alakuljon. Hacsak nem málna volt. Lehet, hogy málna volt. Mintha inkább málnabokrok terpeszkedtek volna a tőkesorok szélén. A szén hátára

halmozott talajt szipolyozva. Mondják, még ott a szén most is, csak a bányászok nincsenek már, hogy kitermel-jék. Néhányuk vegetál még, hordja a nyugdíját a kocsmába, de a legtöbbjük halott. Olyanok, mint a mosónők. Ismeretlen nagyapja is olyan lehetett. Mindenesetre korán halt.

Rekedt hangon cigit kért egy véres tekintet, Szomor Zsolt adott. Valami csempész cigarettát, zárjegy nél-külit. Ilyet szívott már évek óta. Néha egy-két hétig semmilyen, hogy utána bepótolja napi három dobozzal. A piactéren vette, virágos szoknyás, kendős cigányasszonyoktól. Néhanapján úgy érezte, akárha Incát szívna. Még két Németország volt, mikor a keleti felébe utazhatott. Ott látta meg egy kirakatban a csomag Incát. *A város és a kutya*, azonnal beugrott. Beugrott és vásárolt egy csíkkal a cigarettából, talán öt márkáért. Itthon, valahányszor rágyújtottak a barátaival, Peruban érezték magukat. Gyerekes dolog volt. Pedig nem voltak már gyerekek, úgy emlékezett. Szólt a Cure, akkor is a Pornography. Meg a Kontroll csoport. Ez az, ami éppen kell, repülök a gyógyszerrel. Az Inca füstje kékesen bodorgott, annak látták. Erkélyen álltak, a tizediken. Alattuk a város és a kutya.

Mikor Szomor Zsolt kilépett a becsületsüllyesztőből, erei kis ideig pumpálták tovább a kávé a szívébe. Ha-vazott. Másképp, mint két hete a hegyekben. Szomor Zsolt szeretett a hegyekben nyaralni. Itt meg élni tudott. A hó azokban a nyári hegyekben idegen volt, itt természetes. A havas hegyek másfajta, azok számára elsősor-ban lejtők, és síelni lehet rajtuk. Kétszer síelt életében. Gyerekkorában történt, Rozsnyó mellett. Szlovákiában, amit akkoriban még Csehszlovákia névvel illettek. A szobájuk dupla ablaktáblái között több száz katicabogár tanyázott dermedten. Gyakran ettek knédlit. Nagyokat estek a pályán. Éjjelenként kártyáztak. Deli csokit vettek a büfében, westernfilmet néztek a tévében. Farsangoltak is. Erre gondolt éppen, amikor a villamos csikorogva fékezett mellette. Egy piros, lapos autó kis híján alácsúszott. Káromkodás, sopánkodás. Valakinek vérzik a feje a villamoson, nyilván beverte a kapaszkodóba. Szomor Zsolt nem is gondolt arra, hogy megírhatná. Megírta már a hullát. Fekete zsákban vitték el a megállóból. Összecsuklott, elterült az aszfalton, hangtalanul. A mentő után megérkezett a fekete autó is, hullaszákkal. Prosectura, jutott Szomor Zsolt eszébe. Prosectura: punk zene-kar. A fekete autó, fekete zsák, fekete eset szétfoszlott pár nap alatt. Jött helyette másik, a bőrkabátos férfi a troli végállomásán. Hangtalanul csuklott össze az is, de a feje nagyot koppant a betonon. Rángatózni kezdett, a szája habzott. Epilepsziának hitték. Gémmroham, mondta valaki szenvtelenül. Hívták a mentőt. Az volt, megvonási tünet. Ezt nem írta meg Szomor Zsolt. Sok mindent nem írt meg. Nem írta meg Esztert sem, a gimnáziumból. A szőkeségét sem tudta már, milyen volt, mert nem írta meg. A szeme kékje rémlett, de nem írta meg, ezért egyre halványult, zöldbe hajlott, szürkébe hanyatlott. Nem írta meg, hogy milyen sután vallott neki szerelmet (vagyis azt, amit annak gondolt), milyen sután csókolt meg, milyen sután beszélt hozzá, milyen sután tartotta a kezét izzadó tenyerében. Nem írta meg, hogy milyen közhelyesen és művi módon zajlott közöttük minden. Akár egy filmben. (Nem írta meg, hogy lehet, valóban filmben.) Nem írta meg azt sem, hogy megérezte azon a szilveszter éjszakán a befejezést. Miközben éppen kifejlődött a vég, ő megsejtette. A végkifejletet. Eszter kollé-gista volt, a téli szünetben hazautazott a falujába; Szomor Zsolt a városban maradt, a városában; Eszter azon a szilveszter éjszakán visszatalált a szerelméhez, akihez évekkel később feleségül is ment, akinek gyereket szült; Szomor Zsolt ezt érezte meg; ezt a visszatérést; pár nap múlva végig is hallgatta a történet egy változatát, és tudomásul is vette, hogy ez ilyen. Nem írta meg soha. Sem tárcában, sem magának.

Ez járt az eszében, mikor hazaért. A fülében zajongó albumnak vége. A bekapcsolt rádióban egy új Cure-szám szólalt meg. Erről eszébe jutott egy tárcaötlet, pedig semmi köze nem volt oknak okozathoz. Azért leírta, magának. Tudta, hogy kinyomtathatatlan. Először a címét írta le: Korok. Aztán a többi:

A. 1903

*Este van már, nyolc óra,
Ég a világ a boltban,
Sallárom, sallárom,
Ég a világ a boltban.*

*Ott méri a pántlikát,
Piros színű pántlikát,
Sallárom, sallárom,
Piros színű pántlikát.*

*Jakuts Pista méreti,
Az asztalra leteszi,
Sallárom, sallárom,
Az asztalra leteszi.*

*Bíró Róza felveszi,
A hajába biggyeszi,
Sallárom, sallárom,
A hajába biggyeszi.*

*Biggyeszd Róza, nem bánom,
Úgyis te lész a párom,
Sallárom, sallárom,
Úgy is te lész a párom.*

B. 2003

Megittasodván először slágergyanús szerzeményeket, utána irredenta dalokat énekeltek. Kisvártatva a népies mű-, végül a népdalokra tértek: mind a kettőt, amit ismertek, elkántálták. És mivel elfogyott az üvegből a tömény, lebotor-káltak a térről a pincében terpeszkedő ivóba. Este volt már, nyolc óra, salétrom a falon. Égett a világ meg a toruk. A kocsmá végében mérték a pálinkát. Jakuts Pista rendelt egy kört, koppantak a tömzsi poharak az asztalon. Bíró Róza egy hajításra itta ki a stampedi barackját, utána fülsértően vihogott, majd Jakuts Pista poharát is kiürítette. Jakuts Pista vállat vont, no problem, mondta a többinek, úgyis megbaszom ma éjjel. Aztán újabb karikát kért. Ittak.

Csak egy játék, gondolta. Úgy döntött, iszik egyet. Fölbontotta a hűtőszekrényben tartott Unicumot, kitöltött egy pohárával. Ahogy lenyelte, csöngettek. Farkas érkezett, múlt héten rúgták ki az újságtól. Megy Pestre, közölte. Csak azért jött, hogy visszaadja Szomor Zsolt három könyvét. Sajnálja, hogy nem dolgoznak tovább együtt, de annak örül, hogy elszabadul innen. Szomor Zsolt nem vitatkozott, nem invitálta be a másikat. Tudomásul vette, amit hallott, elkészönt, elvette a könyveket. Az egyik *A város és a kutyák*. Mielőtt visszagyömöszölte volna a polcra, felütötte. Éppen annál a résznél nyílt ki, ahol Helena szakít Albertóval. Olvasott. Talán csak percekig, talán tovább. Újra csöngettek. A világban éppen kifejlődött egy vég. Gina érkezett. Szomor Zsolt már várta. Nem, nem jön be. Csak beszélni szeretne Szomor Zsolttal. Úgy véli, jobb volna, ha csak barátok maradnának. Szomor Zsolt nem lepődött meg. Készen állt a válasszal: Barátok? Szakítani akarsz? Azért, amit mondtam? Ne bolondozz. Ne törődj vele. Gina értetlenül nézett rá, miért, mit mondtál? Részeg vagy? Nem mondtál semmi rosszat. Csak nem tudok benned gondolkozni. Távolilag. Szomor Zsolt tökéletesen, mélyen értette a lányt. Távolilag ő már réges-régen nem tudott gondolkodni. Megkérdezte Ginától, hogy kér-e egy Unicumot. Vagy kávét. Vagy bármit. Gina dühösen utasította el. Nem megyek be, mondtam. Szia.

Szomor Zsolt becsukta az ajtót, ráfordította a kulcsot. Ez is egy reggel. És ilyen. Olvasta tovább a regényt. Joy Divison-t hallgatott. Arra gondolt, írni kéne egy tárcát, amit le is adnak hiszti nélkül. A városról és a kutyákról. Vagy lehetne az is a címe, hogy nem lenne címe. De egyiket sem gondolta komolyan. Feltekerte a volumét, rágyújtott. Nem Inca, de megteszi. Már eszébe se jutottak a hegyek. Se nyáriak, se téliek. Kifújta a füstöt, kinézett az ablakon. Messzire ellátott. Távolra. Ez is egy távlat, végül is, dörmögte.

KÁNTOR PÉTER ◀

Egy este sárgáskék ég alatt

Egy este úgy érezte a Duna partján,
mintha Velence sárgáskék ege alatt üldögélne,
a Lidón, nem messze a gyötrődő Aschenbachtól.

A vendégek sorra távoznak,
csak ők ülnek kitartóan a karosszékekben,
mögöttük a hallgató, bábszerű pincérek.

Meneküljünk! – súgta minden porcikája,
de Aschenbach oldalt hajtotta a fejét,
és keresztbe vetett lába nem mozdult.

Beleragadt a saját pókhálójába,
és nincs erő, mely kimozdíthatná őt onnan.
Ha legalább meg tudna szólalni. Vagy sírna.

Valaki lapozott egyet a könyvében,
vagy nem is valaki, hanem a déli szél,
szárazon, hangtalanul.

Maradunk. Azok az útra kész csomagok
nem a mi csomagjaink. Azok a hajók
nem a mi hajóink, nem velünk szállnak vízre.

Ha legalább sírni tudna. Vagy kiabálna.
De csak ült a kihalt Duna-parton,
várta, hogy leszakadjon a sötét.

Folyóba lépő akt (1926; akvarell, papír; 480x340 mm; leltári szám: 2009.216.1)

SARUSI MIHÁLY ◀

A könyv Csabán*

Könyvheti megnyitó beszéd

Ötven évvel ezelőtt ugyanaz vitt el innen, mint ami most visszahozott: a könyv.

Itt az Andrássy úton (a mai Korzó téren, majd „Szentháromság tér”-en, az akkori előbb Sztalin, majd Tanácsi úton) volt a közelben a Kishajó bár, ahol később pár cimborával egyszer-kétszer (háromszor) megfordultam. Szemben velünk, egy földszintes házban, a város legnagyobb hölgyfodrászata, a „4-es” működött. Itt voltam két évig inas, majd öt évig segéd.

Könyv persze csak fodrászsegédként kerülhetett az üzletben a kezembe, inas ilyet nemigen tehetett meg, dolgot neki a mestere bármikor talált akkor is, amikor amúgy üres volt a fodrászat. Segédként kerülhetett könyv a kezembe munkaidőben is, amikor épp nem volt vendég. „Magyar lányok, magyar anyák, egy kis dauerka! Kerüljenek beljebb!” – állt ki életvidám, nagyszájú, pályáját egykor a színházban kezdő kartársnőnk a bolt ajtajába, a közeli hetipiacra siető népeket szórakoztatni, minket megnevetetni. Magam, hogy ne unatkozzam, vagy havilapot, pl. a Filozófiai Szemlét, a Vigiliát, a Kortársat, a Tiszatájt, a Forrást tanulmányoztam, vagy könyvet vettem elő tarisznyámból, s mondjuk Dosztojevszkijt, Móriczot, Hemingwayt, Faulkner-t olvastam. Kezdő segédként levelező tagozaton folytattam s fejeztem be a középiszokolát (a volt evangélikus főgimnáziumban, az egy időre Rózsa Sándorról elnevezett állami közélettanodában). Úgyhogy volt mit kézbe vennem, ha üres volt az üzlet, mert – levelező deákság ide, levelező tagozat amoda – nemcsak a kötelező, az ajánlott irodalmat is végigolvastam. Ráadásul – ha már lúd, legyen kövér – az ELTE nap-pali filozófia(–történelem) szakára jelentkeztem!

Fodrászműhelyből (iparoslegényként) az ország akkori első egyetemének legelittebb szakainak egyikére! Volt év akkoriban, hogy a majd száz jelentkezőből egyet sem vettek föl, máskor egyet, kettőt.

Nagyot akart a szarka, nem bírta a farka! – hát nem, valóban túl nagy lett volna az ugrás. Aztán némi késéssel – többszöri nekirugaszkodással és váltással – a debreceni tanítóképző népművelés–könyvtár szakára kerültem be.

Hogy most bevallhassam, azt is csak némi döccenők árán végeztem el.

„Persze”, mondták, szemükből meg a „Szegegy” megjegyzés volt olvasható, ha az Andrássy úti (Vasút utcai, Andrássy úti, Sztalin úti, Október 23-a úti, Tanácsköztársaság úti – Tanácsi úti –, ma újfönt Andrássy úti) üzletben és környékén az az iránt érdeklődőknek, hogy mi végre ez a nagy tanulás, mi több, olvasás, a bölcsészettől szóba hoztam. Iparoslegény, nagy álmokkal? Jó, jó, más iparos is leérettségizett, aztán folytatta, ahol hogy hagyhatta volna abba, de hogy egyetemre kíváncsozók... Több a soknál. Más viszont – s ez volt a fontosabb! – mellem állt, segített.

Eltántorítani aligha lehetett volna. Édesanyám a Corvinkán (ahogy a Kastélyi tizedben – az I. kerületben – lakók nevezték egykor a Corvin utcát és környékét) arra biztatott, érettségizem le! Osztályelső újkígyósi kisgazdálányként ez neki nem sikerült, legalább a nagyfia... Jó, jó, apánk beadott tanoncnak, jól tette! De.

A könyv iránti érdeklődést, az olvasás szeretetét, az ismeretlen világ fölfedezésének vágyát édesanyámtól örökölhettem? Az utóbbihoz kaptam indítást anyai öreganyámtól is, aki az első háború előtt fiatal menyecskeként míg az ura hétfőtől szombatig a vasúton szolgált, megjárta ingyenjeggyel az Újkígyós–Fiume közti oda-vissza utat, csak hogy meglás-

sa, milyen az a sokat emlegetett Magyar Adria. Hogy úgy mondjam, az unokája sem adta alább, ám életem első könyvét édesanyám adta a kezembe. Anyámnak – mint minden valamirevaló Körös-vidéki kisgazdaleánynak, iparosnénak, polgárásszonynak? – már pár tucat könyvből álló kis házi könyvtára volt, s ő fogott kézen, vitt el először a Körös-parti (Féja Géza által alapított, Lipták Pál által továbbfejlesztett, nem akármilyen színvonalú) könyvtárba. Oda, ahonnan engem később kitiltani sem nagyon lehetett volna.

Iparos, könyv, kisgazda... Én még annak a Csabának vagyok a fia, annak a Csabának a neveltje és tanúja, mely erősen iparosodott nagymezővárosban – meglehet ugyanígy szerte a nagyvilágban – a polgárság derékhadát, tömegét (mást ne mondjak: szavazótáborát) az iparos, a kisgazda-gazda, kistisztviselő, értelmiségi, (kis)kereskedő társadalom adta. Az a világ, amelyet a XX. században szétverni igyekezett két önkényuralom is. Az a 'kispolgárság', amelynek maradékával az '50-es, '60-as években fölcseperedő ifjúként naponta találkozhattunk. Ez a dolgos, igyekvő, az adott szó megtartására törekvő, keresztény (vagy éppen mózeshitű), a magasnak tekintett műveltség, a zene, az irodalom iránt is érdeklődő, némelyikük esetében az esti közös borozást és nótázást is kedvelő 'kispolgár' volt tanítómestereink egyike. Hogy a magam példáját folytatva a magyar és a világirodalom legkülönbjeit tegyem melléjük...

Csabán a könyv kezdetben szent volt. Az lehetett a törökdúlásig, amikor a Gyula körül portyázó pogányok elpusztították az Ábrahámfy-várkastély tövében kapaszkodó templomos települést. A XVIII. század eleji szlovák betelepedés után a szent könyvek – a Szentírásnak – a nyelve változott, s a Biblia mellé került párnak a Tranoscius nevezetű, ócseh nyelvű lutheránus énekeskönyv, amit csabai tót barátaink elei vásárnaponként az istenházába (a Kis-, majd a Nagytemplomba) menet a hónuk alá kaphattak. Mazán László káprázatos festménye örökíti meg azt a pillanatot, amikor megelevenedik a csabai utca a részatos könyvükkel templomba igyekvő asszonyokkal, férfakkal.

Az evangélikus egyház a könyv terén is uralkodó volt városunkban. Az 1800-as évek derekán működő akadémikus történész lelkész tudós – Haan Lajos – művei közt szereplő csabai várostörténete népszerű kiadásban szlovákul és magyarul egyaránt megjelent, s odakerült minden csabai család otthonába a másik két szent könyv mellé. Hogy tudja valamennyi csabai, kik vagyunk, honnan jöttünk, mire juthatunk.

Nem tudom, ott van-e ma minden csabai házi könyvtárban ez vagy az a várostörténet?

Vagyunk-e annyira polgárok, amennyire azok voltak paraszt és iparos őseink. Akik számára szent volt... annyi minden. S jutottak ennek is köszönhetően valamire.

Az evangélikus lelkész-tudós könyvíró Haan taposta utat járta száz évvel később Dedinszky Gyula, aki elsősorban a csabai kolbászról és a csabai szlovák nyelvjárásról írt Haan-tanítványhoz méltó színvonalú munkát.

A könyv persze élte a maga világi életét, s Tevanéknak köszönhetően világszínvonalú könyvnyomatás és könyvkiadás született városunkban. Tevan Andor nyomdájából a XX. század első felében az akkor születő magyar irodalom legjavát képviselő művek kerültek ki. Ennek is akadt később folytatója: Lipták Pál, aki könyvtárfejlesztő tevékenységéért kapott Kossuth-díjat, a Körös-parti könyvpalota vezetőjeként a múlt század második felének java írói-költői terméséből tett élénk könyvgyűjtőknek, könyv-ínyenceknek szánt sorozataiban nem akármilyen ízelítőt. A további kísérletek közül említésre méltó az Új Aurora című folyóirat füzetsorozata, és a Körös Irodalmi Társaság köteteinek a sora. Mindkét utóbbi sorozat több figyelemreméltó kiadvánnyal állt elő. S biztos, hogy folytathatjuk a sort.

A csabai könyv... annyit ér, amennyit! Se többet, se kevesebbet, mint a máshol születő, máshonnan való, másról – másnak (máshoz) – szóló. Nem akármilyen könyvek születtek városunkról! Született csabaiaknak és valameddig nálunk vendégeskedőknek, városunkat kóstolgotóknak köszönhetően. Csaba szülötte Vasas Mihály, akinek ugyan elvetélt az írói (és festői) pályája, de ő írta az első regényt Békéscsabáról (1938-ban a könyvnapra jelent meg Pesten a Ki tud róla? c. műve), s a kor legjava irodalmárai méltatták értékeit. Cseres Tibor pár évet, Féja Géza egy évtizedet töltött városunkban, s mindkettőjük életművét színesítik csabai tárgyú, csabai vonatkozású, csabai ihletésű regények, elbeszélések, visszaemlékezések. S bár máshova valóok voltak, mindketten igen nagy szeretettel szóltak mindig is Csabáról, szülővárosunkról. Dér Endre, aki Drienyovszkyként látta meg (az én Corvin utcámtól nem messze) a napvilágot, s egy életen át írt (többnyire már nem Csabán) mirőlünk is. Vagy Rónay György, aki ugyan nem idevalósi, de baráti kapcsolatai révén szerzett annyi ismeretet, hogy a gyűjtogatással hamisan vádolt és itt Csabán meggyilkolt gazda ügyéről írjon regényt. Nem beszélve az igencsak elfeledett Garai Istvánról, aki csabai tanárként kap 1949-ben két év börtönt Mesekirály című (B.Csabán, 1948-ban, a Petőfi-nyomdában készült) kötetének a bontakozó vörös rémuralmat leleplező költeményei miatt... (Garait a szakma latinul írt verseskötetei miatt a magyarországi latin nyelvű irodalom utolsó képviselőjeként is számon tartja.)

Lenne mit közreadni egy Csaba klasszikusait fölmutató sorozatban! Talán nem csak a csabaiak, hanem az egész magyar olvasóközönség örömeire.

A valamirevaló könyv megannyi új ismerettel gazdagít. Értékét növeli, ha olvasása örömet is nyújt. Az igazi pedig – bocsánat, az írói-költői mű – a katarzis által (mindamellet) nemesebbé tesz. Tette ezt velünk egykor a könyv, s teszi, tenni fogja... ki tudja, meddig.

A könyv ünnepéről beszélünk, miközben a magyar könyvnap, könyvhét, könyvünnepe a nyomtatványok szűkebb körét érinti. A java szépirodalom mellett a java szakirodalomnak kellene csak okkal-joggal főhelyre kerülnie könyvsátrakban. Tehát nem általában a könyvé ez az ünnep; tudjuk, mennyi kacatot nyomtatnak ki ma is. Érdemes válogatnunk. Úgy

gondolom, csak afféle könyvre érdemes drága időnket vesztegetnünk, amelyik megfelel a fentebbi igénynek: nyújtson tudást, örömet, katarzist.

A könyv, illetve... Könyvről beszélünk, miközben nem egészen arról kellene. Mert a könyv ünnepén azt a szellemet köszöntjük – keressük s 'vásároljuk' –, amely az igazán értékes művet létrehozza. Netán magát a művet. Ám a könyv (mint nyomtatvány) csak alakzat, amelybe lötytyinti a kor. Őseink 'ugyanezt' (ugyanazt) a barlang falára írták-rajzolták, kőbe, agyagba vésték, fára rótták, majd kézírassal papírra, meggyébre írták, hogy utóbb a nyomdagépnek köszönhetően könyvben tehessék (tehessük) közre... Hogy a Mű manapság egyre gyakrabban a világhálón lehessen elérhető.

Nyilván ugyanaz – majdnem ugyanaz – a szellem mozgatója a rovásírás és a könyv szerzőjének a kezét. Úgy látszik, az Írás: örök. Jöhet bármi, vala-

mit ki fogunk találni... Ilyen értelemben mondhatjuk, A KÖNYV ÖRÖK. Örök a tudásvágyunk, világfölfelvező kedvünk, igazságszomjunk. Amit szolgál – igen, kiszolgál – az igazi irodalom.

Ennek fölleléséhez kívánok sok szerencsét itt Békéscsabán a 2010-es könyvhéten s az elkövetkezőekben a magyar írás szerelmeseinek! Egyben pedig, hogy úgy mondjam: Isten óvja a honi ipart! Igen, a 'honi' – mondjuk ki, tisztántúli, békési, csabai – irodalmat is, amely rólunk, e táj népéről szól. Mert senkinél sem vagyunk (e téren sem) alábbvalóak.

* A 2010. június 4-én Békéscsabán a könyvheti megnyitón elhangzottak szerkesztett változata.

Siena (1928; szén, ceruza, papír; 430x390 mm; leltári szám: 2009.783.1)

► SZOLCSÁNYI ÁKOS

A mindenhatóság problémája Térey János műveiben

„Ha különbözöm, csakis akkor élek.”
Térey János

„ez az egész, valahogy több lenne,
szóval valami, ami több, mint <én vagyok>.”
Borbély Szilárd: Ami helyet

1. Az állandó főmű

Térey János kötetének fogadtatása során kevésbé polemikus az adott könyv irodalmi értéke, elmarasztaló olvasattal alig találkozhatunk. Azonban ezen túlmenően is lényeges, hogy a pályakép ívéen folyamatos épp lezárulást, de legalábbis épp döntő fordulópontot állapítanak meg a kritikák, ismertetőik. Ez az attitűd nem olyan új keletű, mint hinnénk: „a kortárs magyar líra hagyományszemléletében a *Térey* költője érdemi fordulatot hozott. [...] Téreyben együtt él az iskolázott formaművész, a házimestert is megrímelő kávéházi flassterköltő és a korosztályi néptribun – a mai líra egyik legvonzóbb, népszerű útjaként, igen jó színvonalon. Ezért az aggodalom.”¹ – írta Keresztury Tibor az 1998-ban kiadott kötetről. Ugyanaz a kötet, amit a szinkronolvasat „hangjába beállásnak”² érzett, egy másik, évtizeddel későbbi pályakép-értelmezésben már fordulópont: „a lírai Én [...] Mindenné tágult és hasadt” miután „megszületik az epikus, klasszicizáló Térey”.³ (Érdekes mulasztás a Nemes-ismertetésben a *Drezda februárban* kihagyása a folyamatból.) Ugyanez a kettősség jellemző a *Paulus* fogadtatására is: Szilágyi Ákos főműként üdvözlí (jóllehet ezzel kevés bizalmat mutat az akkor 31 éves szerző további fejlődésének lehetőségeit illetően), míg Keresztury József tanulmányában úgy véli, „a *Paulus* követően Térey már nem csinálhatja ugyanazt, mint eddig”.⁴ Ebből arra következtethetünk, hogy az egyes szövegek és az életmű egésze közötti mezoszintre, a *kötetekre* tehető a Térey-korpusz egységnyi közlése; innen nézve a kötetek kompozíciójának átrendeződése kitüntetett

fejleménye a *Sonja útja a Saxoina moztól a Pirnai térig* c. gyűjteményes kötetnek, mint arra Tarján Tamás rámutat (amely hiány ugyanakkor az egész életmű kompozíciójának újraértelmezésére ad lehetőséget).⁶

Ugyanakkor az *Ultra*-kötet mind a későbbi alkotásokra vonatkozó szemléletváltás igényét, mind a betetőzés gesztusát kifordítja: egyrészt nem a főmű igényével lép fel, másrészt immanens módon nem feltételez(tet) újragondolandó beszédmódot. Ez nem azt jelenti, hogy nem lehet a későbbiekben főműként értendő kötet, inkább arról van szó, hogy a méltatott és vitatott monumentalitás más költői eszközökből szervezi meg önmagát, nem lesz „a legnagyobb szenzáció”,⁷ hogy egy, a szorosan értett irodalmi életen kívüli értékelést idézzek. A „jelentős fordulat” az *Ultrában* nem időszerű, hanem megtörtént: „Térey János kötet a klasszikus megújításra alkalmas erőt hordoz, miáltal maga is klasszikussá válik.”⁸

Ha elfogadjuk, hogy itt valóban a „weimari korszak”-ról⁹ van szó, kiterjeszthetjük a „fagyottabb kép”¹⁰ szókapcsolatát az *Ultra*-kötet értésére is.¹¹ Amit vitatnék, az az, hogy itt valamiféle elmozdulásról volna szó, vagyis, hogy a „klasszikus” Térey lényegében más, mint a „provokatív”. Egy olyan értelmezést igyekszem összeolvasni a szakirodalommal, amely szerint itt a költői attitűd szerves folytatódásáról van szó, nem fordulat ment-megy végbe, hanem követke-

zetes lépések egymásutánja. Arra a kérdésre is választ keresek, milyen problémákat vet fel a lírai én feltételezett abszolút fennhatósága a szövegben, s végül azt mutatom be, hogy a Térey-líra egésze voltaképp iskolapéldája lehetne M. Bahtyin lírafelfogásának – innen a versek eleve klasszicista karaktere és eleve provokatív szerepe.

A továbbiakban úgy tűnhet, többet foglalkozom a Térey-szakirodalommal, mint magukkal a primér szövegekkel. Ennek két oka van. Egyrészt a Térey-szövegek értelmezésének fő problémáját maguknak az olvasatoknak a – tisztelet a kivételnek – önkéntes hierarchizáltságában sejtem (az olvasó, ha nem is olyan látványosan, mint Szilágyi Ákos, de jobbra különösebb „agresszió” hatása nélkül nyugtázza, hogy a mindenkor Térey-szöveg „felülmúlja mind azt, amit állíthatok róla, mind azt, amivel tagadhatnám”¹² – az agresszió nem is ennek a tételnek az igazságában, hanem a *tertium non datur* eleve elfogadásában áll), másrészt a szakirodalom jelentős részében nemcsak a befogadó, de maga a szöveg, hőseivel együtt is „cifra szolgál”.

2. A lírai én súlyai és ellensúlyai

A lírai én primátusa más olvasatok számára korántsem problémamentes. Az említett Keresztury-tanulmány a „mindenhatóság” jogosultságát így látja: „a lírai művekben a kiválasztottságtudat, a feladat súlya felmenti a morális kötöttségek alól a versek beszélőjét”¹³ A Paulus lapjain több helyütt az (ön)ironia alakzatai tartják egyensúlyban a beszélő, avagy valamelyik szereplő retorikai hegemoniáját: „Szerettem sok forrást citálni, / Összehordtam hetet-havat, / De Paulusom túllicitálni / Embert próbáló föladat”¹⁴ – ennek az egyensúlynak a sikeres mivoltához ld. az idézett Keresztury-tanulmányt: „Térey a költői formát rendeli alá a saját, legkevésbé sem inkohere beszédmódjának, az orosz »versgépezet« a német titанизmus éthosának” – ebből itt nem a mű verses regény mivolta a fontos, hanem az, hogy milyen problémák miatt potenciálisan sikerületlen a verses regény kísérlete: vagyis a „saját, legkevésbé sem inkohere beszédmód” veti fel a problémát – vagyis: mi a „feladat”? Amennyire pontos Keresztury válasza a *Tulajdonosi szemlélet* kapcsán, miszerint Térey „a visszanyert költői öntudat »tulajdonosi szemlélet«-ének, s a méltatlan, kései utód önkisebbitő, lefokozó szerephelyzetének teljesen eredeti ötvözetével találta meg a hagyomány átsajátíthatóságának erősen szubkulturális ihletettséget, érvényes és mélyen aktuális beszédlehetőségeit”,¹⁵ olyannyira bizonytalan, mi, ki biztosítja a morális fedezetet, amennyiben ez szükségszerű, az *Ultra* beszélőjének, ha például Hadrianust egy, a haldokló császárt utánzó cseléd „ki tudja, milyen megfontolásból”¹⁶ kiáltja ki uralkodónak – itt a mindenhatóság mellé a felkent-ség állapotának travesztíája társul, vagyis a hitelesítő

Minden princípiuma éppúgy elgondolható a bitorolt (gazdátlan) szó mögött álló Semmiként, avagy a még Istent is defenzívába szorító Tenyészetként.¹⁷ Az önreflexió az *Ultra* más verseinek sem követelménye (l. a kötetnyitó Fagy versbeszélőjét, aki sem Teremtő, sem teremtményei koordinátái között nem helyezhető el – így kérdéses az is, fölül áll-e vagy kívül), a Paulusra jellemző reflektált viszony az idézőjeles szólam és a narrátor között szintén elhagyható (Caprice) – vagyis a „bárki voltam”¹⁸ nem valamiféle *istenkedő* poétikai megszólalásmód szelíd és egyszeri alakzata, hanem a szólamok, köztük a narrátor szólamának pozicionálásában, vagyis a későbbi Térey-versekben is tetten érhető költői magatartásforma.

Ennek az elmozdulásnak a magyarázata talán abban keresendő, hogy nehezen eldönthető, ironia és komolyság egyensúlya hitelesíti-e vagy *ellenkezőleg*: idézőjelbe teszi-e a lírai én egyeduralmát, ahogy a Paulus egyik könyvismertetőjének a címe: „A germán Godot”¹⁹ is felkínálja mind a szakrális beteljesülés értelmezési kontextusát, mind a megváltás elmaradását. A probléma tárgyalásának módja nem ad választ arra sem, hogy fér bele a paulusi narrátor egyfelől csevegő, másfelől isteni szigorú két szólamába a se ide, se oda nem tartozó jegyzet: „Igen, hátborzongató pillanat ez, amelyben Sztálingrád és Königsberg sorsa összekapcsolódik”²⁰ A verses regény e kitétele a saját szövegvilágban belüli elemre reflektál vagy a történelmi eseményre? Saját leleményét lábjegyzetben aláhúzni, értelmezni aligha a teremtő narrátor gesztusa, ugyanakkor a csevegő, verses regénybe illő narrátor sem a történelmi síkon jelenik meg. A hasonló szöveghelyek mintha az értelmezés, sőt a szeretet munkáját is elvégeznék: „Ludovika levele. Nézem, / Betelni nem tudok vele” – ez idáig lehetne Paulus lelkendezése, de innen semmilyen írásjel nem utal szólamváltásra a strófázáró sorig: „Kanonizáljuk, véreim!”²¹ – vagyis a fikció terében az egyik szereplő egy másik szöveget „kanonizáltatná” – hogy kivel, nem tudni; mindazonáltal szerző és olvasó kommunikációs helyzetében egy ilyen kitétel erősen narcisztikusnak hat.

A mindenek feletti lírai én fogalma mindazonáltal az *Ultra* szövegvilágában sem problémamentes: ha az uralkodó – mint szükséges névadó, és mint immár alattvalói által kiválasztott hős – megfeleltethető a többi vers beszélőjének, mennyire vehető komolyan a kötetet záró vers érve: „egy káromkodásával megölné...”²² Miért riasztó a halál, ill. hogyhogy egyáltalán felmerül? A beszélő hangja (a szakrális allegóriát, Isten mint Hang, elkerülendő, szigorúan kisbetűvel írva) mindazonáltal sok helyütt egy ilyen attitűdre utal. Keresztury a Paulus két sorpárját: „Józanító tapasztalás, / Hogy nincsen többé Nagyszabás” ill. „Majd – győzve minden hitvitan – / Fölzeng

1 Keresztury Tibor: Térey János: Térérő. In: *Kételyek kora*. Tanulmányok az újabb magyar irodalomról. Magvető, 2002. 164–166. o.

2 uo. 165. o.

3 Nemes Zoltán Márió: *Birtokon belül, területen kívül*. <http://prae.hu/prae/articles.php?aid=782> (letöltve: 2008. május 3.)

4 Szilágyi Ákos: *De Paulibus*. Élet és Irodalom, 2001/44.

5 Keresztury József: *A nagy szabásminta*. Jelenkor 2003/1. 97–110. o. <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=203> (2008. május 3.)

6 Tarján Tamás: *Én voltam út. A „-tól/-ig” értelmezési dilemmái Térey János válogatott verseiben*. Kortárs 2004/09. <http://www.kortaronline.hu/0409/tarjan.htm> (2008. május 3.)

7 Tamás Gáspár Miklós: *Mi változott?* Élet és Irodalom, 2008/6.

8 Mindkét idézet: Borbély Szilárd: *Az Ultra archeológiája*. Élet és Irodalom, 2006/44.

9 Nemes: i.m.

10 Tarján: i.m.

11 Ha már korstílusokról van szó, magam nem kevésbé relevánsnak tartom a „szecessziós Térey” szókapcsolatot sem. Gondolhatunk elsősorban a Caprice c. vers önszeretétét körüljáró női beszélőjére, az egész *Ultra*-kötet öntörvényűen szabályos rímtechnikájára (Pl. ki az, aki A Halál a Ramblán ötsoronkénti rímeit hallja is, nemcsak látja?), de említhetnénk a díszítés kétségbeesését is a Sagrada Familia széttagolt soraiban – röviden, számos koordináta-rendszerbe írható bele „A túlzás, testet öltve!”

12 Szilágyi: i.m.

13 i.m.

14 Paulus I. 69. Palatinus, 2001. 76. o.

15 Az üveggház törekeny nyugalma. in: uo. 357–373. o.

16 Hadrianus Revidius. in: *Ultra*. Magvető, 2006. 46. o.

17 „Füből lett fá”. In: *Ultra*, 23. o.

18 Az Ikrek gyászbeszéde. In: *Sonia útja a Saxonia moztól a Pirnai térig*, Palatinus, 2003. 351–352.

19 Korcsog Balázs: *A germán Godot*. Élet és Irodalom, 2001/44.

20 i.m. 53. jegyzet. 305. o.

21 i.m., IV. 41.

22 A gyönyörű gyár. In: uo. 147–148. o.

a *Tannhäuser*-nyitány²³ vizsgálva elemzi az említett Nagyszabás lehetőségeit, a mégis-fölzengést. Azonban a monologikus lírai közegben megosztott, közvetített és nem létrehozott eseményről van szó. Az élményt a szöveg nem kínálja, hanem előírja abban az értelemben, hogy a verstani apparátus, a szereplők vélekedései és szerelmei közti feszültségek mind érintetlenül hagyják a narrátor kiteljesedő hangját, így óhatatlanul valamiféle másodkéziség, beszámoló hatását kelti a szöveg az azonosulás élménye helyett. Mintha egyetlen hangszerre átírva, mégoly virtuóz előadásban is, hallanánk az ominózus nyitányt.

Ennek hatása inkább elismerés, mint katarzis, de nem a „nincs katarzis honoris causa”²⁴ egyébként igaz tételéből következően, hanem először is az olvasó felől azért, mert az olvasói munka jobbra kimerül az enigmatikus utalásrendszer és beszédmód megfigyeltében (vö. „a megfigyelhetőség illúziója hozzátartozik a Térey-versek hatásmechanizmusához”²⁵). Ugyanakkor Térey kortárs recepciójával egyidejű az informatikai forradalom, aminek jelenlegi állomásán az utalások sűrű hálóját egy internetkapcsolattal rendelkező olvasó instant sikerélményként élheti meg; másfelől az utalások csak könnyebben megfigyelhetők lettek, észrevehetőbbek nem; mindazonáltal kétséges, mennyire esztétikai élmény fél perc alatt rálátni a wikipédián pl. a „májusi királyra” a *Mint kémnek lenni Estorilban* c. vers kapcsán. Összességében az említett sikerélményt Lichtenberg észrevételével jellemezném: „sokan azért adnak igazat Kant úrnak, mert megértik. Kant úr fogalmi apparátusa új s igen eltér a megszokottól, s ha az ember e gondolkodásmódot valamelyest átálítja, hajlamos azzal mindjárt egyet is érteni, különösen, hogy amúgy is oly sok buzgó híve van [...] a legtöbben afölötti örömben, hogy egy nagyon elvont, egykönnyen át nem láthatóan megfogalmazott rendszer megértésével megbirkóztak, egyben bizonyítva is látták azt.”²⁶ – Bodor szóhasználatával árnyalva az elhangzottakat: „a megfigyelhetőség illúziója”.

A szerző felől pedig azért nem feltétlenül szükséges a katarzis, mert – és itt rá is térnék gondolatmenetünk következő pontjára, a tulajdonképpeni értelmezésre – feltételezésem szerint nem is ez a szerzői cél. Mint megkísérlem igazolni, a Térey-versek jelenlétére, létre irányuló versek, és illetően irányultságukban az olvasót nem katarzistra, hanem tudomásulvételre készítetik.²⁷ Nem vállalkozom annak eldöntésére, hogy ez az állandónak tételezett készítés, a szerző kanonizációjának állomásait figyelve, mennyiben lett kis tét *A természetes arrogancia* megjelenése (1993) óta. Talán az olvasói beállítódás néha eltekinthet saját tétközpontúságától, ez esetben egy kivételes követke-

zetességet elismerve – mi mást is lehet tenni a következetességgel?

3. Az onnipotencia határai

Úgy vélem, Borbély Szilárd az egész Térey-költészetre érvényesen állította be a befogadási folyamat pozícióit: a „hangsúlyozottan közbeszéd [...]”, nem magánbeszéd²⁸ a rétor egyirányú közléseit tartalmazza. Furcsamód ezzel egy olyan olvasói kiszolgáltatottságot eredményez, amihez hasonló számos költő olvasása közben érezhetünk. Amikor József Attila leírja, hogy „akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ, / szorítja, nyomja, összefogja / egyik dolog a másikat, / s így mindenik determinált”,²⁹ ott sincs sokkal több helye a vitának, ha tesszük, *pörnek* olvasói és szerzői szöveg között – a játéktéren belül az értelmezői közösség marad, a szerző azon kívül áll.³⁰ Természetesen nem az összes lírai műalkotásra érvényes ez a szemléletmód, de azt feltételezem, hogy az adott mű líraiságával egyenes arányban érvényes a magányos versbeszélő, annak következményeivel együtt. Bahtyin szavaival: „A költészet világát [...] mindig az egységes, magabízó szó sugárzása hatja át.”³¹

Ez az „áthatás” a szöveg mikroszintjén azt jelenti, hogy „a szó [...] nem törődik a tárgyát körülövező ellentmondásos nyelvi tudatosítások korábbi történetével, mint ahogy zárójelbe teszi e tudatosítások legalább olyan sok szövegből összetevődő jelenét is”³² – ezt a kijelentést radikalizálja tovább Bahtyin, amikor a szó „Léthében fürdetésére”³³ célzó a költő kezében. E ponton a vizsgált korpusz felől nézve vissza kell fogunk a bahtyini retorika hangsúlyait: Térey esetében „fürdetés”-ről nincs szó, a történelmi referencialitás kiiktathatatlan a lírai életműből, de fenntartom, hogy a „nem törődés”, a „zárójelbe tétel” igenis érvényes mozzanat, elég csak a Térey-vers egyik fő ismervére, a kötött metrikai formákra mint a nyelv dialogikus sokszínűségének kiküszöbölőire utalnunk.³⁴

Tehát elég summáznunk e költői beszédmód társadalmi geneziséit: „a költői műfajok a [nyelvi, hatalmi] centralizáció befolyása alatt fejlődtek”,³⁵ és már helyben is volnánk? A bökkenő az, hogy azzal, hogy az ambicionált nyelvi hegemonia mozgatórugói között társadalmi tényezőket is említünk, óhatatlanul társadalmi kontextust teremtünk e hegemonia megvalósulása köré is. Ezt Bahtyin ekképp értelmezi: „minden kijelentés egyszerre része az »egységes nyelvnek« (a centripetális erőnek és tendenciáknak) és a társadalmi-történelmi soknyelvűségnek (a centrifugális,

szétfeszítő erőnek).”³⁶ Vagyis Térey nem annyira „militáns apa”³⁷, mint nagybácsi – közelivé választás eredményeképp válunk, lévén a Térey megénekelte „egyszülöttség” (mármint magáé a versbeszélőé) poétikai lelemény egy becsukható könyvben. Még magán a Térey-korpusz uralt múltján belül sem csak az isteni lét felé retusált szövegek közül válogathatunk, ha épp úgy jelen van a méltó idill (Any), a banális rondaság (Bróm) vagy egy súlytalan hétköznapi (A mai nap) dokumentumai. Ami a papíron centripetális egyeduralomra törés, a könyvespolc idegennek tételezett környezetében eleve vesztesre ítélt önvédelem és ön-reprezentáció, ha „a nyelv teljes egészében a magukat benne kiélők martaléka lesz, átjárják az intenciók, és szétfeszítik az egymással felelő hangsúlyrendszerek”.³⁸ Vagyis Térey „agressziójának” tétje az ideig-óráig viszszanyerendő nyelv, nem a többek, erősebbek erőfitogtatása – másfelől ez a hangsúlyeloszlás a maga állandó szintézisre irányultságával valóban lehet kevésbé rokonszenves az analízist hiányolóknak: „érczengésű észak” és „polgár dél”³⁹ még kisbétűsen is a nyelv zavartalanul leegyszerűsítő karakterét és nem kételyeit mutatják fel – de ki felől túlkapaszt ezt számonkérni? A „megszólalás méltóságát”⁴⁰ fenntartani – addig jogos, ameddig a „bármilyen lehet még belőle” végkövetkeztetése nyitva marad, és a Térey-korpusz vizsgált részeinek ismeretében nehezen tudom elképzelni, hogy bármilyen doktrína lépjen e nyitottság helyébe.

Ugyanakkor a nehezen tagadhatóan sikeres tudomásulvételtől függetlenül ez a küzdelem adhat és adott is katarikus élményt. Ami a *Drezda februárban* című kötettől az *Ultráig* kifáradásra enged következtetni, az nem a katarzis, botrány, provokáció elmáradása, hanem banalizálódása, ha valaki élt egyetemi kollégiumban mondjuk egy fél évet, sejtetheti, mire gondolok: nem a vers kövül meg, hanem az olvasó szokja meg, amit tudomásul vennie addig *feladat* volt. A mindenhatóság intenciója és megvalósítása mint akár egy verses regény ellehetetlenítője tételezhető buktatónak, de a patetikus szöveg feltételezett győzelme nem szükségszerűen üdvtörténet. Például a már említett halálfélelem a kötetzáró *Gyönyörű gyárban* olvasható a sztavrogini vallomás („Erőm a magam számára és a figyeltetés céljából rendezett próbák, ugyanúgy, mint egész eddigi életem során, határtalannak bizonyult. [...] Mindig minden kicsinyes volt és bágyatag.”⁴¹) visszavonásának is, mintegy a portás a mindenható, én csak szemlélem’.

A szerző és az olvasó aktív-passzív ellentétpárja sem jelent evidens alá-fölrendeltséget. Mert egyfelől igaz, hogy „a maskulin és feminin szerepek leosztása során az előbbi a versek (vagy epikus művek) beszélőjévé illel meg, míg az olvasó osztályrésze a műélvezet, a behódolás passzív gyönyöre marad”⁴² – de ha megnézzük, hogy épp a Paulusban a verset író Ludovika és

Paulus pont akkor kerül alárendelt szerepbe, amikor ír (= kiadja magát), láthatjuk: a végső (le nem írt, ki nem mondott) szó itt is elismerten az olvasóé.

Bibliográfia

A hivatkozott Térey-kötetek:

Paulus. Palatinus, 2001.

Sonia útja a Saxonia moztól a Pirnai tégig. Palatinus, 2003.

Ultra. Magvető, 2006.

Szakirodalom:

Bahtyin, M. M.: A szó a költészetben és a prózában.

In: *A szó esztétikája. Válogatott tanulmányok*. Ford. Könczöl Csaba. Gondolat, 1976. 173–216. o.

Bodor Béla: A valóságos fikció. Holmi, 1995/12. 1780–1785.

Borbély Szilárd: *Ami helyet*. Jelenkor, 1999.

~ : *Az Ultra archeológiája*. Élet és Irodalom, 2006/44.

Dérczy Péter: Akarat, képzet, meg a valóság. Litera.hu

Dosztjovszkij, F.M.: *Ördögök*. Ford. Makai Imre. Európa, 1983.

Kemény István: Komp-ország, a hídról. Holmi, 2006/2. <http://www.holmi.org/friss/17.html> (letöltve: 2008. május 3.)

~ -Vörös István: *A Kafka-paradigma*. Széphalom, 1994.

József Attila: Összes versei. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 298. o.

Keresztesi József: *A nagy szabásminta*. Jelenkor 2003/1. 97–110. o. <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=203> (2008. május 3.)

Keresztury Tibor: Térey János: Térérő. In: *Kételyek kora*. Tanulmányok az újabb magyar irodalomról. Magvető, 2002. 164–166. o.

~ : Az üvegház törekeny nyugalma. in: *uo*. 357–373. o.

Korcsog Balázs: *A germán Godot*. Élet és Irodalom, 2001/44.

Lichtenberg, Georg Cristoph: *Aforizmak*. Ford. Tatár Sándor. T-Twins Kiadó, 1995.

Litera: Egymondat, 2007. március 31. <http://litera.hu/object.fb13f4a6-2059-4bd0-bf66-26224a8a4e0d.ivy?pos=25> (letöltve: 2008. szeptember 30.)

Nemes Zoltán Márió: *Birtokon belül, területen kívül*. <http://prae.hu/prae/articles.php?aid=782> (2008. május 3.)

Szilágyi Ákos: *De Paulibus*. Élet és Irodalom, 2001/44.

Tamás Gáspár Miklós: *Mi változott?* Élet és Irodalom, 2008/6.

Tarján Tamás: *Én voltam út. A „től-ig” értelmezési dilemmái Térey János válogatott verseiben*. Kortárs 2004/09. <http://www.kortaronline.hu/0409/tarjan.htm> (2008. május 3.)

23 I. 3. in: *uo*. 10. o.

24 Nemes: *i.m.*

25 Bodor Béla: A valóságos fikció. Holmi, 1995/12. 1780–1785. (idézi Keresztesi: *i.m.*)

26 Lichtenberg, Georg Cristoph: *Aforizmak*. Ford. Tatár Sándor. T-Twins Kiadó, 1995. 109.o.

27 vö. „a posztmodern műnek nincs szüksége olvasóra” Kemény István-Vörös István: *A Kafka-paradigma*. Széphalom, 1994. hátlap.

28 Borbély, *i.m.*

29 Eszmélet IV. In: József Attila összes versei. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 298. o.

30 Ennek a felfogásnak a nemközpontú irodalmi iskolákra (*gender studies*) nézve érdekes vetületét ld. később.

31 M. M. Bahtyin: A szó a költészetben és a prózában. In: *A szó esztétikája. Válogatott tanulmányok*. Ford. Könczöl Csaba. Gondolat, 1976. 173–216. o. 200. o.

32 *uo*: *i.m.* 191. o.

33 *uo*: *im*. 211. o.

34 Vö. Bahtyin: *i.m.* 212.o.

35 *uo*: *i.m.* 185–186.o.

36 *uo*: *i.m.* 185. o.

37 Nemes: *i.m.*

38 Bahtyin: *i.m.* 207.o.

39 A Lipótvárosi Teher. *Ultra*, 17.

40 Dérczy Péter: Akarat, képzet, meg a valóság. Litera.hu

41 F.M. Dosztjovszkij: *Ördögök*. Ford. Makai Imre. Európa, 1983. 847.

42 Keresztesi: *i.m.*

► DARVASI FERENC

„Kétszer ugyanolyan könyvet még soha nem írtam”

Beszélgetés Térey Jánossal

A '90-es években provokatív és olykor a végtelenségig személyes hangvételű, férfielvű kötetekkel jelentkezél. Ma egészen máshogyan írsz már. Hogyan viszonyulsz most az első köteteidhez, a Szétszóratáshoz, A természetes arroganciához, A valóságos Varsóhoz, a Tulajdonosi szemlélethez és a Térerőhöz? Azért is kérdezem ezt, mert mikor megkértelek rá e-mailben, hogy olvass fel néhány opust ezekből a könyveidből is, azt válaszoltad: „a régi repertoár számomra nem túl ihlető”...

Ha megkérnek rá, akkor kötelességem bemutatni ezeket is, hiszen semmi okom pirulni miattuk, de a tíz, tizenöt éves szövegeimről nekem már nem jut eszembe semmi, maximum emlékszem, az meg a privát szférába tartozik. Túl vagyok rajtuk, nincs út visszafelé. Ezért válaszoltam az általad idézett módon. Tény, hogy az foglalkoztat mindig, ami éppen alakulóban van. A többi munka valamilyen keretek közé lett már zárva, megjelent, hozzáférhető. Felolvasáskor azt tartom terítéken, ami most alakul, amiből még szinte bármi lehet.

Gyakori témád a rombolás, a pusztulás. Így van ez már a kilencvenes években kiadott kötetekben, mint ahogy az első egyöntetű sikert arató munkádban, a Menyhért Anna által a korábbiakhoz képest olvasóbarátabbnak nevezett Drezda februárban című verseskötveidben is... Mit szeretnél és tudsz elmondani a katasztrófákkal?

A kritika ezt a kérdést sokszor körbejárta, de az átlag napilap-recenzens minimális mértékben sem jutott el eredményekig. Ezek a versek nem egyszerűen a rombolás rajzát adják, hanem a katasztrófák előzményeivel, következményeivel, emberi sorsokkal foglalkoznak. Hogyan kerül bele, szabadul ki valaki egy ilyen helyzetből vagy hogyan nem? Amikor a városokat mint katasztrófaemlékmákat olvassák rám, akkor merőben külsődleges nézőpontot vizsgálnak. Sosem elsősorban a város érdekelt, hanem az ember, az ember a tájban. Nálam soha nincs táj ember nélkül. A katasztrófákból is csak akkor lehet tanulságokat leszűrni, ha azt vizsgálom, miért volt szükségszerű a bekövetkezésük. Persze, az okokról nem én fogok beszélni történelmi objektivitással, de lehet róluk egy nézőpontom. Alapvetően az érintettek sorsának végigkövetése érdekelt.

Azt mondod, hogy külsődleges nézőpontnak tartod, ha a bennük szereplő városok felől közelít valaki a kötetemeidhez. Mivel viszont minden egyes munkádban, legyen szó líráról, epikáról, drámáról, fontos szerepet kapnak ezek a helyek, egy kérdést még megköckéztetnék ezzel kapcsolatban. El tudod képzelni, hogy valaha majd olyan művet írsz, ahol nem lesz fontos a helyszín vagy ahol mondjuk nem egy nagyváros szolgál majd az események hátteréül?

Kicsit távolabbról kezdem. Ami kamaszként engem megijesztett a '80-as évek költészetében, az a kopár fogalmi líra, amely csupán meddő szóképekkel operál, és amely mögött nem találsz embert. Nem is annyira a magyar, hanem az európai költészetéről beszélek most. Például az akkori kortárs francia líra megdöbbentett a sivatagszerű fogalmiságával. Vannak benne tetszetős képek, a szerzők jól adagolják a költői köznyelvet – de semmi nem derül ki arról, aki beszél. Nincs mögötte állítás és nincs mögötte élet. Ehhez képest rendkívül dús olvasmány egyik alapvető élményem, Tandori Dezső. Nagyon tetszett, hogy ő emblémaként jeleníti meg a Lánchidat, a Krisztinavárost, a madarait, rögeszmésen élete szereplőit, életjátékait és bölcséleti sarokpontjait tünteti föl újra és újra. Ez a mániákusság bosszantó tud lenni egy idő után, de van mögötte fanatizmus, ami irigylésre méltó. A helynevek használata egyszerűen magától jött, ez lehet alkati sajátosság. A téremlékezetem talán pontosabb, mint az arc- és a névmemóriám. Előfordul, hogy jobban emlékszem tíz-tizenöt év után egy adott helysége vagy egy adott szobában töltött délutánra, mint arra, hogy kikkel találkoztam aznap éppen – még ha a kettő nyomatékosan összefügg is.

Nagyon nagy utat tettél meg az első kötetektől az Ultra klasszicizáltabb, emelkedettebb világáig. Olyan dolgokról írsz ebben a könyvben, amelyekről, azt gondolnánk, nem igazán lehet már beszélni, például a hazaszeretetről. A pátoz és az ódai hangvétel sem tartozik a kortárs irodalom divatos szolamai közé... Hogyan jutottál el egy ehkkora váltásig?

Nem volt emögött semmiféle előfeltevés, koncepció. Nem akartam „ilyen típusú” verseket írni. Egész egyszerűen csak arról van szó, hogy van bennem eny-

nyi mozgékonyaság. A telt zengésű líra, amit „szent magyar költészetnek” szoktunk hívni, engem mindig erősen inspirált. Arany János költészete számomra nagyon meghatározó, bár elsősorban nem ezen a könyvön látszódik a hatása, sőt, lehet, hogy nálam sehol. Elbeszélő költészete csodálatos táptalaj, lírája roppant erős bázis. Az, hogy ez a kötetem formaversekkel van tele, nem pusztán abból következik, hogy a számomra fontos költészet a formákat megőrizte a mai napig (pl. Grünbein, Heaney, C. A. Duffy), hanem nyilván alkati ügy. Németül vagy angolul manapság alig lehetséges rímes verset írni, kimerültek az ásványi kincsek – ha esetleg valaki ilyesmit vet papírra odaát, akkor az idézőjelbe kerül, ódonságnak vagy rapszövegnek számít. Shakespeare-t Berlinben és Párizsban is jobbra prózában juttatják. Az ember kapkod a fejéhez, hogyan lehetséges ez, hiszen eredetileg törvénytelen versben születtek meg ezek a drámák... Mert ha csak a Lear királyra vagy a Hamletre gondolunk, ezeknek nagyjából tíz-tíz fordítása van magyarul a 19. századtól napjainkig. A nyugat-európai líra tekintetében megfigyelhető egyfajta dekonjunktúra: léteznek erős versek, de a formákat sokan száműzték. Botfúlásból? Lustaságból? Attól nem lesz jobb egy vers, hogy rímeket rakunk bele, és lüktetése van – ez önmagában semmire sem elég. Valamilyen szerves kapcsolódásra van szükség a hiten túl, vagyis: motivációra. Hogy ne csak azért írjak verset, mert ez a feladat, hanem valódi kapcsolat legyen a műfaj, a téma és az alkotó között. Ne azért szerepeljen ott az az alkaiozsi strófa, mert azt talán truváj megcsinálni. Nekem jólesik létezni ebben az Ultra megjelenítette költészetben. Nagyon szeretem Adyt és Kosztolányit, nálam ők soha nem zárták ki egymást. De Babitsot is kedvelem, aki elvileg mind a kettőt kizárná – és mégis, úgy gondolom, vidáman megférnek egymás mellett. Mondhatnám Füstöt is, és még folytathatnám a sort a végtelenségig. Az Ultra születése idején jó volt nekem kicsit hagyományosabbat, konzervatívabbat írni annál, mint amilyen a mostani magyar trend. Számomra teljesen mindegy, mi a divatos éppen a költészetben. Kétszer ugyanolyan könyvet még soha nem írtam.

Műfordításokkal is foglalkozol. Többek közt Verlaine verseit ültetted át magyarra, a Borisz Godunovot, Calderóntól Az élet álom, Lope de Vegától pedig A kertész kutyája című darabot.

És görögöket. Szophoklészról a Trakhiszi nőt és az Oidipusz királyt. Az utóbbinak alig jelent meg még néhány részlete folyóiratokban, és nincs is még színházközelben. Euripidészről pedig az Oresztészt fordítottuk.

Felkérésre készítettél el ezeket, például az Oidipuszt?

Karsai György klasszika-filológussal fordítottuk mind a hármat. Kettőt színházi megrendelésre, a Trakhiszi a Katona kérte, az Oresztészt a Nemzeti. Az Oidipusznak viszont azért kezdtünk neki, mert Gyurinak volt egy elemi igénye, hogy létezzen a Babits-fordítás után (és mellett, nem helyett) egy mai magyarítás. A Babitsé amolyan szent szöveg, akárcsak az Isteni színjáték – a Dante-művet egyébként Nádasdy Ádám kezdte el újrafordítani, rímek nélkül. A mi célkitűzésünk az volt az Oidipusznál, hogy maradjon meg kristálytisztán minden ógörög körülmény. Ne az legyen a jelszó, hogy Babitsot száműzzük. Nézzünk szembe vele, hogy bár csodálatos szöveg, és egyetlen tekintetben fölülmúlhatatlan (teltebb zengésű a nyugatos költői köznyelv, mint a miénk), de éppen ezért muzeálissá vált napjainkra. Nem iktattam szlenget, kortárs fordulatokat a szövegbe, csak amennyi elengedhetetlen volt. Olyan végeredményre törekedtem, hogyha az a színész kezébe kerül, azonnal érthető legyen, és ne szoruljon magyarázatra. Egyébként a Nemzetiben Babits fordítását játszották az elmúlt években, és tudom, láttam, hogy hatalmas akarattal elevenné lehetett ez is bűvölni – de ahogy a Shakespeare-fordításokkal kapcsolatban is elmondható: a mai szöveg az eleven, s nem pótolható a réginek a toldozgatásával, úgy itt is kijelenthetjük ezt. Nem újra-, hanem lefordítjuk ilyenkor a műveket. Én nem Babits változatát fordítottam le újra, hanem megpróbálok úgy tenni, mintha most látnám először a történetet, nyersfordításban.

Ez ilyenkor hogyan működik? Közvetlenül azelőtt, hogy belekezdél a fordításba, elolvastad Babitsét?

Elolvastam, de utána nem tartottam szem előtt az ő verzióját, még olyan esetekben sem, amikor rendkívüli nehézségekkel szembesültem. Olykor úgy tudtam ötletet meríteni belőle, hogy nem az ő változatát vettem át, hanem az övé sarkallt arra, hogy rugaszkodjak el tőle messze. Tényleg csodálatos szöveg a Babitsé. De a mai napig azt gondolom, hogy érdemes volt hozzálátni ehhez a munkához. A magunk örömeire született, egyelőre még nincs is gazdája, vagyis színháza.

Van olyan szerző, akit, ha fordít, tulajdonképpen akkor is a saját művét írsz, s az elkészülő anyag sokkal inkább hasonlít saját szövegeinek a világára, mint a meg-

idézett alkotóéra. Milyen a te hozzáállásod a lefordítandó drámákhoz?

Remélem, hogy az én fordításaimra azt lehet mondani: ezek nem elsősorban Térey-művek. Nem a szöveg bekebelezése a főadat, hanem annak átadása, átélhetővé tétele. Az alázat a minimum ilyenkor. Nem a saját egotripünk terepe kell legyen az idegen nyelvű munkák tolmácsolása. Természetesen más a helyzet, ha a színház arra kér föl, hogy bolondítsd meg az alapanyagot – ám akkor jobb új darabot írni. Magyarán nem lelkesedem a mai magyar színházi gyakorlatért.

1997-ben jelent meg mindmáig egyetlen klasszikus értelemben vett prózakötetted, a Termann hagyományai, amelyet, úgy tudom, nem érzel fontos kötetnek...

Kísérleti könyvnek gondolom.

Azóta lírával jelentkezel, drámával, s ha epikával, akkor is verses formában. Hagyományos prózát nem készülsz írni? Az interneten találtam egy beszélgetést, amelyben azt említetted, hogy a Jeremiást eredetileg regénynek tervezted...

De nem prózai formában. Annyi biztos, hogy az alapanyaga eléggé epikus, ám „természetesen” drámában akartam megírni. Nem szerettem volna strófákat költeni hozzá. Vetésforgó vagy sem, éppen nem kívántam a jellemábrázolásnak azt a módját alkalmazni, amelyben a narrátor elmagyarázza egy történetben, hogy ki kicsoda. Az Asztalizene után jártam ekkor egy évvel, és éppen az volt izgalmas számomra, hogy ezt a debreceni anyagot átforgassam egy misztériumjátékba. Tény, hogy ezzel a legstatikusabb darabom született meg, melyet egyébként éppen most próbálnak a Nemzetiben, Valló Péter lesz a rendezője. Ritkán avatkoztam be aktívan a színpadra állítás folyamatába, és jelen esetben teljes a bizalom a részemről az előadás létrehozói iránt. A Jeremiás őszre színpadi „képződmény” lesz, színházi emberek „látomása” – és ez így van jól.

És klasszikus értelemben vett prózai munkára, regény írására gondolsz-e?

Nem, verses regényre viszont igen. Otthonos te-rep. De nagyon más lesz, mint a Paulus.

A Protokoll munkacímű verses elbeszélésről beszélünk, melynek jó néhány részlete lejött már folyóiratokban, például a Bárka 2009/6-os számában is publikáltál belőle. Bár még nem vagy kész vele – de azért ejtenél róla néhány mondatot?

A Protokoll egy külügyminisztériumban dolgozó diplomata-hivatalnok napjait meséli el. Utazásokat, hivatali ügyeket, aktuális dolgokat, szerelmeket. Amikor gimnáziumba jártunk, a Candide és a Gulliver került terítékre utaztató államregényként. Vagy a Tariménes utazása. Ez is az. Egyik fő készítemsem a mostani magyar (s nem melleleg az európai) közérzet megjelenítése volt, ahogy az Asztalizenében is, de szigorúan pártpolitika nélkül. A kettő talán rokon mű, vannak „vándorszereplők” is. A Jeremiás is mai magyar történet, annak ellenére, hogy a jövőbe, a lendő debreceni metróba helyeztem a cselekményét.

Nem a Protokoll az egyetlen munkád, ahol valamilyen régi irodalmi hagyományt idézel meg. A Nibelung-lakópark a Nibelung-mítoszra épül, a Paulus az Anye-

ginre, és még folytathatnám a sort. A kortárs irodalmat figyelve talán nem nevezhető olyan általánosnak az, hogy egy-egy alkotó folyton régi szövegekkel folytatna diskurzust. A 20. századi irodalom megidézése gyakori, de a korábbi korszakoké kevésbé. Téged a saját érdeklődésed, netán valamilyen mester sodort a régebbi idők irodalma felé?

Ügymond mesterem soha nem volt. És soha nem is törekedtem rá, hogy már meglévő eredményeket kopírozzak le. Viszont a korábbi nagy művek bővítésében élek. Ha valamilyen élettapasztalat birtokába jut az ember, akkor szeretne hasonló összegzéseket létrehozni, mint a régiek. Nincs bennem iskolás hagyománytisztelő, egyszerűen csak elkötelezettség a régiség irodalma felé. Én nem gondolom azt, talán sokakkal ellentétben, hogy a mai magyar líra egyfajta

virágoskert lenne. Rendkívül lapályosnak tartom, maximum a tizenöt százaléka érdekes. A kritika értéktudata problémás, rengeteg a kérészerű túlértékelés (sapienti sat) vagy az alig észrevett kitűnő teljesítmény (Halasi Zoltán, Tatár Sándor).

A '90-es évek végén a főiskolán minden barátom Kemény Istvánt és Téreyt olvasott. De még azok, akik már ekkor is „téreyztek”, a többi kötethez képest is nagyon nagy durranásnak tartották a Paulust. Margócsy tanár úr például Arany Toldijának a jelentőségéhez mérte a verses regényedet. Többen is osztották a véleményét, hogy a korosztályotokból te voltál az első ezzel a művel, aki igazán nagy teljesítményt tett le az asztalra. Nem beszélve arról,

hogy a Paulus mennyire pontosan és gyorsan reflektál a minket körülvevő világra – miközben az egyébként sok szempontból remek és gazdag magyar irodalom úgy általánosságban mintha nagyon is lassan reagálna a jelen eseményeire, túlságosan is artisztikus, archaizáló lenne, ellentétben a nyugati vagy az amerikai irodalomra, gondolok itt Michel Houellebecq vagy Bret Easton Ellis könyveire, például az Egy sziget lehetőségére vagy az Amerikai psychóra, amelyek ha nem is feltétlenül poétikai-esztétikai szempontból a legizgalmasabbak, ám azt senki nem vitathatja el tőlük, hogy mindenki számára fontos, nagyon is mai témákkal foglalkoznak, és élő, eleven szövegek... A Paulus ráadásul nem csupán a világ mai mechanizmusáról tud hiteles, adekvát képet festeni, hiszen az Anyegint, valamint Pál apostol történetét is feleleveníti. Miért éppen Puskin művét vetted alapnak ehhez a sok szálon futó verses regényhez?

Mindig szerettem volna verses regényt írni, aztán egyszer csak ezek a csomópontok rajzolódtak ki: háború, szerelem, mai magyar közérzet, társadalom. Azt akartam elérni, hogy mindez legyen átélhető a mostani olvasó számára. Vállaltam a rímek jelentette béklyókat. Könnyed Anyegin-strófákat írni egyrészt pokoli munka, másrészt pont a verses forma miatt soha nem fogják lefordítani a szöveget semmilyen nyelvre. Ami rímes, az manapság fordíthatatlan. De a kitörés külföldre a költő számára sem lehetetlen (három könyvem jelent meg fordításban). Ha az ember nem óhajt kommerszet írni, akkor nem egykönnyen kerül címlapra. De, és ez fontos, magyarul négy kiadása van a Paulusnak. Ez a könyvem és a Nibelung az, amely iránt igazán mély érdeklődés mutatkozott. Nota bene, nem formatanulmányokban gondolkodom. Soha nem írtam semmit a műfaj kedvéért. A szerelmem, a barátom, az esemény ihlető; a műfaj nem. Az én Nibelung-történetem azért lett emberiségdráma, mert a cselekmény ezeket a kereteket kívánta meg.

Többször nyilatkoztál már arról, hogy kinék a lírájából tanultál sokat. Engem most az érdekelne, hogy a magyar drámai hagyományból mely szerzőket tartod mértékadónak. Szoktuk ugye mondani, hogy nem volt sohasem túl erős a magyar dráma, alig van remekmű. Ráadásul legnagyobb tartott műveink jó részét elképesztően nehéz színpadon játszani, gondolok itt például Az ember tragédiájára, a Csongor és Tündére vagy a Bánk bánra. Például a társalgási, polgári drámánál, az Asztalizenénél kire tudtál hagyatkozni? Hiszen számomra úgy tűnik, a magyar drámai irodalomnak ez a műfaj sohasem volt túl erős oldala – bár ezzel az állítással lehet, hogy vitatkoznunk fogsz...

Nem vitatkozom, ez így van. De Szomoró tudott valamit. Molnár Ferencet százszor láttam színpadon – hihetetlen masinéria, hozzá sokkal nagyobb affinitása van a mai magyar színháznak is. Szomoró kifinomultabb, dramaturgiája csikorgósabb, az összkép mégis művészebb, viszont nem olyan gördülékeny, és nem annyira hálás anyag, mint Molnár.

A verseidben megszólaló beszélők gyakran ostorozzák a budaiaikat, a „budaiaiságot”. A legkézenfekvőbb a Téreyből idézni a Budaiaik című verset, amely így kezdődik: „Tartok a hegyi emberektől. \ Szomorú, de Buda népe kimarad \ a legendáriumból, sosem lesznek ők a

>>célcsoportom<<. \ Magas lovukon, hétvégi duhaj-ságukon világeletemben \ mosolyogtam.” Ehhez képest az Asztalizene a főváros jobb partjának világát eleveníti meg...

Igen, ez a vers lényegében előszó az Asztalizenéhez. Akkor még nem tudtam, hogy érdekelni fog a hegyi ember is. Egyrészt föllazultak ezek a márais keretek. Nincs már jól elkülöníthető budaiság. Azt az erkölcsi gerincet, amely a budaiaikat jellemezte, az emberarcúnak nevezett szocializmus tökéletesen fölszámolta. Az ingatlanok is deformálódtak, felosztották őket. Másrészt az, amit Márai ír, valójában mítosz, sokkal szebb annál, ami valaha Magyarországon jelen volt, hiszen például a feudális csökevények jóval tovább éltek, mint ő rögzítette. Máraival kapcsolatban csodálatos másodvirágzásnak lehetünk tanúi. Világhírnévének örvend. B- és C-kategóriás művei mellett napvilágot láttak az általam legjobbnak gondolt naplói is. Azért időztem el nála, mert a darabom egyik mottója („Budán lakni világnézet”) tőle származik. Nincs már olyan, hogy „Budán lakni”, ez külön minőséget alig jelent, a főváros napjainkra majdnem egységes massa lett. Lehet, hogy ez meg fog változni, és újra elkülönül Buda. Biztos, hogy léteznek csak budai színek és atmoszférák, az izoláltság, elkülönültség, a hegyi ember büszkesége. De azért ne Svájcban lássuk Budát, hiszen itt a panelházak a dombokra is felkúsztak – ezek ráadásul nem igazi hegyek, dombok csupán. Persze, van közöm ezekhez a dombokhoz is. Nincs külön budai önérzet. Ami megmaradt mindebből, csupán térképé-

szet vagy virtus, presztízs, olyan gőg, amely az anyagiak függvényében áll.

Az egy étteremben játszódó darab szereplői a felső középosztályhoz tartoznak. Több kritika is azt említette, hogy igazából nem történik velük semmi drámai, a cselekmény nélküli a valódi konfliktusokat.

Csaljanak megakárkít, hagyják el, szerelmi három- vagy négyyszög dülja föl a civil életét, máris véres valóságnak fogja gondolni mindent. Tetszőleges nevű étteremben nagypofájú budaiak tombolnak, és nekik minden mindegy, összedőlhet Budapest, nekik semmi sem számít (ami egyébként igaz). Szóval ha ezt közelebb visszük az átlaghoz, és, teszem azt, áthelyezzük panelbe, mert így is leoszthatóak lennének a lapok, akkor mindjárt máshogy szemléli mindenki a darabot. Attól még, hogy senki senkit nem üt le vagy öl meg a darabban, az az indulat, ami ennek a darabnak a végén jelen van, pontosan elég lenne arra, hogy a szereplők meggyilkolják egymást.

Ez az egyetlen drámád, amelyben nem folyik a vér... A Kazamaták című darabod az 1956. október 30-i eseményeket, a Köztársaság téri párház ostromát beszéli el, tehát az egyébként dicsőösnek nevezhető forradalomnak a legsúlyosabb szeletét. Miért éppen ezt a témát választottátok? Nem arra gondoltok, hogy baj lenne azzal, ha valaki '56 árnyoldalairól ír, csupán arra, hogy ugyanilyen nehéz a szépségről hitelesen, nem giccsbe hajlóan szólni...

Gondolj bele, hogy színpadon, ma(!), milyen helyzeti energiája van a szép, a nemes törekvéseknek. Semmilyen. A dicsőség tablóképet kíván, s mint ilyen, filmre való. Tömegmozgalomban az emberek nem azonos erkölcsi színvonalon állnak. Van egy csodálatos, fölemelő csúcs, és a tövében a sötét oldal. Papp András szerzőtársammal úgy gondoltuk, hogy a Köztársaság téren megtörténtek színpadot kívánnak.

Magyarországon viszont az emberek jó részének a történelemszemlélete fekete-fehér. Akadt emiatt problémátok? Kaptatok negatív visszajelzéseket?

Sajnos nem csak ennek a bemutatónak a fogadtatásából derült ki, hogy az emberek történelemszemlélete – bár óvakodnék a bántó általánosítástól, de – valóban fekete-fehér. A Kazamatákat körülvevő értetlenség erre utalt. Amikor a Jeremiás kapcsán olyasmi hangzik el, hogy negatív a főhős, nem lehet vele azonosulni, sőt, lehetetlen, hiszen országgyűlési képviselő, s egy ilyennek nem is lehet metafizikai és erkölcsi dimenziója, nos, ez simán baromság. És az ilyesmi vélemények pallérozott elmék ajkáról hangzanak el... Ha ez így van, akkor mit lehetne várni attól, aki megvette a jegyet, és a színpadtól a megfajtéseket várja, s a történelemkönyvek közhelyeinek visszatükrözését. Persze van, aki képes nyitott lenni, és megengedi a szerzőnek, hogy az a saját módján mesélje el

a történelmet, hagyja, hogy legyen az alkotónak egy víziója a régi eseményekről – ami nem történelemhamisítás, hanem egy darab fölépítésének az egyébként nagyon vesződséges munkája. Nem lehetek más, csak szubjektív.

Mikor darabot írsz, mennyiben érdekel téged annak előadhatósága? Azért is kérdezem ezt, mert ebben az úgynevezett posztdramatikus korban, amikor a jelentős drámák tekintélyes hányada a próbákön születik meg (gondolok itt például a Mohácsi-testvérpár vagy Bodó Viktor, Pintér Béla több munkájára), te éppen szembemész a trenddel, hiszen nemcsak, hogy kötött formákkal kísérletezel, halottnak hitt műfaji hagyományokat élesztasz újra, de egyéb

módokon is megkötöd a színháziaik kezét. Nem szokás ma már olyan körültekintően instruálni, ahogy te teszed. És még arról is beszélhetnénk, hogy olykor a motívokkal, a cím- és névválasztással is erősen befolyásolod a színrevitelt, és egyáltalán: a befogadást.

Valójában nagyon is érdekel titokban, hogy előadható legyen a darab. Csak közben persze hozzászóltam, hogy eleve mindig más jön létre a színpadon, mint ami az agyamban megszületik. Ezért nem is kísérem minden mozzanatát figyelemmel annak, ami a darabommal a színházban történik. A fordításoknál pedig talán még engedékenyebb vagyok. Ha a saját művet szeretném a színpadon a saját meggondolásaim szerint viszontlátni, akkor beláthatatlan akadályokba ütköznék. Színi mesterséget soha nem tanultam. Csak befogadó vagyok, színházba járó ember. A saját darabjaim témáit ténylegesen színpadra illőnek gondolom. És úgy tűnik, tudnak is velük mit kezdeni a magyar színházakban. Soha nem hamisították meg egyik munkámat sem, csak mindegyik más lett, mint amilyenek én előzetesen elgondoltam. Az pedig lehet, hogy én részletekbe menően instruálok, és írok körül helyszíneket, öltözetet és más egyebeket, de az előadásokban ebből nagyon kevés érvényesül. Például a Kazamatáknak is vannak pontos kosztümleírásai. Ott szerintem az én mulasztásom volt, hogy nem mondtam ki: mégsem lehet kosztümben eljátszani, ballonkabátban, lyukas zászlóval. A színházban helyet foglaló emberek makacsul azt várták, hogy itt az egész '56-os forradalom lesz bemutatva. Pedig nem, hiszen egyetlen napot mesélünk el Papp Andrással ebben a darabban.

Műveid jellemzője kezdetektől fogva a bibliikuság, olykor prófétiakusság...

Hívó ember vagyok, de nem szoktam erről beszélni – külön.

Az életműved – már ha egyáltalán érdemes ilyen fogalmat használni egy negyven éves szerzőnél – egyik csúcsteljesítménye a Paulus mellett A Nibelung-lakópark. Itt a kiindulópontot számodra a New York-i ikerturnyok lerombolása jelentette?

Nem. Nem történt még meg, amikor elkezdtem a munkát. 2001 januárjában fejeztem be a Paulust azzal a felkiáltással, hogy soha többé hosszú könyvet nem írok, mert úgy éreztem, ez a földadat minden energiát kiszívott belőlem. Ez az érzés most, a Protokollon dolgozva nagyon ismerős. Ahogy most a tiniknek az Avatar a nagy történet, úgy nekem a Nibelung, amit tizenéves korom óta hordozok magammal, magamban, nemcsak az Operaházból, hanem a tévéből és az énekből is. A figurái régóta intenzíven éltek bennem, és szerettem volna velük személyes viszonyt kialakítani. Amikor elkezdtem írni a könyvet, az volt a célom, hogy legyen ez egyfajta vízió – nem arról a világról, amelyben tizenévesen megismertem a Nibelungot, hanem amiben felnőttem: a késő huszas, kora harmincas éveimről. Még azt sem mondanám, hogy a globalizációról szerettem volna lejegezni valamit. Inkább az érett korában lévő európai ipari társadalomról, olyan stichhel, hogy legyen benne

az egész világ, már amennyire ez lehetséges. Csak ezután jött 2001. szeptember 11.

Végezetül csak annyit kérdeznék, hogy a Protokoll mellett dolgozol-e jelenleg valami máson: forgatókönyvön, librettón, fordításon egyebeken?

A megbízásos munkákból kilencvenkilenc százalékban kifaroltam. Forgatókönyvről továbbra is van szó. Korábban nekirugaszkodtunk Kovalik Balázs rendezővel a *Così fan tutte* szövegkönyvének, ami érdekes módon prozódiailag hibás magyarul, ezt javítottuk ki. De akkor megfogadtam, hogy ez lesz az utolsó zenés munkám. Az *Oidipusz király* fordítása megjelenés előtt áll, több folyóiratban (Pannonhalmi Szemle, Kalligram, Holmi). Az Európa Kiadónál készül a Puskin-összkiadás, két kötete meg is jelent már. A drámákat tartalmazó gyűjteményben szerepelni fog az általam magyarított *Borisz Godunov*, és alighanem számítnak még rám a sorozat szerkesztői.

Rakparti jelenet (1924; szén, papír; 400x520 mm; leltári szám: 2009.507.1)

► BÉKÉS IZABELLA

St. Auby Tamás, a nem művészet művésze

St. Auby Tamás művészetét nehezen lehet csoportokba osztani, műfajokba sorolni. Bár az értelmező számára kézenfekvőnek látszik a versek és happeningek csoportosítás, mégsem válik lehetségessé ez a fajta elkülönítés. Ugyanis St. Auby költészete, ha egyáltalán nevezhető annak, túllépi a hagyományos versírás/értés határait. Csak a művészetekben jártas olvasó – akiben azon előfeltevések munkálnak, melyek az írott, sorokba szedett szöveget versként értelmezik – képes/hajlandó a műveket versként érteni. A tanulmány ezeket az 1965 után íródott verseket abból a szempontból veszi górcső alá, hogy miként állhatnak kapcsolatban a happeninggel, miért és hogyan nevezhetők a happeninghez vezető út mérföldköveinek. Az út és az úti cél jellegére utal Keserü Katalin egyik megfogalmazása: „a nyelv flörtje a művészettel”⁴³. Ő a happening jelenségét ezekre a szavakra fordította le, jelezve, hogy a játékoság, a játék folyamata a fontos, nem a hódítás, beteljesülés, a produktum. A versek célratörésükben, s az ehhez kapcsolódó naivitásuk kapcsán gondolhatók a happening által meghaladni kívánt törekvésnek. A flört tárgya a nyelv által meghódíthatatlan művészet. A művészetet, a nyelvet uralma alá hajtani, céljai, szándékai szolgáltatába állítani képtelen ember nem azt mondja, amit akar, hanem amit tud. Aki ennek belátásánál felül próbálkozik, szokatlanul, deviánsan viselkedik, a zavarosban halászik. Az ezen a ponton a hatalomkritikával összecsengő nyelvhasználat kritika válik St. Auby Tamás munkamódszerévé, céljává: munkájává.

Légy szíves ciklus

St. Auby Tamás – elmondása szerint – 1966-ig úgynevezett „misztikus”, „metafizikus” költészettel foglalkozott. A pop-art hazai megjelenése fordulópontot jelentett költészetében. Az eddigi gondolkodásmódjával homlokegyenest ellenkező világnézet kezdetben még ellenérzéseket váltott ki a művészből, erről tanúskodik egy vele készített beszélgetés⁴⁴ is, melyben saját *Hűlő víz* című objektjét – melyet a szakirodalom tévesen egy pop kiállítás részeként említ⁴⁵ –

puszta blaszfémiának, botránynak, gegnek, egyfajta abszurd humor megnyilatkozásának titulálja. Mivel korábbi elvei tarthatatlanná váltak, megpróbálkozott a pop-vers írással. Ezekben az írásaiban a figyelem nem a tartalom köré, hanem egy a formához való adekvát, vállalható viszony kialakítására összpontosul. Az *autocenzúra*=*kompromisszum*=*édeskevés*⁴⁶ című írásában a következőt írja: „vajon elrothadok-e pop-vers írása közben?”⁴⁷ Az eddig elfogadhatatlannak és megemészthetetlennek tűnő pop-artot lassan kezdi befogadni, saját képére alakítani. Az 1966 utáni verseiről – melyekre úgy tekint, mint megakadása utáni versekre – úgy nyilatkozik a fent említett beszélgetésben, hogy azok kvázi posztdataista (hagyománytudatos, progresszív) törekvések kifejeződései. Az ekkor keletkezett verseit nem lehet egy gyűjtőkategória alá sorolni, mivel, ahogy ő is mondja, minden versciklusnak más funkciót, más feladatot szánt, s ehhez más-más formákra volt szüksége.

Légy szíves ciklus

St. Auby versciklusai legfontosabb feladataként a produktivitást jelöli meg. Ez a feladat a *Légy szíves* ciklus darabjainál jelentkezik a leglátványosabban. A ciklus legtöbb darabjának nincs címe. A vers mondatai a ciklus címének felszólító módú formulájához igazodnak, így az olvasónak lehetősége nyílik arra is, hogy a ciklus címét minden egyes vers címeként, vagy akár kezdő soraként olvassa. Az itt fellelhető versek akciók végrehajtását instruálják, legyen ez a végrehajtás akár gondolatban, akár a valóságban teljesíthető. Ezzel a momentummal a versek kilépnek a hagyományos versolvasás köréből, s a művészet azon ágához közelednek, mely a kontemplálást a mozgás dinamizmusával, a cselekvéssel, valódi produkcióval, alkotással váltja fel. A versek „valódi” kapcsolatot teremtenek az olvasóval. Az eddigiekben már-már megszokottá vált kiszólás, megszólítás kéréssé, mozgósítássá válik, melyet az aposztrophé hagyományát szem előtt tartva a beszélő egyedüli és egyedül lényeges konstitutív jegyeként lehet elgondolni. St. Auby *Légy szíves* ciklusának újszerűsége abban ragadható meg, hogy a versekben nemcsak megszakításként, járulékos, „plusz”

elemként jelenik meg a cselekedtetés, hanem, ahogy a következő példa is mutatja, kizárólag ilyen alkotóelemekből épül fel.

„Képzletben –
Keress egy hosszú szót,
Keress egy rövid szót.
Fedd el a röviddel a hosszút.”⁴⁸

A ciklus egyik hosszabb verse a *Munkaterápia* címet viseli. Ezt a verset St. Auby egy felhívásra készítette. Beke László 1971. augusztus 4-én felhívást intézett 28 művészhez. A felhívás céljai a következők voltak:

„1. helyzetkép felrajzolása a mai magyar művészet néhány törekvésének pillanatnyi állásáról;
2. a közismert kiállítási, publikációs stb. nehézségek áthidalása”.⁴⁹

A felsorolt két pont mellett azonban Bekének volt egy harmadik (ez volt talán a legfontosabb) célja, koncepciója is: „a Mű = az ELKEPZELÉS DOKUMENTÁCIÓJA”⁵⁰. St. Auby a pályázatra régebbi verseit, valamint a *Munkaterápiát*⁵¹ küldte el. A „mű = elgondolása”-felhívásra egy lapot küldött, mely saját rendszerezésében a *Paralell-kurzusokhoz* tartozik a „légy tilos”-gondolat jegyében. A lapon egy újságból kivágott fotó volt, melyen egy utcai tüntetés volt látható, autóborítgatással, alatta a St. Auby által tanulmányozásra érdemesnek gondolt társadalmi jelenségek felsorolásával. A *Munkaterápia* – amint címe is mutatja – terápia jellegű, formát mutat. A költői én mint terapeuta feladatot ad az olvasónak, betegnek, elősegíteni igyekezőn gyógyulását. A segítség, melyet a beszélő nyújtani tud olvasójának, először az, hogy önbizalmát megerősíti, ezáltal a feladat jobb elvégzésére tréningeli, másodsorú képessé teszi olyan gondolkodásmód kialakítására, mely a feladat elvégzéséhez szükséges. A különös feladat-megfogalmazás a következő: „LEJEN VIRÁGOT, MELY SZÉKNEK IS JÓ!”. A beszélő a megoldáshoz részletes, rávezető jellegű segítséget nyújt. Első lépésben arra kéri az olvasót, hogy azonosítson virágot székkel. Amikor az olvasó ezt megteszi, metaforát alkot, amennyiben a metafora központi fogalmának definitív jegye az azonosítás. Az azonosítás ebben az esetben az el/megnevezés azonosítása a hasonlóság attribútumából kiindulva. Amennyiben az olvasó sikeresen végrehajtja a feladatot, a kezelés vége, a virág megtalálása új szögből láttatja majd az olvasó múltját, ami a terápia előtti időszakot jelenti. A képesség, melyre a „kezelés” végén szert tehet, nem más, mint annak a gondolkodásmódnak az elsajátítása, mely képessé teszi az embert, művészt arra, hogy a konkrét dolgoktól a metaforikus műveletekben elvonatoztasson, ezáltal

meglássza a magábanvaló dolgok egyébként meg nem mutatkozó, az univerzalitás élményét felkelteni képes jegyeit. Az olvasó első feladata az, hogy megtalálja azt a közös tulajdonságnak köszönhető hasonlóságot, mely a szék és a virág között rejlik, a második, hogy azonosítsa őket egymással. A további instrukciók, melyeket a beszélő ad, egy csataképhez kapcsolódnak. Az olvasónak imaginatív térben mozogva kell végighaladnia ezen a területen, lépéseit egy villanyóra katonaságához igazítva, anélkül, hogy beleavatkozna az események menetébe. Az utasítások között előfordul olyan, mely csak egy anyag nevét tartalmazza. Ezek a 2-es, a 8-as és a 10-es pontban találhatók: „ÓLOM”, „KÉN”, „DUPLA KÉN”. A St. Auby-életműben az anyagoknak, s azok közül is a kénnek, kitüntetett szerepe van. Ez a sárgászöld anyag mind verseiben, képeiben, mind akcióiban megjelenik⁵². Az alkimisták ebből az anyagból származtatják az összes többi anyag megszületését, vagyis kvázi ősanynak tekintik. A *Munkaterápiában* a kén és az ólom a csatát jeleníti meg, teszi érzékletesebbé, felidézve a puskagolyót és a lövések szagát. A terápia végéhez közeledve a beszélő meglátja a virágot, megmutatja az olvasónak, majd a feladat további részében magára hagyja őt. A verset három kitétel zárja, közülük az a) és b) pont arra az esetre vonatkozik, amikor az olvasó nem tudja teljesíteni a feladatot. A c) pont abban az esetben válik fontossá, ha az olvasó mindent a leírtak szerint végzett el, de nem követett el semmit annak érdekében, hogy a csatát, a harcot megakadályozza. Ekkor a virágon kell maradnia, „mely villanyszéknek is jó”. A vers utolsó pontja arra az esetre reflektál, amikor az olvasó, noha elsajátítja a metaforaalkotás képességét, de eközben minden másról elfeledkezik, azaz a metaforákra való túlzott odafigyeléssel, a mindenhol-ott-létük kutatásával nem hagy lehetőséget a használatra, ezzel megbénítva a kommunikációt és a cselekvést.

A ciklus német fordítását (*Sei so nett*) magyarra visszafordítva rá lehet döbenni arra, hogy a magyarban állandósult „légy szíves” felszólításpanel figuratív forma. Látható, hogy ez a legalapvetőbb, legillegitimesebb formula is képes ellenérzéseket generálni, amennyiben nem a figurális értelmét vesszük. Ellenérzésen azt a feltételezést kell érteni, hogy a megszólított magát szívtelennek, gonosznak érezheti. A kérő vagy felszólító személy „arra kéri” a megszólítottat, „legyen szíve”, hogy így alkalmassá váljon a kérés teljesítésére. St. Auby, azzal, hogy a ciklusban csupán a kérő, udvarias formulát adja meg, a feladatot pedig nem, arra enged következtetni, hogy a *légy szíves* forma magában rejtje a feladatot is, vagyis azt, hogy a *Munkaterápia* olvasója térjen vissza az ősanynak jelképező értelemhez, váljon képessé és hajlandóvá a szavakban rejlő, rég elfeledett figurativitás felismerésére.

Költemény ciklus

A *Költemény* ciklus több verse az előző ciklus verseihez hasonlóan rövid, tömör, néhány soros. A „cím” kifejezés konkrétan, expliciten szerepel a művekben,

43 Keserü Katalin, A nyelv flörtje a művészettel Magyarországon In: Holmi 1990/9.

44 Beke László, Beszélgetés St. Auby Tamással In: Szógettő (válogatás az új magyar avantgarde dokumentumaiból), szerk. Papp Tamás, Jelenlét, 1989/1–2.

45 St. Auby Tamás tervezte, hogy megszervez egy olyan kiállítást, melyen hasonló tárgyak lettek volna kiállítva.

46 St. Auby Tamás, autocenzúra = kompromisszum = édeskevés In: Szógettő (válogatás az új magyar avantgarde dokumentumaiból) Jelenlét, 1989/1–2. (14–15) Új sorozat, I. évfolyam

47 St. Auby, id., mű, 270.

48 Szentjóbó Tamás In: Magyar Műhely 1971–72. évf. 38–40 p.: 5.

49 Beke László, Az „elképzelés”-ről <http://www.artpool.hu/lehetlen/real-kiall/elkepzeles/beke.html>

50 Beke, id. mű

51 Szentjóbó Tamás, Munkaterápia In: Szógettő (válogatás az új magyar avantgarde dokumentumaiból) Jelenlét, 1989/1–2. (14–15) Új sorozat, I. évfolyam p.: 254.

52 Kénágyas (1970), Kénsugár (1971), Egység (1971), 3 személyes hordozható lövészárk, Kénbarikád (1969), és a Prima Materia (1969)

azok részévé, alkotóelemévé válva. A gesztus, melyben az alkotó ilyen módon látja el címmel a verset, a költői szerepből való kilépésként értékelhető. A kilépés, a folyamatos önreflexió ezáltal ironikus mozzanattá válik abban az értelemben, ahogy az iróniát Friedrich Schlegel használja. A szöveg címmel való ellátása, az adresszálas, vagyis a megcímzés az ironikus tükrözés, hatványozás egyik momentumja, mely az olvasót (nemcsak egy címnyivel) nagyobb anyaghoz, komplexebb élmény lehetőségéhez juttatja. Az alábbi versnek két címe is van. Az első egy művészeti ágat, annak egy műfaját jelöli meg, a második az olvasás körülményeire történő utalásként is értelmezhető.

KÖLTEMÉNY CÍM: EGYÜTT

*Ezt a költeményt akkor éled át, ha
Ketten olvassátok egyszerre.*⁵³

A versben a költeményhez való viszony és annak kelléke neveződik meg. Átéltés, melyhez a recept a közös olvasás. (Erre utal a második cím.) Amennyiben az érdeklődő egyedül kezdene hozzá az olvasáshoz, nem járna el megfelelően, hiszen nem tudna a hagyományos versértés keretei közül kilépni. A vers tipográfiája – a második sor beljebb kezdődik – is egyfajta megkettőzésre utal. Az elrendezés a kánonok előadásának módját idézi: amikor (ahol) az egyik szólam elindul, s a másik szólam meghatározott idő múlva ugyanazzal a dallammal követi őt. A költeményt, annak ellenére, hogy a cím utasítást ad arra nézve, hogyan kell olvasni, nagy valószínűséggel nem ketten olvassák. A címben szereplő utasítás így csak a második olvasattal valósulhat meg. A második sor térbeli eltolása ezt a kánonokéhoz hasonló időbeli eltolódást érzékelteti.

Erste Dichtung⁵⁴

*Diese Dichtung erlebst du dann, wenn
du dich schuldig fühlst.*

Zweite Dichtung⁵⁵

*Diese Dichtung erlebst du dann, wenn
Du die Erste Dichtung nicht erlebt hast.*

A fenti két vers, valamint a *Költemény Mrs. McLuhan-nak* Cím: Médium⁵⁶ szintén a vers átélhetőségének kérdéskörét boncolgatja. A költemény átélése ezekben az esetekben szinte már függetleníthető a vers olvasásától. Gyanítható, hogy a lényeg a szövegszerűségtől való eltérésben keresendő. Kérdésként merülhet fel, vajon szükség van-e a vers olvasására,

létrejön-e, megalkotódik-e a vers annak számára is, aki csupán bűnösnek, hibásnak érzi magát. Létrejön-e ekkor is az átélés, vagy ekkor jön létre igazán? A *Költemény Mrs. McLuhan-nak* című versben szereplő „Médium” értelmezhető egyrészt a vers meghatározásaként, vagyis annak kifejezésekként, hogy a vers pusztán közvetítő, az átélés segítője, transzformátor, másrésztől értelmezhető úgy, mint ami a megszólított médium voltára (Mrs. McLuhanen keresztül, jóvoltából öltének az olvasottak esemény-alakot) hívja fel a figyelmet. Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a versben szereplő szobaszebtévé is médium. Ezek az eszközök azonban már nem hagyományos médiumszerpet töltenek be, hanem funkcióváltásuk révén a közvetítés helyett az indítás, az esemény generálásának eszközeiként jelennek meg. (transzformátor→generátor) McLuhan híres és gyakran idézett mondatának (The medium is the message) átformálásával élve, *the medium is the agent*.

Áttérés a happeningre

*„1965 végére az etikai kérdések jelelméleti, a jelelméleti kérdések etikai kérdésekké váltak számomra. Az a világkép, amelyből addigi írásaim származtak – s mely világképet szüntelen újratermelték – egyszerre használatatlanná vált: – abbahagytam az írást.”*⁵⁷

St. Auby Tamás költészettel való leszámolása a happening létrejöttéhez vezetett. Az 1965 utáni költeményeinek modalitása, esemény jellege analógiát mutat a happeninggel. St. Auby versein keresztül próbált kapcsolatot teremteni az olvasóval. Megpróbálta őt mozgósítani, utasította, kérte bizonyos dolgok elvégzésére. Azonban a költészet, vers határai korlátoztak szabtak művészi elgondolásai megvalósításának. A keretek távol tartották az olvasótól. A happening kitérít, megszünteti ezeket a határokat. A happener és megfigyelője – aki gyakran társa, elsenvedője az eseményeknek – közvetlen kapcsolatot teremtenek egymással. St. Auby ezáltal nemcsak kérni, utasítani tud, hanem ténylegesen beavatkozni a Másik zártnak hitt egységébe. Azzal, hogy ezt szándékosan és önkényesen, kényszerrel teszi, gyakorlatában olyanná válik, mint az a hatalom, mellyel szembeszáll. Olyan ez, mintha két lehetőség közül választana: hatalmas lesz, vagy happener.

Köti kötéssel, ragasztóval

A *Köti kötéssel a tehenet*, alcíme szerint ismeretterjesztő akció a budapesti Egyetemi Színpadon zajlott le 1973-ban. Az előadás témája a valóság elemeinek újra-csoportosítása volt. St. Auby, az akció egyedüli aktora, – eltekintve a résztvevő állatoktól (galamb, macska, farkaskutya) – a színpadon állva egy kottafallványról igyekszik felolvasni szövegét. Az olvasást folyamatosan akadályozza az állványon ülő galamb szárnycsattogása, s a kutya, mely a színpadra érkezve egy hozzákötözött asztalt vonszol maga után. Az

akadályozás, akadályoztatás meghatározó momentum más korábbi St. Auby akciókban is előfordul. Ilyen például az *Akció nadrágra, celluxra, ollóra, környezetre, testre* (1966) amelyben a művész egy székhöz, asztalhoz, pohárhoz, stb. ragasztószalagozza magát, vagy mikor egy polgári jogaitól megfosztott Bobby Seale nevű afro-amerikai baloldali elítélt tiszteletére leszíjazzza száját. (1972) Hasonló, de korántsem ugyanilyen esemény megrendezésére került sor 1971. március 29-én Budapesten az Eötvös Klubban *Szabadságot Angela Davisnek*⁵⁸ címmel. Ezen az esten felolvasóesttel egybekötött akciók bemutatására került sor. Az esten St. Auby mellett Rajczy Margit⁵⁹, Erdély Miklós valamint Balaskó Jenő vettek részt. Az itt zajló eseményekről egy beszűgölgötés⁶⁰, tudósít⁶⁰, melyet egy Sárdi fedőnévű informátor készített. Sárdi leírása szerint a teret megtöltötte a nézőközönség, akiknek nagy részét hippinek titulálta. Jelentését Erdély Miklós performanszának leírásával indította, majd említést tett Balaskó Jenőről, végül részletezte St. Auby happeningjét, aki James Baldwin Angela Davishez írt levelét olvasta fel⁶¹, miközben Rajczy Margit megpróbálta elhallgattatni. Partvisával kiütögette kezéből a lapot, száját harisnyával kötözte be, csiklandozta az orrát, vattát tett St. Auby nemi szervéhez, térdben meghajlítva lábát felkötötte, majd sört öntött a fejére. Az olvasás mindezek ellenére nem maradt abba. Rajczy ezután a partvissal a földre döntötte őt, de mivel a művész tovább olvasott, egy asztalt helyezett fölé, hiába. Sárdi jelentésében beszámolt a közönség reakciójáról. Azt írta, a közönség nem volt elégedett az „alakítással”, először többen kiabáltak, úgy vélték St. Auby Amerikát szidja, biztatták Rajczyt, hallgattassa el őt. Azonban később a közönség megértette, hogy mindezen események csak ürügyként szolgáltak a hatalomról való beszédhez. Sárdi értelmezésében a happening a rendszer és a művészet párharca jeleníti meg. A nő a partvissal a mindenkori rendszer, ami megpróbálja minden eszközzel hatástalanítani a művészetet. Angela Davis tehát csak ürügy, hogy az elnyomásról beszéljen. Erdély Miklós is erre használta fel az estet, vagyis, hogy a művészet hatalom általi elnyomásáról beszéljen. A *női gonoszságról*⁶² című munkájában, melyet az esten előadott, a következő gondolat olvasható:

„A költészet elég régi szó, hogy eltűrje az újat, mint jelzőt, előszót. A félelmet a lustaságtól nem és nem tudja megkülönböztetni.”

Erdély olyan költészetről beszél, mely összefügg a félelemmel, elnyomással, a hatalommal. Az új költészet, művészet általában az elfogadásért, a legitimálódásért harcol. Azonban gyakran az elnyomástól való félelem téltlenségbe, lustaságba taszítja az alkotókat. Erdély ezt az elfogadást, legitimációt kárhoztatja, vagyis azon avantgárd és neoavantgárd művész pozíciójába helyezkedik, aki a művészet intézményesülése ellen tiltakozik.

*„Az új költészet nagy hibája, hogy nem szabad megengedni, végzet, hogy hatása nincs és visszajára fordul, olyan mint az a mesebeli gitár, amelyik önmagát akarta pusztán jelképezni és ez sohasem sikerült, sőt visszajára fordult.”*⁶³

Erdély Miklós gondolatmenete arra a tényre mutat rá, hogy a happening mint új művészet csak a hatalommal való szembenállásban létezhet. A hatalom, az, hogy nem hagyják intézményesülni, nem művészetnek tekintik, a happening egyik éltető eleme. Hiszen, ha ez megtörténne, a happening ugyan elérné célját, egybeolvadna az élettel, de ezzel elvesztené önmagát, megszűnne létezése.

St. Auby 1973-as előadása, a *Köti kötéssel a tehenet*, csakúgy mint az Angela Davis akció, a hatalom elleni lázadás mikéntjét vizsgálja. Lázadás abban az értelemben, hogy olyan alternatíva lehetőségét tárja fel a hallgatóság előtt, mely képes lebontani az élet korlátait, ezáltal a hatalom bármilyen formája ellen hatásos „módszert”, „ellenszert” kínál. Előadása egy Ernesto Che Guevara anekdotával indul, mely arról számol be, hogy Che Guevara változtatni kíván a dolgozók képességarányos fizetési rendszerén. Javaslatának részletei nem olvashatók, csupán az elbeszélő interpretációja szól a struktúráváltás mikéntjéről.

*„Ahhoz, hogy valóban új szerkezetűvé tegyük az ismert szerkezeteket, meg kell látnunk az alapvető, valódi érdekünket. amint tudatosodik valódi érdekünk, szinte spontán megformálja a követelést, amelyben létrejöhet, azt a bizonyos új szerkezetet.”*⁶⁴

Mivel a javaslat nem jelenik meg explicite, a hallgatónak az az érzése támadhat, hogy a probléma megoldását az előadás második felében találja. Ehelyett „csupán” St. Auby átalakított mondataival találkozunk.

„Példák a nyelvi forma újracsoportosítására: köti téhénnel a kötelet. Feji kötéssel a tehenet. Legelteti tejjel a tehenet. Legelteti mustárgázzal a cipőt. [...] éneklő cukorral a himnuszt. Olvassa derítvel a feljelentést. [...] félreért jószándékkal alkotmányt.”

St. Auby az új struktúra létrehozásával egyrészt Che Guevara javaslatát szemlélteti, másrészt saját művészi hitvallását is összefoglalja. Vagyis azt, hogy a hatalom struktúrájának megtörését, lerombolását a nyelvben rejlő potenciálban fedezi fel. Úgy tekint a nyelvre, mint egy sémára, mely leképezi az életet. Éppen ezért olyan nyelvtani szerkezetet, szerkezeteket hoz létre, akár példamondatán belül, akár verseit, vagy éppen ennek az akciónak a leírását tekintve – mely csupa kisbetűvel íródott – mely a hatalom szemszögé-

63 Erdély, id. mű

64 Szentjóbey Tamás, Köti kötéssel a tehenet In: Szógetető (válogatás az új magyar avantgarde dokumentumaiból) Jelenlét, 1989/1–2. (14–15) Új sorozat, I. évfolyam p. : 268–269.

58 Angela Davis az Amerikai Kommunista Párt és a Black Panthers mozgalom tagja, végzettségét tekintve filozófus. 1970-ben letartóztatták. 16 hónap múlva szabadult, miután felmentették minden vád alól.

59 Eörsi István És 1946/47. számbeli cikke, *A beszűgölgötés* nem tesz említést Rajczy Margit részvételéről.

60 Élet és Irodalom 1946/47. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0247&article=2002-1125-1441-10BTVF>

61 A levél a Magyar Nemzet 1971 januári számában jelent meg nem Szentjóbey fordításában.

62 Erdély Miklós, A női gonoszságról: http://www.artpool.hu/Erdely/mutargy/A_noi_gonoszsagrol.html

53 Szentjóbey Tamás, Költemény. Cím: Együtt In: Magyar Műhely 1971–72/38–40 p.: 5.
54 Szentjóbey Tamás, Erste Dichtung In: Arion 6 szerk. Somlyó György, Budapest 1973 p.: 146.
55 Szentjóbey Tamás, Zweite Dichtung In: Arion 6 szerk. Somlyó György, Budapest 1973 p.: 146.
56 Szentjóbey Tamás, Költemény Mrs. McLuhan-nak Cím: Médium In: Magyar Műhely 1971–72. évf. 38–40 p.: 7.

57 Szentjóbey Tamás, autocenzúra = kompromisszum = édeskevés In : Szógetető (válogatás az új magyar avantgarde dokumentumaiból) Jelenlét, 1989/1–2. (14–15) Új sorozat, I. évfolyam p. : 270.

ből illegitimnek minősül. Hiszen nem tartja be sem a koherencia elvét, sem az érthetőség, ellenőrizhetőség szabályait. Ebből az következik, hogy St. Auby hitvallása egy olyan nyelv –, nyelven itt a művészet nyelve értendő – megteremtése, mely a hatalom számára érthetetlen. De egy nagyon fontos tényről nem szabad megfeledkezni! St. Auby happeningjei során nem, vagy alig használja a nyelvet, mint olyat. A szereplők ritkán beszélnek, s akkor is csak röviden. A nyelv ezért nem korlátozható az emberi nyelvre, hanem a művészet nyelvével, a kifejezéssel válik azonossá. A happening nyelve maga az összevisszaság, a sokértelműség (értelem nélküliség).

Montázs

Figyelembe véve az avantgárdnak a különböző szándéknyilatkozatokból és kiáltványokból kiolvasható elképzeléseit, vagyis azt, hogy a szerzők, esetünkben aktorok, ne engedjenek a jelentéstulajdonításnak, azaz produkáljanak olyan jeleneteket, ahol nem jöhet létre egyértelmű, konkrét jelentés, felmerül a kérdés, akkor vajon mi céllal történnek meg ezek az akciók? Ha nincs jelentése az eseményeknek, mi az, ami motiválja létrejöttüket? Erdély Miklós *Montázs-éhség*⁶⁵ című tanulmányában ezt írja:

A mászás szimbolikától mindenféleképpen meg kell szabadítani a montázst, hogy visszanyerje elasticitását, könnyedségét, s nem szabad megengedni, hogy egy kép inkább jelentsen valami mást, mint önmagát, mert azon nyomban megfennklik lendülete, és a legrosszabb értelemben vett humortalanság pátozzsal dagasztott sarában végképp elmerül.

Erdély a montázst a filmre vonatkoztatva értelmezi – jelen dolgozatban az értelmezés alkalmazható a happeningre, mely szintén montázsok sorozatából tevődik össze – s azt mondja, hogy a képek szándékoltan nem lehetnek jelentéssel, konvencionális jelentéssel telítettek. Erdély egy másik írásában, a *Marly tézisekben*⁶⁶ hasonló eredményre jut.

„A műalkotás tehát olyan jelnek tekinthető, mely a különböző jelentéseket egymás rovására erősíti föl, szaporítja, ezeket egymás által kioltja, így a műalkotást, mint egészet megfosztja attól a lehetőségtől, hogy jelenléssel bírjon.

Az ilyen jel megkülönböztetendő az algebrai x-től, amely tetszőleges jelentést vehet föl, mert a műalkotás semmilyen jelentést nem vehet fel, csak félreértés által.

[...]

Az egy síkon belüli, egymást kioltó jelentéviszonyokat a montázs-effektus reprezentálja (a többi sík elkerülhetetlen jelentésmotivációival).⁶⁷

A műalkotást olyan jelnek tekinti, mely valójában üres, így nem-jelnek is nevezhető. Az alkotásnak a befogadó nem tulajdonít, nem tulajdoníthat jelentést. Ahogy Erdély írja, csupán félreértés következtében áll elő az a helyzet, melyben a műalkotás jelen-

téséről, jelentésszerűségről lehet beszélni. Mindebből azonban nem szabad téves következtetéseket levonni. A nem-jentésszerűség csupán arra vonatkozik, hogy a műalkotást nem lehet egy adott jelentésre redukálni. A sokféle jelentés mozgásban van, s ennek az oszcilláló mozgásnak a következménye a jelentésnélküliség. Mindezt Erdély a montázsszerű szerkesztésre való felhívással illusztrálja.

Ez a gondolatmenet egy újabb happeninghez vezet, a *Kizárás-gyakorlat Büntetésmegelőző autoterápiához*, melyet St. Auby Balatonbogláron egy kápolnában hajtott végre. A happening során fejét vödörrel borítva egy széken ülve várta az odaérkező látogatókat. Nyakában egy táblán a happening címe állt s a mögötte lévő falon a kiállított műalkotások magyarázatául szolgáló rövid szövegekhez hasonlítható lista függött.

„I. Az önelítéltől kérdezhet bármit és

II. Kérdezheti a következőket”

Az akció résztvevője önelítelt, ezért a látogatónak azt kell feltételeznie, hogy St. Auby saját akaratából hajtott végre magán büntetést. Ebből arra lehet következtetni, hogy a személy egyéni, egyedi, de legalábbis nem a hatalom adta aktuális szabályok, törvények szerint él/gondolkodik/cselekszik. Az akció megkérdőjelezi a hatalom, a jog jogosultságát arra nézve, hogy meghatározza, definiálja, mi tekinthető bűncselekménynek, mi ennek a következménye, vagyis mi lehet az elkövetőre kiszabható büntetés, valamint azt is, hogy a büntetés fogalmát mi motiválja. A terápia, gyakorlat részben ennek a bűnnek a megtorlására szolgál. Azért részben, mert az önmagát büntetés egyúttal a büntető szerveknek, személyeknek, a büntetés cselekménye miatt előálló bűnét vállalja magára. Erre utal a *büntetésmegelőzés* szócska St. Auby nyakában. A happening terápiás jellege nem csak az „előadó” esetében releváns. A tárlat látogatói, akik elolvassák a kifüggesztett papírt, és kérdéseket tesznek fel az elítélteknek, maguk is a terápia részeseivé válnak. A kérdés elhangzásával egyidejűleg a kérdező terapeutává válik, s a kérdés átgondolásával és megértésével egyben a terápia alanyává is. Ami talán ennél is lényegesebb, az, hogy a kérdést feltevő abba a pozícióba kerül, melyet számára a happening tervezője gondolt el. Mivel St. Auby nem tudja feltenni kérdéseit, a látogatót hozza olyan helyzetbe, hogy ezek a kérdések elhangozzanak. A látogató ezután úgy jelenik meg, mint maga a művész, aki kérdésfeltevései révén hozza létre műalkotását. A happening fontos eleme, hogy St. Auby egy vödört visel a fejére húzva. Ez az elem a cím *kizárás* részéhez kapcsolható, vagyis ahhoz a momentumhoz, hogy az elítelt nem egy cellában bezárva bűnhődik, hanem úgy, hogy a külvilágot zárja ki maga körül. Ezáltal nem láthatja, nem tudhatja, ki az, aki kérdéseit majd felteszi neki, s nem találkozhat azokkal sem, akik őt megfigyelik. Ez a helyzet a Bentham-féle⁶⁸ panoptikumot idézi fel az értelmezőben, vagyis egy olyan rendszert, melyben az elítelt nem láthatja fogvatartóját, ezért minden pillanatban benne rejlik annak a lehetősége, hogy őt éppen most figyelik.

68 Foucault, Michel, *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Gondolat, Budapest, 1990.

Azonban nem elhanyagolható az a tény, hogy St. Auby mint önelítelt nem a hatalom által legitimált intézményben, a börtönben hajta végre akcióját, hanem egy kápolnában, vagyis olyan térben, mely a vallásgyakorlás helyszínéül szolgál. A happening, amint azt Erdély Miklós is említi, szoros kapcsolatban áll a vallással, annak funkcióját próbálja átvenni.

„Nem titkolt szándéka szerint nem csak a művészet, hanem a vallás társadalmi funkciójának utódítását is vállalni kívánja. »Istentisztelet a valósághoz.« A művészetek a vallás szolgálatában alakultak, másodlagos, partiális szerepük, ha más keveredésben is, de meg kell maradjon az új rituálékban is. Ha valóban nélkülözhetetlen a bejelentett új liturgia, úgy az előzők szerint annak a régiekkel ellentétben egy folytonosan változó, ismételtetetlen szertartás-sorozatnak kell lennie.”⁶⁹

Az aktorok olyan szertartást szándékoztak létrehozni, mely egyszerűségével, megismételhetetlenségével, aurájával, szóbeliségével kiemelkedik minden más gyakorlat közül, mely alapvetően az állandóságra, a folytonosságra épül. Ernst Cassirer egyik tanulmányában a kultusz alapvetően a valláshoz kapcsolódó fogalom. Álláspontja szerint a kultusz gyakorlása egyfajta cselekvő viszonyt jelent, szemben a mitikus viszonyal, amelyhez „csupán” az Istenek alakjai, képei kapcsolhatók, úgy, mint a vallás tárgyasult formái. Cassirer szerint az eddig képzeletbeli viszonyként értelmezett Isten és ember közötti kapcsolatot újra kell vizsgálni, és alapjait nem a képzeletben, hanem az akarásban és a cselekvésben kell keresni.

„Mert a kultusz az aktív viszony, amit az ember az istenivel önmaga számára teremt. A kultuszban az isteni nemcsak közvetett bemutatásra és ábrázolásra lel, hanem az istenit közvetlen hatás is éri.”⁷⁰

Vagyis a mítosz passzivitásával szemben a kultusz aktív magatartás tanúsítását követeli meg. Cassirer bár szembeállítja a kultusz és a mítosz fogalmát, mégsem tesz eléjük pozitív vagy negatív előjelet. Konstatálja, hogy a mitikus elbeszélés ennek az aktív viszonynak a reflexiója, így ehhez képest mindig másodlagos. A cselekvés az első momentum, majd ehhez kapcsolódik utólag a magyarázat. A kultuszban bizonyos esemény folyamatosan ismétlődik, ezt értelmezik, „mitikusan értik, egyszeri, időbeli történéshez kötik, és úgy tekintik, mint ennek mását, tükröképét.”⁷¹ Ezáltal a mítosz összegző munkát végez, szükségszerűen redukál, a kultusz legjellemzőbb, legfontosabb elemeinek gyűjteményét hozza létre. Cassirernél megjelenik az áldozat tematika is, mely nem csak azért kerül említésre, mert a kultikus tevékenység mindig köré szerveződik, hanem mert az áldozat jellegéből fakadó negatív mozzanat – lemondás valamiről – segíti, motiválja a személyt önmaga *Énként* való felismerésére. Ugyanis mikor az egyén képessé válik az adománnyal valamiféle hiány, önmaga határainak,

69 Erdély Miklós, A happeningről. Istentisztelet a valósághoz, Filmvilág, 1999/3. <http://www.c3.hu/scripta/filmvilag/9903/erdely.htm>

70 Cassirer, id. mű, 599.

71 Cassirer, id. mű, 599–600.

korlátainak felismerésére, akkor lesz képes önmagát meghatározni, másoktól elkülöníteni. Az Énné válás folyamata ezért nála a kultusz gyakorlásával válik felismerhetővé. Az áldozat bemutatása, a rítus állandó szabályai, a gyakorlat, a kultusz az, mely képes az egyén, az én „megteremtésére”. Erdély Miklós a happeninget olyan rituálénak tekinti, amely folytonosan változik. A változás a rituálé fogalmát – melyben az állandóság, ismételtetőség kulcsfontosságú momentum volt – kitágítja, olyan cselekvéssorozattá alakítja, melyben az állandóságot egyedül a változás képviseli. A happening ezzel a szertartásossággal, folytonos változásával válik a vallás utódjává.

Visszatérve a fentiekben értelmezett happeningre, a kizárás-gyakorlatnál is megfigyelhető a vallásgyakorlat egyik formája. A gyakorlat az imával, illetve a gyónással mutat analógiát abban az értelemben, hogy az ima, gyónás a bűnök bocsánatáért folyamodik, mely által a hívó lélek megtisztul. A megtisztulást meghatározott rituálé (mondj el *ő Mi Atyánkot*, stb...) elvégzése után nyeri el a bűnbánó. St. Auby esetében a rituálé, melyet végre kell hajtani, az előre megírt kérdések tetszőleges feltételében, a variabilitás mindenfajta megjelenésében valósul meg. Az ima a happening során nem a bűnös szájából hangzik el, hanem valaki más imádkozik érte, helyette. A keresztény vallásban nem ismeretlen ez az eljárás. A lehetséges megtisztulás a bűnös számára az említett happening esetében nem egyedül a bűnbánó rítusának eredménye, hanem a látogatók aktív szereplésének következménye. A látogató így válik maga is a gyakorlat, kultusz részévé, ezáltal önmagát újra felismerő Énné.

Happening avatási szertartás "A-B"

Az előbbi gondolatmenetbe szorosan illeszkedik az a happening, amelyet St. Auby Baksa-Soós Jánossal 1971-ben rendezett. A happening további közreműködői Nica Taxidu, Zója Karandata és Bene Gábor voltak. A helyszín a balatonboglári kápolna volt. Az esemény a *Happening avatási Szertartás "A-B"*⁷² címet kapta. Már maga a kápolna is utalást jelent a happening vallással való kapcsolatára. Az esemény résztvevői az isteni térbe, a vallás megszentelt helyére nyerne bebecsátást. A kápolna teret ad, hogy a happening, happener áldozhasson. A résztvevőket e térbe Taxidu és Karandata vezeti be, miután minden egyes résztvevő bal karjának egy pontját mézzel kente be. A két bevezető, nevezzük őket beavatotoknak – tekintve, hogy a vallás terébe csak egyfajta beavatás, megkeresztelés (mézzel bekent kéz) után lehet bekerülni – mindezek után bezárja a kápolna ajtaját. Taxidu és Karandata ruhájukon a nevüket feltüntető jelvényük helyén fehér zsebkendőt viselnek. Azzal a gesztussal, hogy nevüket eltakarják, a többi résztvevővel teszik egyenlővé magukat. Ezután a happening résztvevőit két csoportra osztják, különválasztva a férfiakat a nőktől. Ez az aktus a zsidó vallási szertartásokra emlékeztet, ahol a nők a férfaitól elkülönítve csak a karzatról kísérhet-

72 Szentjóby Tamás, Happening avatási Szertartás "A-B" In: <http://www.artpool.hu/Al/al05/A-B.html>. Az esemény részletes leírását, valamint a fotókat lásd a függelékben.

Jankay Tibor művészete III. Felfedezésre váró grafikák

A Jankay Tibor (Békéscsaba, 1899 – Los Angeles, 1994) művészetének megismertetését célzó sorozat utolsó tanulmányaként az életmű legtöbb izgalmat és szépséget tartogató grafikai anyagának feltárásához érkezünk. A kerámiaművészetét bemutató rész a kvalitás és az áttekinthetőség okán került legelőre. Utána következett a festészet, mint az alkotó fő műfaja. Annak ellenére, hogy a grafikák az életpálya elején meghatározóbbak, mégis harmadízben került elemzés alá. Leltározásuk nagy előkészítő munkát igényelt, így részben ennek okán maradtak utoljára a grafikák az életmű feldolgozása során. A hagyatéka Amerikából való hazakerülésekor a grafikai anyag – az idő rövidege folytán – csak egy körülbelüli mennyiségként került meghatározásra. Szétválogatása egyedi és sokszorosított változatokra, illetve a több ezer papír alapú munkának a törzsanyagba történő beavogatása az elmúlt év során zajlott, végül csak ezt követően kerülhettek a szakmai leltárkönyvbe Jankay grafikai munkásságának alkotásai.

Jankay első ismert rajzai még gyermekkorából valók, melyek fotók alapján készült rajzok. Ezeket e tanulmány nem kívánja elemezni. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán töltött időben, 1918–19-ben alkotott képeinek pedig egyelőre nincsenek felkutatható kapaszkodói. Ám az ezidőben létrejött emberi kapcsolata, ekkor kötött barátságai meghatározóakká váltak. Barcsay Jenő, Paizs Goebel Jenő is ezekben az években kezdte felsőfokú művészeti tanulmányait. Jól induló lehetőségeinek iskolai keretek között való folytatása mégis megszakadt, Jankay valószínűleg zsidó származása miatt nem vehetett részt az intézményben folyó oktatásban. Tehetsége megvolt a részvételhez, de feltételezhető, hogy az antiszemitizmus felerősödése miatt nem találhatjuk meg a következő évben a hallgatók között. Visszaemlékezésében így ír erről: „Eljött a numerus clausus törvény, ami Zürichbe kényszerített, ahol folytathattam tanulmányaimat. Zürichből Drezdába mentem, ahol a drezdai akadémián tanultam.”⁷³

Egy, előbbit némiképp kiegészítő forrásunk szól a következő évről. Bolmányi Ferenc visszaemlékezése alapján úgy tudjuk, hogy Jankay 1920 körül Békéscsában, a gimnáziumban rajzot tanított.⁷⁴ Mivel az adatnak levéltári igazolása nincs, valószínűleg nem hivatalos keretek között folyhatott ez az oktatás. Ám összeegyeztethető olyanformán a két információ, hogy Jankay csak kis időt tölthetett otthon, majd ezután indult külföldi tanulmányutakra, Európa nagyvárosait járva. Művészete grafikai emlékeinek első példái a szecesszió és a realista stílusirány keveréke hatott. Ebből az időszakból, 1922-ből való az – általunk ismert – első datált, önálló munkája, mely egy idős férfit örökít meg. Súlyos, vastag keresővonalakkal ábrázolta, betöltve a rajzlapot. A kompozíció szélén pedig vékony keretet alkalmaz, mely szinte az évtized végéig jellemző marad rá. Rippl-Rónai József képein, a szecesszió neves hazai képviselőjénél is megtalálhatjuk ezt a fajta keretvonalat, mely a munkát lezáró, összefogó elemként értelmezhető, melyet jellemzően az ilyen stílusban készült műveinél használt. Az *Ülő férfi* című mű modorában készültek a következő év munkái is. Ezekon mindig idős emberek és mindig rembrandti komolyságot felidéző alakok köszönnek vissza. Csaba, 1924 – olvasható több ide sorolható rajzán.

Ez az évszám azért is nagyon fontos az életműben, mert 1924-ben, a német nyelvterületek után, Párizsba utazott, és olyan erős hatással volt rá a francia főváros, hogy műveinek stílusa egy csapásra megváltozott. Ebben nagy szerepe lehetett abban, hogy beiratkozott a híres Julian Akadémiára. Kint tartózkodása alatt ontotta a jobbnál jobb rajzokat. Rengeteg kvalitásos akttanulmányt és utcán „feldobott” képet rögzített. Megörökítette a nagyváros reá tett benyomását, és megjelentek munkáin a művésznegyed, a Montmartre jellegzetes alakjai. A *Rakparti jelenet* (1924) című rajz a gyűjtők csoportját, a *Rakparti művészek* (1924) című mű pedig a 19. század második felétől a 20. század első feléig, mintegy száz évig a művészet központjaként működő Párizs jellegzetes képét tárja elénk. Valószínűleg a két utóbb említett alkotás közül a *Rakparti jelenet* című készülhetett korábban. Itt még megvan ugyan az a keretezés, mint az itthon készült munkákon, és feltűnően kevés felületet hagy szabadon vagy megdolgoztatlanul. A fák ágainak árnyéka behalózza a kép üres részeit, mintha a középkorból ismert

⁷³ Jankay Tibor: Emlékezéseim. (kézirat) Los Angeles, 1983, 39. lap

⁷⁴ Bolmányi Ferenc (1904–1990) életrajzában található az adat. In: S. Nagy Katalin: Bolmányi Ferenc. Budapest, 2000. 7. p.

Indulás a kénzókamrába / Nagyváradi gettó (1947; szén, papír; 510x630 mm)

ték figyelemmel az eseményeket. Ezt követően Baksa-Sóós a magasból egy sörösüveget dob a kápolna közepére. Az üveg nem törik össze. Pár perccel később a kápolnán kívül Bene Gábor egy másik sörösüveget dob a földre, ez összetörik. A happening résztvevői csak a csörömpölést hallják. Az a tény, hogy a kápolna belsejében ledobott sörösüveg a gravitáció törvényének ellentmondva nem tört össze, arra mutat rá, hogy a kápolna terében más törvények uralkodnak, mint a „kinti” világban. A happening folytatásaként Baksa-Sóós és St. Auby körbejárnak, s a résztvevők, valamint saját maguk egyik cipőtálpát beragasztózzák. Ezután inkább a másik lábukra nehezedeve járnak. Az aktorok így befolyásolni tudják a résztvevők mozgását, a Ki-

zárás-gyakorlathoz hasonlóan az akaratukat érvényesítetik, ruházzák át a résztvevőkre. A következő momentum az, hogy a kápolna padlásáról egy csomagot engednek lefelé, mely tele van patika ostyával. Az ostyákat kiveszik, s a ragasztós cipőtálpakra illesztik. Az illesztés során egyesülnek az ostyával, magukon viselik annak vallási konnotációit. A corpus Christi így – bár átalakult formában – (patika ostya) ellátja eredeti funkcióját, vagyis az egyesülés érzetének felkeltését, az emlékezést arra a pillanatra, amikor Jézus és a tanítványok utoljára voltak igazi egységben. Mivel a jelenet az áldozással mutat analógiát, a happening is egyfajta istentiszteletté válik, ahogy Erdély Miklós tanulmánya írja: Istentisztelet a valósághoz.

horror vacui elv (félelem az ürességtől) legfrissebb fel-levenítőjével találkozunk. A másik rakpartos képen már nincs ez a nyomasztó sűrűség. Felerősödik a kontúr és puha satírozással teremti meg a testek tömegét. Ezeken a munkáin még Deutsch Tiborként szignál, mi sem bizonyítja jobban a művek koraiságát. Jankay aktívan részt vett a művészeti életben. Párizsban és itthon is összejárt kortársaival, figyelemmel kísérte őket. Ezzel magyarázható, hogy valószínűleg hasonló nevű művésztársa miatt vette fel a Jankai előnevet.⁷⁵ Vezetéknévének változatairól már beszámoltam korábbi tanulmányomban, hogy hogyan volt előbb Jankai-Deutsch és lett végül a ma ismeretes Jankay, mint ahogy a műveken megtalálható aláírás is jelzi.

Párizsba ezután többször visszatért. Az 1924-es év után ott találhattuk még 1926-ban, 1927-ben, és később is, 1930-ban, 1931-ben, munkáin ezek az évszámok igazolják kintlétét. Egyre szervezettebben kapcsolódott be a hazai művészeti életbe. Kiállítások sora következett ezután. Legelőbb, 1923-ban szülővárosában állított ki az Auróra-kör szervezte formában, majd ugyanitt 1926-ban is láthatta munkáit a közönség.

A húszas években két erőteljes vonulat volt megfigyelhető. Az egyik az archaizáló, klasszikus tendenciákra épülő, hagyománytisztelő piktúra és grafika, illetve az avantgárd áramlatokat folytató. Jankay temperamentumához, lelkivilágához az előbbi, a Szőnyi István és köre által fémjelvezhető művészet állt közel, ennek hatását az ekkor készült munkáin vehetjük észre. Számos finomabbnál finomabb munkáját szentelte a fürdőzők klasszikus témájának. A *Folyóba lépő akt* (1926) egy jellegzetes, akvarellal kivitelezett mű ebből az időből. Nehéz lenne meghatározni a kortársak között, hogy ki kire hatott ebben az időben. Az tényértékkü, hogy Jankay 1926-tól állított ki a Képzőművészek Új Szövetsége elnevezésű csoportosulás keretei között, mely a hazai élvonalhoz tartozó művészeket tömörített. Bár Szőnyi, Aba-Novák megelőzték pár évvel a fiatal, Jankay korú alkotókat, és a KUT-ba később pedig mindenféle kontroll nélkül felvettek bárkit, állíthatjuk, hogy a békéscsabai alkotó a húszas években művészetének legjavát adva, a „nagyokkal” összevethető magas színvonalon művelte mesterségét. Ezekről a kiállításokról szóló híradások általában említették Jankay nevét, és dicsérő szavakkal szóltak róla, vagyis figyelmet fordítottak a szárnyát bontogató művészre, aki a korszerű vonulatokat szem előtt tartva kísérletezett önmaga stílusának megtalálásával.

A húszas évek közepén készült munkáin – egy időben az art deco megjelenésével, mely a párizsi kiállításról kapta nevét – megjelentek nála is a szecessziót és az avantgárdot elegyítő jelenség stílusjegyei. Ez a *Fröccs* (1926) című alkotásán is jól megfigyelhető, ahogy mind a modellek viseletén, mind a rajz milyen-ségén visszaköszönnek, lágyan, de mégis határozottan, spontánul, de nagyon is megkomponálva a legújabb tendenciák. Ábrázolt alakjai eszünkbe juttatják a hú-

szas évek rövid hajú nőit, például Josephine Bakert, vagy Coco Chanelet, akikre gondolva ugyanaz a franciaországi miliő jelenik meg, melyben Jankay is megfordulhatott. Bohémek és művészek városa. Csakúgy, mint abban az időben a magyar fővárosban. Egy szintén 1925-ös rajz örzi barátai művészi társaságát, melyet már itthon, Budapesten vetett papírra. Ezen két földije, Gyoroki Pál és Bolmányi Ferenc látható, amint éppen átszellemülve adják át magukat a művészetnek. A rajz főlé a következő sorokat jegyezte fel az alkotó: „Budapest 1925-ben az Akácfa utcai kis nyomorlakásban, Gyoroki Pali levelet ír Bolmányi Feri hegedül.”

A húszas évek második felében Párizs mellett itthon is megtalálható volt. Békésben, szűkebb hazájában szintén többfelé alkotott, valamint Sümegyen is megfordult. 1926-ban született a *Lókupecék* című grafikája, melyet Dobozon, a békés megyei faluban örökölt meg. A nagyvárosi látvány ellenpólusaként nagyon szerette a falusi tájat és az egyszerű embereket. Gyakori kompozíciós mód nála, hogy a kép előterébe helyezi alakjait, így nekik adva a főszerepet, lehetőséget teremtve a jellemábrázolásra. Ilyenkor a háttér csak kísérő elem, a jelenet helyszínét és terét határozza meg. Szintén számos példát találhatunk az életműben ennek az inverz megoldására is, mikor a tájképbe staffázsalakokat helyezve, azokkal csak léptéket jelez. Harmadik csoport a táj és alak homogén együttese, melynek belső téri (ennek feltűnése inkább az életmű első felében fordul elő) és kültéri változatait is előszeretettel alkalmazta.

Az 1928-as esztendőben már egyre több kiállításon szerepelt alkotónk. Ezek között volt országos és helyi, egyéni és csoportos is. A tanulmány szempontjából a gyulai esemény a kiemelkedő jelentőségű, hiszen ott kizárólag grafikáival szerepelt. A kritika szerint a közönség nem fogadta pozitívan a tárlatot, pedig a mintegy száz karton kvalitása nem volt kérdéses. A szerző megjegyezte, hogy a kiállítás formájában szereplő grafika meghonosodott már a világban, és Budapesten is értékelik, de úgy látszik, a vidék nem volt fogékony még erre a „szokatlan műfajra”.⁷⁶ Kétségtelen, csak a századforduló utáni években kezdett önállósulni a grafika, mint autonóm művészeti ág. A fővárosi Mintarajziskolában 1906-tól indulhatott meg a grafikai szaktanfolyam,⁷⁷ vagyis mondhatjuk, hogy nagyon újszerű gondolkodásúnak kellett volna lennie a közönségnek, hogy bár színvonalas anyaggal találkozott, de „csak” rajzokkal, és mégis elragadtatottan értékeli a látottakat.

Fontos tárlatként könyvelhetjük el az 1928-as, a fővárosban, a Nemzeti Szalonban megrendezett *Vidéki művészek bemutatóját*. A kiállítást a Képzőművészek Vidéki Szövetsége szervezte meg első alkalommal, mégpedig azzal az ötlettel, hogy megmutathassák, „a vidék igenis bekapcsolódott a magyar művészeti életbe és sok értékes tehetséget rejteget”.⁷⁸ A cikk külön kiemelte a Békéscsabáról érkezett „nívós” fiatal alkotókat: Wágner Józsefet, Kolozsváry Sándort, Jankai-

Lányok napsütésben (1953; tempera, papír; 480x610 mm; leltári szám: 2009.1152.1)

Deutsch Tibort és Mokos Józsefet. Munkáikról külön nem szól a beszámoló, nem derül ki, hogy Jankay itt miféle művekkel szerepel, hogy továbbra is grafikái révén érdemelte-e ki a dicséretet. Mivel leginkább ezzel a művészeti ággal reprezentálja kezdetben művészetét, valószínűleg itt még nem következett be a változás, hogy elhagyja e sokak által mégis értékelt területet, és lehetőség szerint csak festményeivel szerepeljen. Az írás megjegyzi azt is, hogy a kor vidéki művészei nem alkotnak egy városra jellemző stílusokat, hogy „különleges helyi jelleg úgyszólván sehol sem alakult ki”. Ez természetesen Békéscsabára is igaz, de a nagyszámú jelenlét mindenképp feltűnő. Ennek csak egy magyarázata lehet, mégpedig a jelentős kultúraszervezést folytató Auróra-kör tevékenysége, illetve a Tevan Kiadó által foglalkoztatott művészek fontossága. E két ok a magyarázata, hogy miért lelt otthonra Békéscsabán a grafika és általában a művészet. Az Auróra-kör számos kiállítást szervezett itthon és vidéken egyaránt, amelyekkel életben tartották a képzőművészetet, de más művészeti ágakat is pártolt és népszerűsített. Ugyancsak összművészeti jelentőségűnek tekinthetjük az említett nyomda szerepét. A cikkben megnevezett Kolozsváry Sándor 1918-tól látta el a Tevan Kiadó grafikusai munkáit.⁷⁹ Meggyőződésem, hogy Jankay e háttér miatt választotta Békéscsabát és nem a fővárost lakhelyéül, hiszen értő, szerető és pártoló közeg vette körül őt és művésztársait egyaránt. Tele volt kiállítási lehetőségekkel és megbízásokkal. Budapesttől való távollmaradása nem volt egyedi példa ebben az időben.

Karrierje kialakulóban volt, ám míg grafikáin egyre magabiztosabban dolgozott, festészetében ekkor még gyakran kísérletezett, kereste a számára leginkább megfelelő stílust. Ennek eredménye, hogy a komplex életmű egyik leggyökértelenebb részét a húszas évek végén készült festészeti művei jelentik. Rajzaiban – te-

hetsége révén – nem feltétlenül látszik ez a keresgélés. Grafikái továbbra is magas színvonalúak, könnyedek és mégis összetettek, vagyis bravúros ügyességgel oldotta meg a maga által felállított határhátrékok teremtette nehézségeket. Ha némely darab újdonsággal szolgál is az alkalmazott stílus szerint, a kvalitásuk megkérdőjelezhetetlen. 1928-tól a magyar állam Római Ösztöndíj formájában kívánta a fiatal művészeket a nyugati művészetével megismertetni. Jankay nem volt „római iskolás”, de Vaszary irányította kintlétét, így sok olasz várost végiglátogatott és megörökölt: Velencét, Firenzét, Sienát, Montolivetot és San Gimignano. A *Siena* (1928) című látkép ezt a virtuozitást mutatja, ahogy a művész játszi könnyedséggel hitelesen vázolta fel a szeme elé kerülő város magasból szemlélt arcát.

1929-ben már újra itthon dolgozott. Ekkor látogatott el először Nagybányára. Nála is, mint minden Nagybányát megjárt alkotónál, megjelent a híressé vált templomtorony és a táj. Ám huzamosabban a festővárosban sem tartózkodott. Még azévből először utazott ki Amerikába, ahol grafikáit kiállításon mutatta be.

Jankay Tibor művészetében a harmincas években bekövetkezett változások nagysága majdnem elérte az első jelentős, az 1924-es módosulások erejét. A húszas évek közepén, rátalálva Párizsra és az igazi kortárs áramlatokra, a békéscsabai alkotó előtt felszakadtak a korlátok, és művészete kiteljesedett. Saját hangját keresve remek alkotásoknak adott életet. Bejárva Európát és megízlelve Amerikát, sikeres és elismert évtizedet tudhatott maga mögött, melynek lendülete a következő évtizedre is tartogatott bőven felfedeznivalót. Érdekes, hogy a magyar művészeti helyszínekkel ekkortól kezdett ismerkedni. Ha nem ragaszkodunk pontosan az évtizedhatárokhhoz, akkor az 1929-es nagybányai időszakot is már ide sorolhatjuk. Átfedésként még persze alkalmanként előfordultak Nyugatra tett utazások is, mert Párizsba még 1930-ban és 1931-ben is ellátogatott, illetve mindkét

⁷⁵ Deutsch Ernő Jenő (más forrás alapján József, 1901–194?) grafikus is az 1920-as évek közepétől alkotott. Csupán feltételezés, hogy befolyásolhatta alkotónkat a kettős vezetéknevű felvételében, hiszen a megkülönböztethetőség fontos szempont a művészeknél.

⁷⁶ VE.: Jankai-Deutsch Tibor grafikai kiállítás. Békés Megyei Hírlap, VIII. évf., 299. szám (1928. december 28.)

⁷⁷ Zsákovics Ferenc: A rézkarcoló nemzedék 1921–1929. Miskolc, 2001. 17. p.

⁷⁸ P.Ö.: Vidéki művészek a Nemzeti Szalonban. Az Est, XIX. évf., 5. sz. (1928. január 6.)

⁷⁹ Kolozsváry Sándor előtt Divéky József, utána Hincz Gyula nevével fémjelvezhető a kiadó grafikusai tevékenysége.

éven Bécsben is járt. Feltételezhető, hogy Párizs felé haladva állhatott meg Bécsben, ahol kissé elidőzve, néhány munkát megalkotva abszolválta újra és újra a várost. 1931-ben készült a következő munka, a *Fekvő nő csendélettel* című pasztellkép. Nagyon érdekes, hogy a nagyvárosokban mindig a polgári lét foglalkoztatta, illetve a városábrázolásba illesztett alakok, ellenben ha vidéken tartózkodott, akkor a parasztember a leggyakoribb képtémája. Vagyis megállapítható, hogy nem valamely társadalmi réteg megörökítése volt a célja, hanem kizárólag az ember és környezet, bárhol is éljen. Az osztrák laktérben készült könnyed, impresszionisztikus, szecessziós enteriőr modernsége szinte egyedülállóan magával ragadó, mely mind vonalvezetésével, mind színeivel az életmű két világháború közötti időszakának tipikus alkotása.

A rengeteg tájábrázolás, tájba helyezett alak rögzítése mellett a portrék száma is megnőtt ebben az időszakban. Sok arcot örökített meg – olykor névtelenül hagyva a modelleket, máskor nevesítve. Szűkebb és tágabb környezetének vizsgálása, megismerése vezette a nőket, a férfiak és a gyermekek ábrázolására. Itt említendő meg egy különösen finom, bájos arc, az 1934-ben készült *Fiú* című munkája. Legszűkebb környezetét is maradandóvá varázsolta munkájával. Későbbi felesége szépségét számtalan festmény és rajz őrzi, melyekhez sok esetben még szöveges kommentet is társított: „Áldott drága jó Irénkém 1936-ban”. Fontos megjegyezni továbbá, hogy míg a húszas években szívesen szerepelt grafikai munkáival, addig a harmincas években – elindítva egy folyamatot – leginkább festményeit állította ki, és ezekhez csupán mint előkészítő tanulmányok, színtűdiumok kellett a rajzok.

Útjain rendületlenül számtalan kompozíciós vázlatot (*Csabrendek*, 1938) és akttanulmányokat (*Aktok*, 1938) készített. Az évtized természetéről mégis elmondható, hogy az egyéni ízt kereső húszas évek után mesterünk elfáradhatott a korszerű megoldások ízlelgetésével, és némileg visszakanyarodott a realista képalkotás felé. Tanulmányorozatom előző részében a festészetéről írva megállapítottam, hogy szokatlan módon nagyon pontos portréábrázolások jellemzik a korszak természetét, melyek miértje csak azzal magyarázható, hogy az egyébként Jankay művészetét támogató vidéki városban a közízlés mégis a Munkácsytól megörökölt realista festésmódot dicsérte. Mindez, ahogy már megjegyeztem, a grafikaiban ilyen erőteljesen nem jelent meg, mert a technikából adódóan a rajz szerencsére nem tudott nála előregedni. Még ha szokatlanul sok is benne a portré, mindben ott érezzük a lendületet. A később kerámiaművészetéről ismertté vált Janáky Viktor portréja szép példa erre a frissességre (*Janáky Viktor keramikus gimnazista korában*, 1940). A közízlés nyomása mellett egy kortársával való összefüggést vélek felfedezni. Békéscsabai barátja, Bolmányi Ferenc karrierje a harmincas években portréfestőként indult. Bolmányinál ez családi hagyománnyal magyarázható, hiszen édesapja vándorfotográfus volt, és fiát is erre a pályára szánta. A két fiatal festő barátsága folytán Jankayt befolyásolhatta Bolmányi irányultsága, aki 1935 körül felhagyott az addigra számára kiüresedett műfajjal és „igazi festészetet” kezdett művelni.

Jankaynál is eltűnnek ekkortájt ezek a realizmusra törekvő arcábrázolások, ezért valószínűsíthető a közös gondolkodás. Ám igazán mégsem érthető, hogy a méltatott húszas évek után hogyan veszítette el egy időre művészi kifinomultságát, és kanyarodott vissza egyszerű leképezést igénylő megoldásokhoz.

A harmincas évek második fele után, második amerikai útját követően kezdett arra törekedni, hogy festészetében is önálló munkákat alkosson. Ebben nagy szerepe lehetett abban, hogy 1935 körül ellátogatott Szentendrre. Innentől újra nem csak másol, hanem komponál és átfogalmaz. Többször megfordult a művészeti központtá alakuló Duna-parti városkában (*Szentendre*, 1943) és szomszédságában (*Nagymaros*, 1947), de megtalálhattuk Nagyányán, a Balatonon és a békési vidéken többfelé. Munkáinak stílusa egy évtizeden át viszonylag egységesnek mondható. Kialakul egyfajta állandósulni látszó képalkotási mód, melynek legnagyobb kitérői az alkalmanként kicsit felerősödő szociális hozzáállás.

Egy másik meghatározó tény is megállapíthatunk, mégpedig azt, hogy innentől kezdve Jankaynál teljes mértékben a festészeté lesz a főszerep. A harmincas évek közepétől kizárólag festőként aposztrofálja önmagát. Ám mint ahogyan példaképei esetében is, mint ahogyan Vaszary János és Pablo Picasso is mindig újjászületett, illetve újra és újra megújult az életműük, Jankaynál szintén visszatér majd a grafika fontossága.

Az újbóli megjelenés a második világháborúban készített vázlateinak megalkotását és az azok megjelenését jelentő időszakra tehető. Többszöri munkaszolgáltatás periódusában füzetbe, papírlapokra rögzítette szörnyű élményeit, melyeket a háború után a Tevan Kiadó jelentetett meg 1947-ben.⁸⁰ Jankayról újra írtak az újságok, lenyűgözve a dokumentumértékű átdolgozásoktól, a megrázó és döbbenetes „daumieri zsenialitásról”⁸¹, melyeket a könyv, a *Mártírok* című album okán az alkotó újra rajzolt és egységesített. Készített pár színes vázlatot, képpé komponált alkotást, erre példa a *Munkaszolgáltatások* (1945) című mű is. Feltételezhetően ezek erőteljessége gondolkodtatta el a békéscsabai kultúráért fáradozó barátait, akik végül kiadták a munkaszolgálat köré épülő, e történetre felhúzó rajzok sorát. Ezeknek a munkáknak a stílusa az utóbbi időszak természetének egységébe illeszthető, erőteljes kontúrosság, szögletes, egyenes vonalak jellemzik.

Életében nagy változás következett ezután. 1948 októberében Amerikába költözött, ahol rövid magára találás után az ötvenes években számára új grafikai megoldásokba fogott. Sokszorosított technikával kezdett foglalkozni, mely feladatot kifejezetten pénzkereseti okokból vállalhata el. 1950-ben a fiataloknak szóló *Youth* magazin négy számában, szeptembertől decemberig illusztrált, bájos ábrákkal látta el a lap rövid írásait. A munka megszűnésének oka nem ismert, bár valószínűleg nem jelentett igazi kihívást, hiszen

ebben az időszakban már egyetemi oktatóként is tevékenykedett.

Egészen más formában, már nem alkalmazott grafikai megbízás okán, hanem „önálló” művészi produktumként, 1952-től sokszorosított műveket kezdett készíteni, melyekre többségében hasonló erőteljesség volt jellemző, mint magyarországi időszakának vége felé. Témavilága is a régi, hiszen ezeken a rézkarcokon az egyik leggyakoribb motívum, a fürdőző nők társasága⁸² jelenik meg. Elvértve kis méretben is életre hívott karcokat, de jellemzően közepméretű munkákat készített, ilyen darab a *Fürdőző nők* (1952) című alkotás. A témát persze nem csak sokszorosított megoldásban, hanem egyedi technikákkal is megörökítette. A *Lányok napsütésben* (1953) esetén lavírozással, foltképzéssel teremtett hangulatot. 1956-ban született a *Magvető* című kompozíció, mely alak nemcsak a Bibliából, hanem a művészettörténetből is ismerős lehet. Jankaynál is többször megjelent, a figurában mintegy hitvallásként megjelenítve az eszmét.

Jankay az évek múlásával a műfaj kereteit feszegette. Nem maradt meg a klasszikus rézkarcnál, mellyel először is eredményesen próbálkozott, hanem magával ragadta a nyomat szó varázsának misztériuma. A hatvanas évek elejétől jelentek meg nála a különbözőbbnél különbözőbb megoldások. Nincs határ, mely gátat szabhatott volna számára az anyaghasználatban és az anyagok faktúrájával való játékban. Monotípiák és sokszorosítható megoldások, papír-, spárpa-, fém-, stb. nyomatok. Fényérzékeny anyagokkal kísérletezett, átnyomással próbálkozott, hogy csak néhány technikát említsünk a számtalan megoldás közül. Természetesen továbbra is készített egyedi grafikákat is, melyekre ugyanúgy a leleményesség és változatosság a legfőbb jellemző. A *Lány* (1964) című alkotáson textillenomattal gazdagítja a felületet, a *Lány virággal* (1964) című munka a monotípiák sorába sorolható, melynek márványos felülete izgalmasan bonyolódik tovább geometrikus szerkezeti osztásaival. Szintén az anyagszerű „nyomothagyással” éri el különlegességét a *Csipkékendő portré* (1974) című mű. Más technika, de hasonlóan játékos a csurgatással megalkotott képek zöme. Az 1975-ből való *Szeplős lány* című grafika ennek a fantáziadús időszaknak az egyik utolsó darabja.

Ismét egy választóvonalhoz érkezett az élete. 1975-ben meghalt a felesége. A szomorúság okán a művészet felfedezésektől gazdag területét, melyben Jankay eddig kedvére szárnyalhatott, ezután már nem kívánta meghódítani. Egy időre alábbhagyott kísérletező kedve, és bár még újraéledt némileg, de a hatvan-hetvenes évek elejének magasságaiba már sosem tért vissza. Kerámiaművészetében illetve szobrászatában, festészetében és a most bemutatott grafikák világában is látványos változás köszöntött be. A kipróbálás már nem vonzotta tovább. Bár fo-

lyamatosan alkotott továbbra is, de grafikaiit illetően már nem hozott létre izgalmas műveket. Innentől kifejezetten szintén papír alapú munkákról, de sokkal inkább festményekről beszélhetünk, mint grafikákról, csakúgy, mint a magyarországi időszak megtorpanási szakaszában.

Az 1960–70-es években még két fontos eseményt kell megemlítenünk. Mindkét momentum a közgyűteményekkel kapcsolatos. Először is, 1967-ben a bécsi Albertina Múzeum három olyan grafikai munkáját vásárolta meg, melyek egy azt megelőző kiállításukon szerepeltek, és melyet maga a múzeum igazgatója válogatott ki.⁸³ Második megemlíendő adat, illetve fontos információ egy, a művész által kezdeményezett ajándékozás, mellyel a Magyar Nemzeti Galéria felé töllesztette „adósságát”, miszerint 1976-ban tizenhat darab monotípiát adott az intézménynek.

Végezetül hadd térjek ki Jankay akvarell tevékenységére. Az 1950-es évektől volt tagja a *Californiai Water Color Society*-nek, mely társasággal rendszeresen ki is állított. 1952-től vált a társaság tagjává, és az azévi kiállításukon már az *Olvasó lányok* című alkotásával szerepelt. 1962-ig vett részt a csoportos tárlatokon. Hogy miért szakadt itt vége az akvarellista időszakának, talán, mint mindegyik másik életszakaszában, azt a választ adhatjuk, hogy új utakon szeretne volna folytatni tovább működését. Ebben a műfajban alkotott munkái nagy érzékenységről vallanak, és meglepő módon a máskor kissé nehézkesen használt színeket itt nagy érzékeléssel és magabiztosan kezelte. A grafikai hagyaték rendszerezése során egyértelművé vált, hogy amerikai időszakában ezeket is sokszorosított munkáit készítette elsősorban eladásra, így ezek száma mára, mondhatni csekély számban maradt ránk. Érdekessége az életútnak, hogy bár a képzőművészeti ágak versenyében nála mindig a festészet uralkodott, de magyarországi éveéhez hasonlóan, mikor grafikaival hódított, Amerikában az első években, évtizedben szintén grafikai munkákkal szerepelt. Az 1950-es évek katalógusában szinte kivétel nélkül rajzaival és akvarelljeivel tűnt fel. Talán a művész maga is ezt érezte tehetsége biztosabb megnyilvánulási terepének.

Tanulmányom és egyben a sorozat végére érve ki teljesedhet egy valódibb kép Jankay Tiborról, a képzőművészről, kinek „hazatérte” utáni megítélése korábban – úgy gondolom – kissé tévesen alakult. Bízom benne, hogy a ma leginkább a dekoratív, pop artos, kései festményeivel azonosított művésznek sikerült más arcait is bemutatni, hisz e képek megalkotásakor, hetven-nyolcvan évesen talán nem a legkvalitásosabb műveit hívta életre. (De kétségkívül e munkáinak is megvannak a rajongói.) Dolgozataimban a sajátos kerámiaszobor technikát kifejlesztő alkotó megismeretetésére, a festményeiben benne rejlő szimbólumok és kísérletezések bemutatására és a legnagyobb elismerésre hivatott, a reveláció erejével ható grafikai anyag újrafelfedezésére törekedtem.

80 Az albumot 2009-ben, a művész születésének 110. évfordulójára reprint kiadásban jelentette meg a Jankay Tibor Művészeti Közalapítvány.

81 Kellér Andor: Mártírok. In: Világosság, 3. évf., 77. sz. (1947. április 4.).

82 Jankay gyakran nyúlt vissza korábbi, az 1920-as években már alkalmazott motívumaihoz, amelyek Szőnyi és körének klasszikus kompozícióival rokoníthatók. A téma század eleji történetét és fontosságát a 2001-ben a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett *Árkádia útjai* című kiállítás mutatta be.

83 Lisa Ledlov: Viennese Museum selects works of artist-professor. In: The Graphic, XXX., 24. sz. (1967. március 23.)

A színház és a határok

Magyar Színházak 22. Kisvárdai Fesztiválja

Kisvárdára már huszonkét éve otthona az évente megrendezett határon túli színházak fesztiváljának, ami önmagában sem kis teljesítmény. Ez idő alatt az esemény arculata sokat változott: a határon túli színházi működést átfogó, kezdetben önértékszerűen fontos megmutatkozási lehetőséget a szervezők egyre inkább professzionális igények szerint igyekeztek megformálni. Így – más színházi fesztiválokhoz hasonlóan – a program versenyelőadásokból és off-programokból áll, aminek kialakítását egy szakmai válogató közreműködése segíti, az előadásokat beszélgetéseken elemzik, valamint a (szakmai és közönség) zsűri díjakkal értékeli a produkciónkat.

A fesztivál mostani koncepcióját ez a saját történetiségéből fakadó két irányvonal, a szemleszerűség és a versenyjelleg strukturálja, sokszor egymás ellenében hatva.

Egyrészt a szervezés egyik prioritása, hogy a határon túli társulatok lehető legtöbbje képviselje magát. Ez a demokratikus gesztus nem esztétikai alapú, de nagyon lényeges, hiszen nem mindegyik társulatnak adatik meg a turné, a vendégszereplés, a tágabb szakmai megmértetés lehetősége, amelynek eredményeit esetleg a továbbiakban kamatoztathatná. Továbbá a magyarországi kritika sem követi fokozott figyelemmel mindegyik határon túli színházat, ez a fesztivál pedig olyan fórum lehetne, ahol az előadásokon túl a színházak működési körülményeiről is megtudhatnánk egyet s mást. A széles merítés más funkciókat is betölt: a színis vizsgaelőadások „állásbörzéként” is működnek, az alternatív kezdeményezések visszajelzést kapnak. A szemleszerűség pár következménye már nem ennyire pozitív: a kilencnapos rendezvény minden napja négy-öt programot kínál, amit nem oszt meg egy POSZT méretű fesztiválközönség, arról nem is beszélve, hogy mind az alkotók, mind a kritikusok szeretnének minél több előadást megnézni, és ez a befogadói erőltetett menet eléggé kimerítő.

Másfelől a szakmai szempont megkívánja a minőség-alapú válogatást, amit a versenyprogram képvisel. Elvileg, hiszen az sok esetben formális keretként működik: például a műsorfüzet nem jelzi a versenyprogramot, persze a szétválasztást sokszor a színvonalbeli eltérések sem indokolják – off-programban bőven található verseny szintű produkciónkat és fordítva. A fesztivál

professzionális kialakításának egyre sürgetőbb feltétele az infrastrukturális fejlesztés: évek óta gondot jelent a Művészetek Házának hiányos technikai felszereltsége, az egyik helyi iskola aulájában kialakított stúdióterem szintén elég kezdetleges játékkörülményeket biztosít. A feltételek hiányossága miatt négy produkció is elmaradt idén, a kolozsvári színház évek óta tartó távolmaradásának pedig ez a fő oka.

Nem véletlen hát, hogy a fesztivált érő legtöbb kritika a kettős megfelelés eredményességét kifogásolja. A kifáradás érzékelhető jelei pedig arra figyelmeztetnek, hogy érdemes lenne átgondolni egy határozottabb koncepció lehetőségét és racionalizálni annak megvalósítását (akár a fesztivál tartamának csökkentésével, a kísérőprogramok szelektálásával – például az equadori Amawas indián együttes háromnapos koncertezését nem hinném, hogy sokan hiányolnák).

Idén összesen huszonnégy társulat harmincnégy produkcióját tekinthettük meg, amiből tizenhat versenyelőadásként szállt ringbe. Általánosságban elmondható, hogy a repertoár nagy részét a klasszikus darabválasztás jellemzi, a tizenkét kortárs drámából született előadás közül ötnék a szerzője magyar alkotó; tizenharmadikként ebbe a felsorolásba tartozik a marosvásárhelyi Yorick Stúdió 20/20 című előadása, amelynek szöveganyaga társulati munkamódszer alapján született. A Gianina Cărbunariu által rendezett 20/20 újszerű megszólalás az erdélyi magyar színházi világban, ahol nemigen foglalkoznak társadalmi valóságkutatással, és az alternatív színháznak sincs hagyománya. A marosvásárhelyi fekete márciusként elhíresült események dokumentarista ihletettségű megközelítése egy olyan, a hamis politikai retorika által mai napig sikeresen elfedett diskurzust emel a színpadra, ami végre életszerű, lényegi kapcsolatban áll az identitás problémájával. A mikrotörténetírás elveit követő színházi vizsgálódás a „kisember” mindennapi világából, személyes élményeiből dolgozik: a monologikus megszólalások mentén kirajzolódó emlékek, vallomások egészen eltérő nézőpontokból mutatják be az eseményeket. Ezzel az előadás nem csak az objektív olvasat lehetetlenségét hangsúlyozza, hanem részletesen feltérképezi a különböző, nacionalista alapú előítéletek működését. Nagyon szimpatikus, hogy a párbeszéd lehetőségéről nem csak beszél

Fröccs (1926; szén, papír; 560x440 mm; leltári szám: 2009.819.1)

Jelenet a 20/20 előadásból. Szárossy Zsuzsa fotója

az előadás, hanem a román és magyar színészekből álló közös munka révén magából a párbeszéd helyzetéből szólal meg.

Önmagában nem erény, ha valaki kortárs drámából indul ki a klasszikusok helyett: mindkét variációban születhet jó vagy rossz előadás, bár a remekművek „jól beváltsága” igen hálás alap. Így történt, hogy a fesztivál egyik (általam) legjobbnak gondolt előadása – amit három órára megszakított egy jégesővel kombinált áramszünet – a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház *Mizantrópja* lett, amit az elmélyült társulati munka során kialakult közös nyelv eredményének tartok. (És hadd jegyezzem meg: Sepsiszentgyörgy és az erdélyi színház számára is óriási veszteség lenne, ha ez a munka Bocsárdi igazgatósága alatt nem folytatódna.) Pedig semmi „látványos” nincs benne: a nézők felé enyhén lejtő játéktér, a tonettszékek, a fekete-fehér-szürke jelmez-öltönyök jellegtelenek is lehetnének, a játékkeret a kulisszák felől határoló óriási tükrörről kapásból gondolhatnánk, hogy legalább annyira agyonkoptatott színházi közhely, mint amekkora a mérete. Hogy ez egy pillanatig nem jut eszünkbe, a stilizált, mégis lélektanilag pontos színészi játéknak, az előadás gazdag gondolatiságának köszönhető. Bocsárdi László rendezése az emberi természetre vonatkozó kérdést a szociális megha-

Vidnyánszki Attila *Ahogy tetszik* rendezése minden ízében-színében az önmagát végtelenül továbbgerjesztő színházi játék(osság)ot helyezi szem elé. A színpadi események megtartják a dráma cselekményét, de a szöveget átítató – a popzenéből, mesékből, Shakespeare többi drámájából, költeményekből, filmekből származó – idézetek sokasága, a játékhelyzetre vonatkozó megsokszorozott önreflexió leginkább egy olyan társulati produkciót alkotnak, amiben szerepe nagyságától függetlenül minden színész alakítása egyformán hangsúlyos. A forgószínpad makett-szerű díszletei segítségével a néző fordulást az Henri Rousseau stílusában megfestett ardennes-i erdőben találja magát. A száműzetés helye itt valóságos paradicsom, a hatalom és az intrikák világától távol eső szabadság szigete: aki elvetődik ide, és a dráma minden szereplője előbb-utóbb kiköt e szigeten, átváltozik a szerelem élményében.

Az idegen nyelvű klasszikusok esetében, mint a *Mizantróp*, ott az újrafordítás lehetősége – Petri György köznyelvi alexandrinusai megszüntetik a régebbi fordítások nehézkességből eredő értési problémákat. Egy erősen kanonikus magyar nyelvű műnél, mint *Az ember tragédiája*, az adaptáció lehetősége kézenfekvőbb. Gyarmati Kata dramaturg és Kokan Mladenovic átdolgozása (Szabadkai Népszínház

tározottságon keresztül tematizálja: Alceste (Pálffy Tibor) őszintesége, színlelésre való képtelensége legalább annyira konstruktív, mint amennyire (ön)romboló, hiszen az egyértelmű igazságok keresése közben egyre távolabb kerül az emberi kommunikáció bizonytalanul ingadozó, játékos természetétől. Célimene (Kicsid Gizella), aki viszont otthonosan mozog a társas élet terepén, veszélyesen kiterjeszti a könnyedség határait, pedig a dolgok nem egyformán súlytalanok. Az előadás végi összképben a magányos Alceste egy vetített vízesés előtt üldögél hintaszékében, míg Célimene, aki szerelme kedvéért nem tudott lemondani a világról, összetörten hever egy tonettszéken. A zárókép nem csak a szerelmi csalódás miatt anti-idill: annak a megfogalmazása, hogy a Rousseau-i kivonulás a természetbe azért lehetetlen, mert a társadalom nem az ember körül van, hanem benne.

Magyar Társulata) megőrzi a cselekményt, az eredeti szövegből töredékeket használ. A koncepció az egyes színek történetisége helyett kortárs megfeleléseket keres (az egyiptomi szín egy irodaházba tevődik át, öltönyös, laptopjukba révedt dolgozók közé, a római szín helyett egy éjjeli szórakozóhely dekadens, pornográf villanásokkal dúsított elektro-partijának közepébe csöppenünk). Mladenovic rendezésének gyenge pontja, hogy súlytalanítja a kerettörténetet: Isten csak Lucifer idézetein keresztül jelenik meg a színpadon és a hármas viszony átszervezésében Ádám szerepének jelentősége is megszűnik. Az abszolút főszereplő a show-(wo)man Elor Emina lesz, aki fáradhatatlan Luciferként vezeti jelenetről jelenetre a bábszerűen tehetetlen Ádámot (Balázs Áron).

A komáromi és a szatmári színház *Három nővér* előadásai révén alkalmunk nyílt a különböző rendezői látásmódok összehasonlítására. Keresztes Attila rendezésének erős vizualitása, a groteszken elrajzolt karakterek, a stilizált színészi játék a dráma kortárs érvényességére vonatkozó kérdésként teszi idézőjelbe Csehov történetét. A színháziasság hangsúlyozása révén épp a néző és az előadás közti távolságot emelik ki az alkotók, miközben az időre irányuló kérdés az előadás anyagában is megtestesül. A szülői örökséghez tartozó falióra tiktakolásának mantraszerű ritmusa, felerősödés-elhalkulása, majd elromlása hozzájárul ahhoz, hogy meglevenedjen a múlt nyomasztó üressége, és az idő nélküli vákuum-helyzet beszippantson minden, a jövőre vonatkozó reményt. Keresztes gondolatgazdag képi fogalmazását megkönnyíti a pszichológiai kidolgozás: a csehovi párbeszéd váltásai néhol követhetetlenek. Mindenesetre a rendező-színházigazgató reformmunkájának fontos eredménye ez az előadás, amely áttételesen a saját alkotói helyzetről is beszél: kisvárosban művész-színházat csinálni bizony nem egyszerű dolog. A kifinomult érzékenység hasonló a három nővérek „fölsőleges” műveltségéhez, aminek a Moszkvától távol eső helyen nincs sok tere és „gyakorlati” haszna, ugyanakkor – mint azt az előadás lelkes bárója is megfogalmazza – talán épp ez az, ami katalizátora lehet az emberi változásnak. Martin Huba komáromi rendezése is szembesül a dráma aktualitására vonatkozó kérdéssel, ennek lenyomata az a rendezői ötlet, ami a szöveget a szemünk előtt, az olvasópróba helyzeteiből lépteti át a színházi valóságba. Maga az ötlet nem túl eredeti és nem is következetesen kidolgozott, viszont a dráma történetiségét jelzi, és e kontraszt miatt válik érvényessé a három nővért játszó színésznők (Holocsy Krisztina, Bandor

Moliere: *A mizantróp*. Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház. A fotón: Kicsid Gizella (Célimene), Pálffy Tibor (Alceste). Szárossy Zsuzsa fotója.

Éva, Tar Renáta) aprólékos, lélektani hitelességgel kidolgozott színészi játéka.

Sikerdarabhoz nyúlt Victor Ioan Frunză rendező is, amikor a Csíki Játékszín társulatával színre állította Molnár Ferenc *Liliomát*. Az általam látott előadásokból mindig hiányoltam Liliom alakjának többarcú megfogalmazását, ami emberileg elfogadhatóvá tenné a jólelkű cseléd lány iránta érzett vonzalmát. Liliom alakja ebben az előadásban sem rétegzett, Veress Albert alakítása egy érzelmeit kifejező és másokra figyelni képtelen, agresszív, öntörvényű figurát állít elénk. Az a feltétel nélküli, viszonzásra éhes szerelem, amivel Juli alakját egy törekény színpadi létezés során megvalósító Benedek Ágnes elkíséri őt a nyomor legmélyére, mégis rést üt ezen a páncélon. A Művészetek Házának tágas színpadán az előadás atmoszferikussága kerül előtérbe, olyan „lebegő” világ ez, amely a századeleji képiségből táplálkozik. A filmes dramaturgia is meghatározó: az előadás kezdetén a szereplők sorra áthaladnak a díszlet kiindulópontját képező fotográfusi műhelyen, ahol egy három másodperces villanás erejéig, a régi fényképek pózaiba meredve fénylenek föl, mintha csak ennyi maradna meg a létezésükből. Helyenként úgy tűnik, az előadás a nyelvi és érzelmi is behatárolt létezés korlátozottságát, sivár állapotait festi fel, de az – idézetesség miatt íróniával kezelt – romantikus szentimentalizmus mégis költőivé finomítja ezeket a szándékokat. Egy teljesen

eltérő szerelmi történetet dolgoz fel Kiss Csaba, aki egyben írója is a marosvásárhelyi társulattal rendezett előadásnak. A rendezői szándék szerint megvalósítani kívánt filmesen eszköztelen játéknnyelvvel talán generációs különbségekből fakadóan is kevés színész beszél otthonosan, de alapvetően nem ebben látom *A dög* című előadás gyenge pontját. Kiss Csaba drámája egy szerelmi háromszögben vergődő középkorú férfi történetével foglalkozik, de az ambivalens állapotrajzot egyre inkább elfedik a klisészerű fordulatok, ami a moralizálás felé tolja a történetet.

A kortárs szövegekből született előadások vegyes összképet mutatnak. Öröndetes, hogy a nemsokára magyarul is olvasható Matei Visniec két drámáját is feldolgozta az aradi és a székelyudvarhelyi társulat. Az *És a csellós mi legyen?* Zakariás Zalán fiatal rendező tehetséges munkája. Az abszurd dráma három ember (Jankovics Anna, Szűcs-Olcsváry Gellért és Posta Ervin) szövetséges és ellenséges játszmáiból épül fel, amelyek célja, hogy a váróteremben eleinte „művészi” sérthetlenségében elfogadott, majd egyre idegesítőbbé váló csellós férfi végre abbahagyja a zenélést. A kispolgári tiszteletet felülíró idegállapot oly mértékben eltorzul, hogy a három ember, miközben épp kitoloncolná a zenészt az esőbe, esernyővel ledöfi őt. A civil játékmódon keresztül a groteszk megformálásig bravúrosan skálázó színészi játék remekül szórakoztat. Mégis, a dráma abszurd jellegéből érkező kihívásra nem érkezett valódi rendezői megoldás, mintha a léthelyzetként értett várakozás kifejtése gátolta volna a drámai történés ívének felépítését, az egyre fenyegetőbbé váló örületet, amely az önkívületi állapotban elkövetett közös gyilkosságba torkollik. A két éve alapított Aradi Kamaraszínház *Lovak az ablakban* című előadása, amelyet rendezőként Radu Dinulescu jegyez, a háború személyiségroncsoló hatását tematizálja. A statikus, helyzetfestő jelenetek sorozatából álló színpadi alkotás eltorzult nő-férfi viszonyokon keresztül beszél a kisember kiszolgáltatottságáról. A végig színen lévő Bacskó Tünde gyorsan vált át gyermekét féltő anyából a háborúban fizikailag és pszichésen tönkrevágott apa lányává, majd a férj zsarnokságának kitett feleséggé. Az utolsó két jelenetben kezd el igazán tombolni a fekete humor. Harsányi Attila a férj szerepében a világ széthulló rendjét merev, parancsnoki viselkedéssel pótolja, és valóságos katonai gyakorlattá változtatja az ebédhez való megterítést. Az utolsó jelenetben a Hírnök (Tapasztó Ernő) hivatalnoki közönnyel közli a hírt a feleséggel. A még csak nem is hősi halált halt férj maradványait egy ezrednyi bakancstalpon hozza el a nőnek, akit lassan beborít, és szintén agyonnyom a zsákokból ráömlesztett cipők tömege.

Magyar nemzeti abszurdot állít elének a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház a *Magyar a Holdon* című előadással. Tasnádi István drámája egy kibeszélőshow-ba bekerült balek házaspárt (Mezei Gabriella, Szűcs-Olcsváry Gergely) röptet fel a Holdra, miután elhitette velük, és természetesen a nézőkkel is, hogy ők a Space Columbus telepes játék nyertesei. Miután végignevetgéltek a párocscsa kínos igyekezetét, hogy új otthont teremtsenek az űrben, és kimerül a poénok

továbbfokozási lehetősége, a műsorvezető hirtelen „leleplezi” a szereplők és a nézők számára is az átverést. Tasnádi gondosan megszerkesztett drámája minden szálát elvarr, a sziporkázó és néhol közhelyes kabarépoénok önműködő pályára állítják az előadást. Kérdés, hogy a szórakozáson túl a médiakritikának ez a formája mélyebben is megmunkálja-e a nézőt; hogy a nézői szerep kettősségének eszköze a TV-n szocializált közönséget tudja-e olyan módon manipulálni, hogy az interaktivitás ne váljon gépies konvencióvá.

Termékeny színházi téma a bérházi lakóközösség élete, Parti Nagy Lajost, Bodó Viktort éppúgy megihlette, mint Ferenc Juditot, aki a közösségi létről rögvést megírta saját, vajdasági változatát. A Tanyaszínház *Különös ajándéka* a színházi hatások oklívívó bajnokságára is nevezhetne, minthogy lélegzetvételnyi szünetet sem hagy a nézőnek. A lakóközösség karaktértípusaiból jellegzetes szociográfiai kép áll össze: palettára kerül a deklaszálódott értelmiségi, a posztmilitáns exkatona, a felelőtlen gyerek-gyár anyuka, a kamasz huligánbanda, a nyugdíjasként vegetáló öregasszony, a munkanélküli történelemtanár, a tetőn élő furcsa művész-figura. No meg az emeletes díszlet körül bicikliző szerb postás, a segélyeken tengődők mannát osztó istene. A mindennapi életképek állóvízét megtörni, mélyíteni igyekvő történet (a százéves néni születésnapjára a ház ünnepi műsorral készül, ám előadás közben kiderül, a néni meghalt; ennek ellenére a show must go on) inkább csak külső kerete a bohózat magánszámoknak. Valódi drámai fordulat, felismerés egyetlen szereplő életében sem történik – minden pozitívumán túl ez a harsány komédiázós kedvért fizetett ár. De a nagyváradi társulatnak sem sikerült teljes mértékben megbirkózni Parti Nagy *Mauzóleum*ával. A kényszerű összeczártság helyzetében felszínre kerülhetnének a bérház lakói közötti rejtett konfliktusok, de a tipikus megformálásánál leragadó színészi játék horizontja már nem fogja be emberi viszonyok változó erőmezejét. A ripacsériába hajló, túlzóan erős megszólalások kevés esélyt adnak a szöveg ironikus líraiságának, a roncsolt, szójátékos nyelv sokértelmű humora érintetlen marad. Ami létrejön, mégis egy bizonyos szintű társulati munka eredménye.

A Figura három fiatal színészére rendezett, Jevgenyij Griskovec *Tél* című drámájából született előadás minden problémája ellenére üdítő színfolt a fesztivál felhozatalában, bár kissé problémás, hogy Béres László hat évvel ezelőtti rendezésének elemei változatlanul köszönnek vissza. Az egyszerű történet, amelynek során két katona (Kőmíves Csongor és Kolozsi Borsos Gábor) a fagyhalálba álmódja magát, számtalan kijátszatlan színházi lehetőséget rejt még, hiszen nem a kiszámítható vég bekövetkezése, hanem a halálíg tartó út stációi, a mesélés, emlékezés folyton változó és a játék által artikulált tétjei tarthatnák izgalmas mozgásban az előadást.

Megszokhattuk, hogy Urbán András rendezéseinek tematika és formanyelv tekintetében a neoavantgárd művészetből táplálkozó teatralitása külön világot képvisel. Beszédes István szövegének, a *Szardínia* című librettó-drámájának furcsa költőiségét nehéz

betájolni, és nem hinném, hogy ez a fesztiválnézők szabadkai közönségtől eltérő esztétikai edzettségén múlt. A musical-paródiaként is olvasható produkció egy sziget-börtön rabjainak színházi előadás létrehozására tett kísérletéről szól, a sokszorosan metaforikus történet, mellőzve a referencialitást, kontextus nélkül lebeg saját légüres terében.

Ugy tűnik, az egyéni játékkedvre épülő előadások sokszor jobban működnek a rafinált rendezői színháznál (érthető: egy jó előadás ezer dolog összeállítását feltételezi). Bodonyi András dunaszerdahelyi színész Arany-feldolgozása sziporkázóan jókedvű előadás. Ahhoz, hogy valaki egymagában (no meg egy zenészzel) és a nézőt mindvégig megbabonázó módon adja elő *A nagyidai cigányokat*, karizma kell. Bodonyi személyiségének varázsa, lelkesedése, jókedve, rafinált

humora, szerepjátszó és kommunikatív tehetsége ritka színházi élményben részesített. Talán mert a színész pontosan tudja: az egyéni játék soha nem magányos, hanem a közönséggel való állandó dialógushelyzet. Ennek a tudásnak Borbély B. Emília *Mady-baby*-je sincs híján. A temesvári színész egymagára redukálva játssza Gianina Cărbunariu háromszereplős darabját, ami külföldre szakadt román fiatalok sorsáról szól. Az Írországra utazó Mady, akit barátja a show-bizniszbe való befutási lehetőséggel csábít ki, végül prostituáldik, majd amikor terhesen maga is barátai terhére lenne, megölik. A játék egy olyan mikrobuszban zajlik, amivel általában román vendégmunkások utaznak. Mi is egy órán keresztül cirkálunk Kisvárdá utcáin, miközben a tündérruhás Mady megállás nélkül mesél, énekel, játszik, és bár helyenként kissé fárasztó a bohócdoktoros interaktivitás, Borbély Emília játékossága feloldja a dráma összetett didaktizmusát.

Nagyon fontosnak tartom, hogy három vizsgaelőadás mellett egy frissen végzett kolozsvári színés évfolyamból társulattá szerveződő munkaközösség produkcióját, az *Ismered a Tejutat?* is megnézhetjük: ígéretes kezdés. A Marosvásárhelyi Akadémia *Körtánc*ának kihívása a gyors karakterformálás, amiben nem minden színész egyformán erős. Az Újvidéki Akadémia *Leányvénzője* is tehetséges játékon alapul (az előadás a dráma korabeli egyértelmű humor mai érvényességét a groteszk elemeltségben keresi, eléggé eredménytelenül), és két színészük külön játéka, a Dennis Kelly drámájából rendezett *Zsákutca* bátran meghaladja a vizsgaelőadások szokásos színvonalát.

Shakespeare: *Ahogy tetszik*. Beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház. A képen: Tarpai Viktória (*Rosalinda*), Ferenczi Attila (*Orlando*). Szárossy Zsuzsa fotója.

► NIEDZIELSKY KATALIN

Közép-európai színházi szomszédolás Békéscsabán

Országhatárok és hatalmi rendszerek változtak, uralkodók és nézetek váltották egymást sokszor a történelem során, de az együtt élő népek, nemzetek, kisebbségek megtanulták, hogy egy dolog a távoli nagypolitika, és megint más karnyújtásnyira a jó szomszédság. Különösen igaz mindez a túlsúlyos Közép-Európában, ahol évszázadok háborús sérelmei beköltöztek a családok hétköznapijaiba, és a fájdalmakat szívük mélyén nehéz súlyként máig hordozzák az emberek. Határok, rendszerek változtak tehát, de maradt a közös nyelv, a kultúra, a művészet, ami összekötötte még a másképp gondolkodókat is, a különböző népeket, nemzeteket; mert a nyelv megőrizte a régi tudást, az irodalom, a színház pedig elmondott gondolatokat, érzéseket, amelyeket érdemes volt meghallgatni, összehasonlítani a saját tapasztalattal. Így nyújtott a nyelv, a költészet, a színház megerősítést, hitet, s felmutatta, továbbadta az örök értékeket olyan korszakokban is, amikor az önkényuralmi rendszerek nem tűrték az igaz szót.

A Békés Megyei Jókai Színház Közép-európai színházi szomszédolás címmel a környező országok kultúrája, színházművészete bemutatásának szentelte a 2009–2010-es évadot. S Darja Bavdaž Kuret, a Szlovén Köztársaság nagykövete (a szlovén hónap megnyitóján) találóan foglalta össze a színházi együttműködés és a nemzetközi programsorozat lényegét. „Nekünk, szomszédos közép-európai nemzeteknek sok mondanivalónk van egymásnak, és sokat tanulhatunk egymástól és egymásról.” A kis népekre jellemző a kötődés, a büszkeség anyanyelvükre, szellemi kincseikre, szépirodalmukra, így a szlovénekre és természetesen ránk is. A diplomata Louis Adamič író idézte, aki a kultúrát „a szlovén nemzet legfontosabb iparágának” nevezte, hiszen a kultúra és a nyelv őrizte meg a szlovén nemzetet évszázadokon keresztül, és a kulturális fejlődésben a színház mindig kiemelt szerepet játszott.

Októbertől áprilisig az ukrán, a szlovák, az osztrák, a szerb, a szlovén, a horvát és a román színházművészet remekeiből kapott ízelítőt a békéscsabai közönség. Az általában egy hónapig műsoron szereplő bemutatók mellett bábelőadások, koncertek, irodalmi estek, határon túli társulatok és néptáncgyűjtések fellépése színesítette a műsort. Fotókiállítás és filmvetítést rendeztek a környező országokról, volt Kabarszombat és drámaíró verseny; s minden hónapban

a vendégeskedő nemzet konyhájából, gasztronómiai különlegességeiből kóstolhattak a színházlátogatók.

A szomszédolás célja, a színházi szerepvállalás változása után, lássuk egyenként a fontosabb bemutató előadások értékelését, majd végül néhány kritikai észrevételt a teátrum műsorválasztásával kapcsolatban!

A *Háztűznéző* groteszk és költői, vicces és drámai előadás volt egyszerre; Gogol klasszikus művének színvonalas, emlékezetes premierjével kezdődött a 2009–2010-es évad és egyben az ukrán hónap októberben a Jókai Színházban. Minden ember boldog akar lenni, megbízható, szerető társra vágyik, mégis hiába a házasságközvetítő igyekezete, ha minden kérést más akar. Az egyik vőlegény hozományra vadászik, a másik a hölgy bájjaira, a harmadik műveltségére. A kiszemelt menyasszony pedig legszívesebben minden pályázóból kiszemezgetné a neki tetsző tulajdonságokat, amiből aztán összerakná az ideális férjet. Az emberek tétovák, félnek a döntésektől, a változástól, így magányosok maradnak. Erről mesélt nekünk Sztaniszlav Mojszejev igényesen felépített, szépen megkomponált, szeretetet sugárzó, lélekemelő rendezése Békéscsabán.

A félelmetesen fekete színpad fölött – mint egy hatalmas körhintán – hófehér menyasszonyi ruhák lógtak, köröztek; mindannyiunk feje fölött ott lebegett az esküvő (remény vagy fenyegetés?), vagy Damoklész kardja. Nemcsak a fekete-fehér, fény és sötétség ellentétére épített az előadás, hanem lidércesek, árnyak, rémálmodok is behozott a színpadra. Gogol köpönyegében és frizurájával elő-előkerült egy különös, misztikus figura, fantom, alteregó, hőseink másik énje; hol varjúként káromgott, hol a jellegzetes orral figyelmeztetett a bajokra. Író és rendező fantasztikus elemekkel, humorral, kíméletlenül rántotta le a leplet az emberi gyengeségekről. Gogol a veséinkbe látott, gúnyosan vigyorgott, és azt mondta nekünk: ha ti képtelenek vagytok dönteni, nem is érdemlitek meg a boldogságot!

Jókat derültünk, megdöbbsztünk, elgondolkodtunk, miközben a legjobb az volt, hogy színházat láttunk a javából. *Bartus Gyula* Podkoljoszin összes gyengéje ellenére kedves, szerethető figurát alakított hitelesen. A rámenős Kocskarjov szerepében *Tege Antal*nak jutott a legtöbb lehetőség, hogy tehetségét villogtathassa. A menyasszonyt *Tarsoly Krisztina* játszotta átéléssel. Nénikéjeként *Komáromi Anett*, házasságközvetítőként *Fehér Tímea* volt méltó partnere.

Bede-Fazekas Anna, Dobó Kata, Kara Tünde az Elnökűnőben.

Hodu József, Ács Tibor és Jancsik Ferenc a három kéréstől alakított emlékezetes figurát.

Ivan Holub *Javor vitéz*, avagy mese a régmúlt idők-ből című darabját igazi családi előadásnak szánta a rendező, *Czajlik József*. A dalokkal színesített játék a Jókai Színház társulatának előadásában egyszerű, világos nyelvezetével a kisiskolásoknak éppen úgy élményt nyújtott, mint ahogyan komolyabb kérdéseivel a nagyobbakat, sőt a felnőtteket is elgondolkodtathatta.

Mint minden jó mesében, itt is sok volt a fordulat, a meglepetés, és a hősök a fantasztikummal és a földi világgal egyaránt azonosulni tudtak. Bátor, erős, ügyes, furfangos, önfeláldozó és segítőkész szereplőkkel találkozhattak a gyerekek, a főszereplő, Javor vitéz Herkulesként mindenkit megmentett. Külön értéke volt az előadásnak, hogy a mai számítógépes világban, amikor a gyerekek előtt annyi más lehetőség adott, sikerült a színház varázsát felcilllantani. Megérintette a fiatal publikumot, és hirdette a színház sajátos erejét, ami fontos. Manapság ugyanis gyakran háttérbe kerül a művészet a komputeres játékok, a modern technika miatt; az előadás azonban arról is szólt, hogy a szép szót, az őszinte emberi érzelmeket, az önfelédit játékot a gépi világ mégsem tudja legyőzni.

A kedves történethez igényes zenei világ társult, magyar–szlovák–román népzene tette még gazdagabbá az előadást. A Javor vitéz című mesejáték a szlovák kultúra hónapjában került színre. A darab főbb szerepeiben *Mészáros Mihályt*, *Vadász Gábort*, *Szabó Lajost*, *Szöke Pált* és *Nagy Erikt* láthatta a közönség.

Az osztrák Werner Schwab fekáliadramáknak nevezte sorozatát, amelynek első darabja az *Elnökűnő*. A Jókai Színház cseppet sem kíméletes előadását Dorotty Szalma rendezte decemberben; a szokatlan témát a színészi alakítások emelték művészi rangra.

A műsorfüzet mellé egy tekercs vécépapírt kapott a néző, ami használatra alkalmatlan volt ugyan (túl vékony), viszont figyelmeztetett, hogy hagyományos szórakoztatásra, finomkodásra, emelkedettségre ne számítsen senki! A szerző sem arról híres, hogy andalító szövegekkel kápráztatta volna el a nagyréműt, inkább a bemutatóival okozott botrányokról. A kortárs dráma fiatalon elhunyt fenegyereke általában felizgatta, magára haragította a közönséget és a szakmát; trágár nyelvezetével, lepusztult figuráival és főleg az emberi ürülék körül forgó darabjainak előadásával mindig vihart kavart. Horrorba torkolló művei kíméletlenül lerántják a leplet az emberi gyarlóságról, a gyilkos ösztönökről, a bűnökről, a képmutatásról, az álszentségről; és a bírálatot kevesen tűrik.

Werner Schwab hőseit a társadalom aljáról válogatta, a vécépucoló és két másik szerencsétlen, magányos, lepusztult figura élete tárult elénk. Az egyik nő folyton a székletről és az eldugult vécésészék tisztításáról beszélt, a másik kettő csak panaszkodni tudott elfuserált sorsáról, szétesett családjáról, no meg álmodozni. A széklet mint központi téma a színpadon elég naturalisztikus megoldásnak tűnt, másrészt az egész fogyasztói társadalomról mondott kíméletlen kritikát. Erna kemény asszony, erkölcsös, szentfázék volt. Saját magát is próbálta megrendszabályozni, szebb jövőről álmodott. *Kara Tünde* mélyen átélte, hiteles figurát formált. Grete a távolba szakadt lánya helyett kutyájáról gondoskodott, nagy életet élhetett valamikor, sok férfit kipróbált. Mindketten küzdöttek a magány és az öregesség ellen. *Bede-Fazekas Anna* a legenergiusabb, legelzántabb asszonyság bonyolult életét, jellemét remekül építette fel. Mariedl bigott vallásos, apácás, hisztérikus, beteges. *Dobó Katáé* volt a legnehezebb szerep, a sérült, sokszor önkívületben őrjögő lányt színre vinni fizi-

Tarsoly Krisztina, Czitor Attila, Vigh Zsuzsanna a *Hallstadt*-ban

kailag, lelkiileg is óriási feladat lehetett, eddigi legjobb békéscsabai alakítását nyújtotta.

A tömény örület ellenére emlékezetes előadás született, a szellemes nyelvnek, humornak, a rendezésnek és főleg a kiváló színészi játéknak köszönhetően. A három nagyszerű színésznek sikerült a horror mögött megmutatni az embert, a sorstragédiát. Ez a darab megszólította a nézőt, hogy mélyebbre lásson a felszínnél és elgondolkodjon azon, amivel szembesül. Együttérzést keltett, de óvatosságra is intett: senki ne süllyedjen ilyen mélyre, ne zárkózzon el a világtól, s ne próbáljon elnökösködni saját kis szemétdombján! Mert egy ilyen élet annyit sem ér, mint aminek kitörlésére a tekercs papírt használjuk — ha elég vastag, legalább háromrétegű.

A Szomszédolás című programsorozatban a szerb kultúra hónapját januárban tartották a Jókai Színházban. Zenés ősbemutatót láthatott a békéscsabai közönség, az irodalmi Nobel-díjas szerb szerző, Ivo Andrić *Aska és a farkas* című családi meséjét Zalán Tibor írta át színpadra.

A családi színház hagyományát követve gyermekeknek, szülőknek és nagyszülőknek készült a produkció, és persze a zenés műfaj, a musicalek rajongóinak is. A kis bárány álmáról szóló meséből tanulságos és szórakoztató történetet kerekített Zalán Tibor, a darabot kellemes zene, szellemes dalszövegek tették élvezetessé. Az előadást *Hernyák György*, a vajdasági színjátszás ismert képviselője rendezte, és a békéscsabai társulat mellett két vendégművész lépett fel, Aska szerepében *Gál Elvira*, a Farkas bőrében pedig *Katkó Ferenc*. Mellettük *Fehér Tímea* és *Bányai Ágota* játszott még jelentősebb szerepeket.

Figyelemre méltó, hogy a Jókai Színház 2009–2010-es évadának hét bemutató előadása közül kettő is mesejáték, ami egyrészt azt a hagyományt követi, hogy ebben a teátrumban kiemelten kezelik a gyermekeket és az ifjabb korosztályokat, mint a jövő nemzedékének közönségét. Másrészt jelzi a két mesedarab másorra tűzése, hogy fontos szempont az úgynevezett

családi színház megvalósítása, amikor szülő, nagyszülő, kisebb és nagyobb testvér együtt látogathatja az előadásokat. A közös program külön élményt nyújt, s persze a mesedarabok művészi színvonalára érdemes külön figyelmet fordítani.

Különleges kalandra hívta a közönséget Drago Jančar író, a *Hallstatt* című darab szerzője és *Merő Béla* rendező. Csontok és koponyák között, izgalmas ásatás kellős közepén az emberi sorsokra vetített közép-európai történelemmel szembesültünk 2010 februárjában, a szlovén kultúra hónapjában.

A Stúdiószínházban karnyújtásnyira ültünk a régészekről, akik lábszárcsontokkal és koponyákkal foglalatostkodtak a kivilágított asztalon; a tárna mélyén a vegyszerektől laboratóriumi szagok terjengetek, a leletek letűnt korok hangulatát idézték. Titokzatos, sejtelmes volt minden. A hivatalos verzió szerint kelta sírokat tártak fel, de hamarosan kiderült, hogy mégsem.

Hívatlan látogató érkezett, tapintatlan, zavarba ejtő kérdéseket tett fel a csontok eredetéről és az ásatás céljáról. Majd a fiatal munkatársakkal közösen lerántották a leplet Habilis professzor és Anastazija asszony hazugságairól. Hallstatt, kelták és aztékok, mindez csak álca, valójában egészen újkori háború és áldozatainak földi maradványait rejtette a tárna, vagyis a régész páros. Amikor rádöbbenek, hogy a fiatalokat nem sikerült becsapni, meg akarták őket ölni, nehogy kivigyék a felszínre a titkukat: lázadás tört ki az egyik provinciában, onnan származott a rengeteg csont. Az ifjúság végül megmenekült, s az utolsó jelenetben már rémálomként idézték fel a sötét emlékeket.

Mit ér a tudomány, ha gonosz, öncélú, pusztító érdekeket követ, ha nem az ember tisztán látását, az emberiség békéjét, boldogulását szolgálja? Ezt a kérdéskört feszegette a darab. Habilis a háború halottai-ból akart hasznat húzni, elődeinek tudományos eredményeit igyekezett túlszárnyalni; ehhez a városból, hajléktalanok közül szerzett magának segéderőt. Tudós, régész pedig nem hazudhat. A legutóbbi, nyilván

a balkáni háború családokat szaggatott szét; gyermekeket, szülőket, testvéreket gyászolnak ma is a legtöbb családban. S az író sem hazudhat, akinek hazája a volt Jugoszlávia valamelyik állama; provokálnia kell az embereket, figyelmeztetni, nem hagyni, hogy fakuljanak az emlékek, át kell azokat örökíteni nemzedékről nemzedékre. Az irodalomnak nem dolga Drago Jančar szerint, hogy válaszokat adjon, de fontos, hogy mindent megkérdézzon és nevén nevezzen.

Amilyen szenvedélyes és odaadó szerzőnek bizonyult Jančar, éppen olyan mély együttérzéssel, elhivatottsággal rendezte meg a stúdióelőadást Merő Béla. *Jancsik Ferenc* játszotta a professzor szerepét, a megszállott, elvetemült figurát kissé erőtllenül, emberi énjét kedvesen. A történetben Anastazija viselte a nadrágot, markáns, uralkodó személyiségként. A kulcsfigura, az előadás motorja Honza, a csavargó volt: *Czitor Attila* első komoly szerepét jól alakította. A sérült, labilis Julát *Tarsoly Krisztina* formálta meggyőzően. Az igazmondó, okos Nela összetett szerepét *Vigh Zsuzsanna* játszotta.

A történelem csak ürügyként szolgált, szereplőivel a mának tartott görbe tükröt a Jókai Színház márciusban, a horvát kultúra hónapjában. Trenk báró kalandjainak felmutatásába a teljes társulatot és művészi eszköztárat bevetették, hogy látványos és szókimondó előadással szórakoztassák a békéscsabai közönséget.

A klasszikusokon nem szokás számon kérni a valóságot, aki színházba megy, nem a történelmet lapozza fel, nem is dokumentumjátékot vár. A kortárs szerzők szerint a hagyományos drámával már nehéz újat, igazat mondani, hatásosabb a gúny, az ironia, a groteszk. A parabola pedig példabeszéd, erkölcsi, filozófiai igazságokra világít rá költői köntösben. Tahir Mujičić, Boris Senker és Nino Škrabe *Trenk, avagy*

a vad báró című népszínművének *Soós Péter* rendezte előadása tanmese volt; igazi groteszk parabola, amelyben emberi gyengéket, elhajlásokat nagyított fel író és rendező. S nem az volt a lényeg, hogy Mária Terézia milyen kormányzati reformokat valósított meg, miközben húsz évig háborúban állt és 16 gyermeket szült. Érdekesebb volt, hogy a pletykáknak, legendáknak köszönhetően szexmániás, férfifaló szörnyetegként ismeri az utókor. Trenk báró, később ezredes is inkább kicsapongó életmódjáról, kalandjairól vált híressé, nem katonai érdemeiért.

A legendák tehát mindig izgalmasabbak, mint a tények! Ezt láttuk az előadásban is. Mária Terézia császár- és királynő pandúrezredeséről, Trenkről azt híresztelték, hogy vad, vakmerő, betyár, kezéhez vér tapad, és igazi hősszerelmes, hódító. Aztán kiderült, ezt írták róla, mert az uralkodó így rendelte, ezen dolgozott az egész titkosszolgálat, a báró szolgálja, Pavao és Königseck kancellár is. Miközben a néző láthatta, hogy ez az ezredes nem is olyan katonás, inkább finomlelkű, álmodozó, a könyveket falta. S mire a darab végére eljutott Mária Terézia udvarába, már csak önmaga árnyéka, szájalmas fickó volt. *Pindroch Csaba* elegáns csapatjátékosnak bizonyult, nem telepedett rá a társulatra; kifejezetten kedves, jóra való, szerethető figurát alakított.

A bővérű, szerelemben telhetetlen asszonyosság pedig a vad báróról álmodozott rózsaszínű baldachinos ágyában, aminek bejárata nagyon egyértelműen jelezte, mi körül forog Mária Terézia képzelete, milyen befolyásra intéződtek fontos államügyek. *Kara Tünde* játékában minden kellék ellenére megőrzött egy jó adag eleganciát és méltóságot, ettől lett jó. Königseck a nagy kerítő, aljas, összetett figura volt: feljegyezte Trenk viselt dolgait, szerelmi kalandokra csábította

Jelenet a *Trenk avagy a vad báró* című előadásból

a vérbő uralkodónót, úgy, ahogyan érdekei diktálták. *Bartus Gyula* kissé erőtlennek tűnt a cárnő bizalmasának szerepében. Minden lány és asszony Trenkről álmódzott, pedig az ezredesnek tulajdonított hőstetteket Pavao pandúr hajtotta végre: hódított, rabolt és ölt, aztán jelentette, hogy mindezt Trenk tette. Pavao is a bécsi udvar besúgójaként működött, így még gazdáját is átverte. Kívülről Sancho Panza-figurának látszott, de a gonosz lakozott benne. *Csomós Lajos* minden udvari ármány, cselszövés és intrika mozgatórugója, a gátlástalan végrehajtó, a hidegvérű gyilkos szerepében emlékezetes alakítást nyújtott.

A horvát kultúra hónapjának nyitánya fergeteges komédiát ígért, ám az előadás nem hozott átütő sikert, csak mérsékelt tapsot. Oka lehetett ennek, hogy a színpadra vitt történet szövegtereng maradt, az előadás vontatottá vált.

Jelenet a *Circus Hungaricus*ból

Ion Luca Caragiale *Az elveszett levél* című kétrészes vígjátéka jó választásnak, és az április 10-ei bemutató még jobb időzítésnek bizonyult a Jókai Színházban. A parlamenti választások előestéjén a közönség díjazta a politika és főleg a politikusok nevetségessé tételét, ami a 19. századi klasszikus szerző legfőbb célja volt színművével. Az pedig már *Laurian Leontin Oniga* rendező és a művészek érdeme volt, hogy a poénok „bejöttek”, s a darab egy cseppet sem tűnt régiesnek, inkább sziporkázott a szellemes szöveg, mintha csak ma született volna. Igaz, néhány mobiltelefonnal, lappal és skype-olással hálózta be a nézőteret is, hogy semmi kétségünk ne legyen afelől, amit látunk, hallunk, az ma is érvényes, örökké érdekes és izgalmas.

A színpadkép, a díszlet nagy ötlet volt, *Howard Lloyd* díszlet- és jelmeztervező impozáns könyvtárat épített fel, a tudás templomát, szentélyét, reneszánsz freskókkal. Amikor a politika megjelent, kővé merevedett a háttér a sok kötettel, elsötétült a könyvtár, és betonbunker lett a szentélyből, ami a tudás kisajátítását, a diktatúrát jelenthette.

A cselekmény egy elveszett levél körül forgott, melyet Tipătescu helyi prefektus írt a szeretőjének, a szép Zoénak, a helyi konzervatív párt elnöke feleségének. A levél eltűnt, valaki megtalálta és eljuttatta a helyi liberális ellenzék vezetőjéhez. Politikai lavinát indított el: zsarolás, korrupció, ajánlatok és fenyegetések követték egymást. Kiderült, pusztán érdekek motiválják a politikai csatározást, és a hatalomért vívott harcban a választópolgár maradt a legkevésbé érdekes figura.

Stefan Tipătescu, a csábító, a levélíró, a megyei prefektus szerepében *Földi László* meggyőző alakítást nyújtott. *Presits Tamás*, a város rendőre humort, emberi vonást ötvöztött a „szolgálatlalt”. A sokfunkciós Trahanache figuráját, a begyepesedett, konzervatív öreg urat *Acs Tibor* játszotta kiemelkedően. A feleség szerepét *Tarsoly Krisztina* formálta, nem nyújtott kiugró alakítást. *Csomós Lajos* és *Tege Antal* ügyvédi párosa szellemes, hatásos volt. Catavencu ügyvéd, szerkesztő figurájából *Bartus Gyula* hozta ki, amit lehet, a nagyravágyó zsarolóban megvilantotta az esendő embert. *Czítor Attila* a kisembert játszotta, aki tisztességesen akart szavazni, de a kutya sem volt kíváncsi rá.

Laurian Leontin Oniga, az aradi Ioan Slavici Klasszikus Színház igazgatója szórakoztató,

látványos, emlékezetes előadást rendezett Békéscsabán. Caragiale groteszk játéka, szarkasztikus humora, amellyel lerántja a leplet a politikáról, a korrupcióról, a megvesztegetésről és más emberi gyarlóságról, méltó nyitánya volt a színház román hónapjának áprilisban. Azt üzent: a politikával szemben az egyetlen fegyver, illetve önvédelem a nevetés.

Már nem a szomszédolás jegyében, inkább ráadásként még két produkcióra a porondszínházba vártak tavasszal a nagyérdeműt Békéscsabán. Április végén *Hobo Circus Hungaricus*-át, májusban a *Csínom Palkót* mutatta be mobil sátrában a Jókai Színház.

Circus Hungaricus című lemezével tavaly ősszel lepte meg rajongóit Földes László, jellegzetes hangvételű, egyszerre kíméletlen és szívszorító, önvizsgálatot és kemény társadalomkritikát tartalmazó dalszövegeihez Madarász Gábor komponált remek zenét. *Hobo* cirkusza Vidnyánszky Attilát színpadi mű megrendezésére ihlette, s a monodráma nagyszínházi változatát – a debreceni Csokonai Színházzal együttműködve – az evangélikus egyház udvarában felállított, ötszáz férőhelyes porondszínházában mutatta be a békéscsabai teátrum.

A cirkuszi sátor jó helyszínül szolgált a darabnak, otthonosan mozogtak a szokatlan térben a zenészek, a színészek, a táncosok, az artisták és a bohócok. A produkció szépen ötvözte a zene, a színház- és a cirkuszművészet elemeit, előadóit. Látványban és mutatványokban nem volt hiány, valódi forgatag, sokszor káosz uralkodott a zsúfolt színpadon.

A főszereplő természetesen minden körítés és kavalkád ellenére *Hobo* volt a saját dalaival, bűgő hangjával és nagyszerű zenészeivel. Elhangzott 15 nótája, amiért már önmagában érdemes volt együtt töltenünk az estét, de több szerzemény még mélyebb érzelmeket is kavart az emberben. A mai Magyarországról adott *Hobo* kíméletlen helyzetképét, mélyen pesszimista hangulatot tükröztek dalai. Laza és okos volt egyszerre, közvetlen és távolságtartó, keverve a rockzenét a cirkusszal, a blues-t a lírával, a magyar melankóliát az európai életérzéssel, a költőiséget a kemény szókimonnással, trágársággal. Bohócnak öltözve tartott egyéni és generációs önvizsgálatot, számadást az életéről, tükröt egy egész nemzedéknek, miközben a társadalom kórképét festette elénk. Emlékezetes cirkuszt csinált *Hobo*, amikor 65 évesen gyerekkori álmát valósította meg és bohócként lépett színre, azaz porondra, hogy elkápráztassa a nagyérdeműt. Zenészei, Cipollaként *Oleg Zsukovszkij*, *Szente Éva* és *Gubik Petra*, valamint a *Hippodrom* artistái, a Jókai Színházának hallgatói méltó társak voltak a játékban. *Hobo* nemcsak elvárásolt, felrázott, meghökkentett, hanem igazi katartikus élményt nyújtott.

A *Csínom Palkót* 2008 decemberében már bemutatta a Jókai Színház. Akkor Farkas Ferenc daljátékaként, és a Rákóczi-szabadságharc idején játszódó történetet főleg a zene és a tánc tette emlékezetessé. A nemzeti érzelmektől, szabadságeszmétől túlfűtött, a magyar történelem hőseit, bátor vitézeit dicsőítő művet hófehér jelmezbe öltöztették és csipkedíszletek közé, a mese világába költöztették az alkotók, s ettől nagyon eredeti feldolgozás született. A hazafiás-

ság, a nemzeti öntudat, a szabadság éltetése, a zsarnok elleni fellépés, a bátorság hirdetése nem hiányzott a darab új, a porondszínházra megálmodott változatból sem, jóllehet nem a történelemtudománynak, nem is a napi politikának akartak kedvezni az alkotók, amikor újjávarázsolták a régi történetet.

Zalán Tibor író és Greifenstein János rendező úgy írta át a történetet, hogy meghagyta korszaknak az 1700-as évek elejét és az alapszituációt, amikor a kivetett adók alatt roskadozott a magyar nép, és egyre jobban szenvedett a Habsburg-uralkodóház elnyomásától. A *Csínom Palkó* című darab az elveszett szabadságharc ellenére a hősök bátorságának, küzdelmének állított emléket, az eszmék továbbélését hirdette. Az előadásban főszereplő volt a tánc, a nagyszabású zenéből, romantikus népoperából sikerült korszerű előadást létrehozni, s ebben nyilván nagy szerep jutott *Mlinár Pálnak*. A koreográfus a Kárpát-medence mozgásvilágából merített, és a magyar népzenei hagyományokra építve, folklorisztikus elemeket, tájegységekre bontott táncokat tanított meg a Balassi Táncegyüttes tagjainak és a szereplőknek.

Greifenstein János rendezése példásan ötvözte a produkcióban a társzművészeteket: a kuruc kor muzikáját modern elemekkel gazdagító zenét és néptáncot. *Szokolay Dongó Balázs*, a világhírű zenész játéka tárogatón, dudán és furulyán felejthetetlen élmény volt, nagyban hozzájárult az előadás sikeréhez. *Ferenczi György* Fagyal, az énekmondó szerepében kiemelkedőnek bizonyult. A Rackajam együttes nagyszerű zenészei remekeltek, Szokolay Dongó Balázs és Bolya Mátyás minőségi, hiteles zenéket írt. Különleges műfaj, élőzenés porondjáték, etno-operett születésének lehetett tanúja a közönség.

Hatvany Csaba díszlettervező hófehér papírszobrai művészien illeszkedtek *Olga Gonobolin* szintén hófehér jelmezeihez. A fehér csipkék harmonikus mesevilágot ábrázoltak, ahol már önmagában a látvány lenyűgöző volt, és még „beszélt” is. Szabadságról, szerelemről, küzdelemről, cselszövésről, sok poénnal, humorral. Maradandó élményt nyújtott *Gulyás Attila* (*Csínom Palkó*), *Vadász Gábor* (*Csínom Jankó*), *Csomós Lajos*, *Szomor György* (Balogh Ádám), *Tege Antal* (Tyukodi pajtás), *Gubik Petra*, *Katkó Ferenc*, *Nagy Erika*, *Bányai Ágota*, *Szabó Lajos* – és az egész társulat.

Változatos műsorral várta közönségét a Jókai Színház az elmúlt évadban, s elismerésre méltó a küldetéstudat, szerepvállalás, hogy a közös Európában szomszédjaink kultúráját jobban megismerjük. Ugyanakkor merész is ez a vállalkozás a térség egyetlen kőszínházától, amely a legkülönbözőbb közönségigényeket hivatott egyedül kiszolgálni. Tény az is, hogy jó esetben a saját nemzeti irodalmunk, színházunk remekei, klasszikusok és kortársak mellett leginkább a nagy nemzetek műveit ismerjük; többet tudunk Shakespeare-ről és Goethéről vagy akár a kortárs amerikai szerzőkről, mint a román vagy ukrán írókról és darabjaikról. Ezért is hasznos volt és hiánypótló ez az évad; s nem szabad elfelejteni, hogy a Szomszédolás mellett szerteágazó kiegészítő eseményeknek is otthont adott a színház.

A bezárt ablak mögül Berniczky Éva: Várkulcsa

Amikor a Magvető Kiadó néhány évvel ezelőtt útjára indította Novellárium című, egységes küllemű, egyszerű, visszafogott pasztellszínekkel ellátott borítójú könyvsorozatát, minden bizonnyal az volt az elsődleges célja, hogy jobban felkeltse az érdeklődést a kortárs magyar novellisták iránt és rávilágítson a műfaj mai mozgásirányaira. Bánki Éva, Erdős Virág, Nagy Koppány Zsolt és Vida Gábor kötetei után az idei könyvfesztiválra megjelent a *Várkulcsa*. Szerzője, a Kárpátalján élő Berniczky Éva – mesekönyvek, valamint társszerzőként jegyzett novellaválogatások után – markáns indulásával hívta fel magára a figyelmet. A *tojásárus hosszúpapja* (2004) recepcióját áttekintve egyöntetű szakmai siker mutatkozik, a kritikusok nagy érdeklődéssel és elismeréssel fogadták a könyvet. Berniczky első kötetében valóban kellő felkészültségről és kiérlelt, sajátos hangról tesz tanúbizonyságot. A novellák után a nagyobb prózaforma felé fordult, s *Méhe nélkül a bába* (2007) című kisregényében ugyancsak sikeresen próbált választásokat keresni az őt foglalkoztató prózapoétikai dilemmákra.

A húsz novellát felsorakoztató *Várkulcsa* – tematikáját, világlátását, elbeszélésmódját tekintve egyaránt – számos ponton kapcsolódik a 2004-es könyvhöz. A színtér szociografikusan körülírható és topográfiaileg kijelölhető: ezúttal is Kárpátalja sajátos miliője kerül a szövegek középpontjába. „Ilyennek látom ezt az ellentmondásos vidéket. Ez az én Kárpátaljam, gyűlöletes és szerethető, taszító és fogva tartó, bonyolult és átlátható, szürke és színpompás, amelynek bárhol a világon a szülőfö-

dek. A valóságban nincs ilyen, ugyanakkor nagyon is létezik. Aki elhiszi nekem a vidék általam leképezett hegy-, víz- és emberrajzát, az is biztosan egészen másképpen látja a valóságban létezőt. De ez benne az izgalmas, a megközelítés számtalan módja és lehetősége. Az én kísérletem egy a sok közül” – mondja a szerző egy interjúban. Már a kötet alcíme (mesterek, kóklerek, mutatványosok, szemfényvesztők) utal az ábrázolt világ összetettségére, kétarcúságára. A határvidéken, különböző mentalitások, kultúrák találkozási pontján ukránok, ruszinok és magyarok egyaránt felbukkannak. Mindez közvetlenül artikulálódik a szövegek nyelvi sokszínűségében, a különböző nyelvi regiszterek keveredésében. A szereplők általában valamilyen ötvözt nyelven szólnak meg, amely ráadásul sok esetben hibásnak, ronsoltnak bizonyul, vagyis a nyelv birtoklásának nehézségeivel és a kommunikáció akadályaival is számolni kell. A címadó novella egyik beszédhelyzetében éppen ezzel a tapasztalattal szembesül az elbeszélő, aki maga kénytelen kitölteni az így képződő hiátusokat: „Már hozzászoktam a beszédéhez, az egymásra csúszott, torlódó szavakból gyakorlottabban hámoztam ki a lényegét. Szinte mindegyiknek hiányzott vagy az eleje, vagy a vége, elvéve a középből is kiharapott egy-egy szótagot. Láthatóan megbízott bennem, rám hagyta mondandója kipótolását és behatárolását a szükséges helyeken.” (44–45.)

Magvető Kiadó, Budapest, 2010

A kötet lapjain felvonuló figurák – akiket (miként a fülszövegben olvashatjuk) „Berniczky Éva az Ung fölött a várhegyről, padlásszobája ablakából” figyel – ugyancsak ismerősek lehetnek. A *Várkulcsa* hősei a huzatos határsávban botladozó magányos, kiszolgáltatott, boldogtalan alakok, akik – más lehetőség híján – beletörődtek sorsuk megváltoztathatatlanágába. Köztük van Teliga, a vérmes kakasszállító, aki nem csupán „gesztusaiban, alakjában is megtévesztően hasonlított az állataira” (*A fű kínja*); a bőtejű tizenégy karátos anya, aki megállás nélkül játékaautomatába tömi az érméket; Kacsala bácsi a maga hatalmassá növekvő hímtagjával (*Elefantiázis*); a város egyetlen kéményseprője, aki egész nap egy

Jogos azonban a közönségigény a mindent játszó népszínházra; s szerencsés döntés, hogy a következő évad a klasszikusokat tűzi műsorra. A jól ismert darabokat, közönségikereket hiányolta a publikum, mert az emberek szeretik újból és újból látni kedvenceiket. S a plakáton a népszerű név – színész vagy szerző – sokat nyom a latba, míg az ismeretlent vonzóvá kell tenni. Nem lehet azt sem zokon venni, ha a néző a biztos szórakozásra, a bevált poénokra gyorsabban

vált jegyet, mint valami olyanra, amiről nem tudja, mit lát majd. Másrészt persze a közkedvelt színműből is születhet gyenge, felejthető előadás – és fordítva. A végszó ezért legyen az, hogy a színvonal, a szórakoztató előadás a legfontosabb, ahol a közönség jól érzi magát, kap valamit azon az estén, amitől kicsit másképp lát, érez és gondolkodik a bemutató után! S akkor több az esély, hogy legközelebb az ismeretlenbe is belevág.

„Janáky Viktor keramikus gimnazista korában” (1940; pasztell, papír; 670x570 mm; leltári szám: 2009.869.1)

fáskamrában kuporgott, „többet nem tehetett ezért az irgalmatlan nagyvőrosért, mert egyetlenként nem kotorhatta ki százharmincezer lélek kormát” (*Orosz Biliárd*); Forintosék, apa és fia, akiknél otthon az ajtólanpon késnyomok rajzolják körbe az eltűnt asszony alakját (*Várkulcsa*); a kis Pantyó, a krumplicsütlány, aki szürke buklibátjában beleolvad a két-méteres kerítés göcsörtös falába, hogy kitöltsse a hiányzó betondarab helyét (*Fogyóholdban*); Szák Imre, a folyóban született férfi, aki vizezés közben ugyanoda zuhan vissza, ahonnan érkezett. „Belecsobbant szegény szerzet a zavaros folyóba, a sárosan kavargó múltba. Semmi több. Csak a fölösleg lötytyent ki a becsapódása nyomán.” (*Istenszülő*, 57.) Felbukkan még Golubin, a kórházi szennyeshordó-fiú, aki két deci vért egy liter tejre cseréli (*Galambtej, galambvér*); Kalabiska, a fordító, aki Ászját követve gondolkodás nélkül belegázol a jég-hideg, zavaros folyóba (*Pingvin a Piazza dei Signorin*); a két festő, Berezov és Miravcsik, akik egy lerobbant tömbház legfelső emeletén találhatók sívár műteremben, egymástól furnérlemezzel elszigetelve élnek, egyikük kizárólag lovakat fest, másikuk pedig csak fákat. És rajtuk kívül még akadnak jónéhányan ezen a tájon, akiknek ugyancsak ez a léthelyzet adatott meg, emberi kapcsolataik pedig szintén kiürültek, illetőleg kudarcba fulladtak.

„Ezelőtt soha nem keveredtem erre a végre, azt se igen tudtam, hogy létezik ilyen nevű település. Talán nem is létezett, olyan megjegyezhetetlenül egyformára, jellegtelenre építették itt a házakat” – olvashatjuk a címadó novellában. (51.) Várkulcsa (azaz Klyucsarki) színtelen és csendes kis zsákfalú, ahonnan semmilyen út nem vezet tovább. A kisváros életének monotóniáján túl az elhagyatottság, a kiúttalanság tapasztalatára is rámutat. A novella zárlatában megjelenő sívár veranda, lomós udvar és a lepusztult budi a kert végében egyaránt a kilátástalan nyomort érzékelteti, az elbeszélő elé táruló látvány csupán szikrányi reményt sejtet. „A halódásban egyedül a sötét ülőke szélén meghúzódo ke-

nyértartó hirdette a maga oda nem illésével az életet. Bár az oldaláról csúnyán lepattogzott a fehér zománc, kihívóan világított a gőzölgő mocsár felett.” (55.) Nem csupán a Klyucsarkiban élő bádogos-késdobáló és fia alapvető tapasztalata a kiszolgáltatottság, a bezártság (a kés motívuma ugyancsak a kiszolgáltatottság és fenyegetettség sorsképletére utal), hanem valamennyi szereplőé. Úgy élnek itt, mint a Teliga által szállított kakasok: „Madarai körül az idő múlásával vérszenes fogott a hely, alázatosan húzták be nyakukat, letettek a kiszabadulásról. Először szárnyaik csukódtak össze megtört esernyővázakként, valamivel később pedig puha szövetté göngyölödtek a madártestek, tarajok hajlottak tarajokra. Pillanatokon belül kiderült, hely híján mennyire összeillenek a látszatra különálló és élő rostok, az egymástól elütő részletek. A tollak szétszedhetetlenül gabalyodtak egymásba, a szorosan zsúfolt bálák között alig mozgott a levegő.” (6.) Apa és lánya vonatútja ugyancsak a beszorítottság és alávetettség légkörét közvetíti: „Télutó lévén a kupében harapni lehetett a darabos bűzt, az ablakok országos szokás szerint leragasztva. Ablakot nyitni szentségtörés, tilos, bár sehová sem volt kiírva, előttünk mégis így jelent meg a nagyvilág. A bezárt ablak mögül.” (173.) Berniczky szövegvilágában ezzel összefüggésben a határ, a fal és a kerítés motívuma válik fontossá és tér vissza többször a kötetben.

A *Méhe nélkül a bába* kritikáinak egyik visszatérő szólama a kisregény hullámmzó líraisága. Dérczy Péter pedig már az első kötet vizsgálata közben arra a következtetésre jut, hogy a szerző novelláinak „egyik legeredetibb jellegzetessége a metaforizáltság és annak különös formája”. (Bárka. 2005/3. 101. o.) Az a metaforikus-képes prózanyelv, a mögötte átsugárzó lírai töltés, amely a korábbi opusok lapjain megmutatkozik, az új könyvben is kétségkívül érvényesül, de talán másként, jóval visszafogottabban, miközben – tegyük rögtön hozzá – Berniczky Éva hamisítatlan prózát alkotott. Sokkal inkább az általa megteremtett sajátos atmoszféra

válík szembetűnővé, amely kiválóan reprezentálja Kárpátalja om-ladozó világát, a különböző helyi ízek, színek, szagok kavargását, a mindennapok abszurditását, kilátástalanságát. Utaltunk már a szövegek valóságához kötődő rétegére, a kárpátaljai helyszínek, novellaterek és alakok felismerhetőségére, ám a szerző egyúttal mindig törekszik arra is, hogy elemelkedjen ettől. A kötet novelláinak köztes pozíciója a szintér határhelyzetére is reflektál, amennyiben a *Várkulcsa* írásai folyamatosan képzelet és valóság határmezsgyéjén billegnek. Berniczky gyakran elmosódott, szürreális képeket sorakoztat fel, s nem csupán a befogadó, olykor maga az elbeszélő is elbizonytalanodik, mert nem tisztázható pontosan, mely elemek valóságok, s melyek tartoznak az álom szférájába. „A valóság álom, az álom valóság, a valóság a valóság, az álom álom?” – kérdezi Kisloika is a *Temetővirág* című novellában. (96.) A legtöbb szereplő tudatában rendre egymásba kapcsolódnak a képzeletbeli és a valószerű mozzanatok: „Abból a távolságból főleg a képzeletükre hagyatkoztak, azon múlt, mit könyvelnek el megtörténtnek, mit hisznek el s mit nem.” (*Fogyóholdban*, 33–34.) Teliga „álmaiban legtöbbször elmosódva, fekete-fehérben nézte végig, amint külső kényszerítés nélkül, önszántából átül benzingőzös fülkéjéből a koszos rekeszek valamelyikébe hangoskodó szárnyasai közé”. (*A fű kint*, 6.) Mindazt tehát, ami a szereplőkkel megtörténik, többnyire a legendák és álmok homálya veszi körül. Berniczky Éva számára éppen realitás és álom határának folyamatos feloldása teszi lehetővé a kárpátaljai miliő minél pontosabb megjelenítését. A konkrét tértapasztalaton túl egy mitikus-álomszerű tér képzete artikulálódik a kötet lapjain, ily módon a *Várkulcsa* nem csupán egy régió állapotrajza, hanem a kelet-európai létezés determináltságának, abszurditásának dimenzióit tárja fel. Ebben a tekintetben fontos előzmény Bodor Ádám vidék-felfogása, de – miként többen rámutattak már – Berniczky éppúgy kapcsolódik Krasznahorkai László szereplőinek reménytelen-

ségéhez, Tar Sándor novelláinak szociografikus mélységéhez, mint a mágikus realizmus törekvéseihez. Mindeközben pedig – beépítve a különböző hatásokat és előképeket – egyéni hangot és prózanyelvet, prózavilágot alakított ki magának. A szerző láthatóan nem mond le a meseszövéssé, a történetképzés szándékáról, ezzel együtt számos ponton reflektál a szövegalkotás és az elbeszélés módjára, olykor problematikuságára, s rákérdez az írás, a műalkotás mibenlétére: „Pászítgatom, rakosgatom a sötétben, mint szétépett játékok. Az illesztéssel jócskán elvacakolok, könnyebb lenne két méteres, különbejáratú kartondobozt tolni egymás mellé, a makett ugyanúgy festene, mint a valódi. Amikor sikerül egymásra tolni az elcsúszott szinteket, már nem tudok örülni neki, mert kiderülnek mind a borzalmak, amelyeknek feltárásában, akaratlanul bár, részt vettem. Kezdem megérteni, a képzeletet feltöltő valóságot csak így lehet, másképpen képtelenség újraindítani.” (*Már csak a versenyegerek*, 189.)

Az önidentitás kérdésköre sem első alkalommal tematizálódik Berniczky Éva opusában. A *tojás-*

arus hosszúnappja kontextusában és a kisregény terében ugyancsak alapvető problémaként exponálódik az önazonosság bizonytalansága, meghatározásának kérdésessége. Az indító novella főhőse, Teliga az „anyja családnevét viselte, holott sem árva, sem félárva nem volt, csupán házasságon kívül született, és az apja megmaradt az ismeretlenségben”. (*A fű kint*, 8.) Sirochman, a koporsókészítő „[n]em ismerte sem anyját, sem apját, a semmiből jöves és sehová sem tartás felmentette a háborgás alól”. (*Temetővirág*, 90.) Kisloika nem lehetne Sirochman felesége, mert voltaképpen annak vér szerinti lánya, „nem folytathatná ilyen egyszerűen az életét a saját anyja, a rég halott Molnár Lolika életeként a saját apja oldalán”. (92–93.) A következő idézet az alakváltozás, az önmagából való kilépés folyamatát demonstrálja: „Csiri utólag már szinte biztos volt abban, hogy anyja, aki madárnak született, apja kedvéért változott emberré. Leborotválta a pihényi tollakat, gyufát gyújtott, két ügyes mozdulattal leperzselt a pelyheket, szemöldököt húzott a szemöldökcsontra, feltette szemhéját, körberajzolta a száját. A milliméter-

terre kiszámított arc követte az eredeti csontok nyomvonalát, neonos bőre alól mindvégig áttetszett a ragadozó madár.” (*Részket a békacomb*, 148.) Ugyancsak ezt példázza Petró átváltozása, az a jelenet, amelyben az őt felkereső asszony előtt a férfi villámgyorsan leveti rendőrmaskaráját, s állatorvosnak öltözik. (*Secondhand cső*) A *Fordul a páternoszter* című novellában pedig az elbeszélő anyja kíván lenni saját, korán félárvává lett apjának. „Ha egy mód van rá, ha lehetséges ezt így utólag intézni, visszafelé. Visszafelé szülni, időt felforgatva hozni a világra azt, akitől származunk.” (175.) Ám ezzel együtt úgy tűnik, mintha a különböző abszurd kísérletek éppen a kilépés, a kitörés, egyáltalán bármiféle változás reménytelenségét hangsúlyoznák.

A *Várkulcsa* olvasása közben úgy tűnt, a szerző fegyelmezetten kezelte jól bevált módszereit és eszközeit, s kiküszöbölte az előző kötet valamennyi esendőségét. A kisregény izgalmas kísérlete, remek megoldásai után ismét a rövidebb fesztávú prózai formában talált magára, s ezúttal is megbizonyosodhattunk arról, hogy a novella Berniczky Éva igazi műfaja.

► KOLOZSI ORSOLYA

Egy tabáni „szarvasgomba”

Kerékgyártó István: Trüffel Milán

„A sikeres csaláshoz amúgy mély emberismeret, kellemes felépés, dús fantázia, nyelvismeret és gyors észjárás szükséges.” – hangzik a tömör, a legfontosabb tényezőket mégis magában foglaló megállapítás a *Trüffel Milán avagy Egy kalandor élete* című regény első felének lapjain. Kerékgyártó István regényének főhőse birtokában van ezen tulajdonságoknak, így a sváb és szerb felmenőkkel rendelkező, tabáni gyermek lassanként a Monarchia egyik legnagyobb formátumú szélhámosává válik. Ezt az életutat követi nyomon a szöveg, lineárisan, a gyermekkortól haladva, egyes szám első személyben, mindent Trüffel Milán szemszögéből bemutatva, elegáns, nehézségtől mentes nyelven, kifejezetten olvasmányos stílusban.

Már az első lapokon kiderül, hogy az elbeszélő-főhős emlékiratai megírására készül, egy olyan élet elbeszélésére, melynek legfőbb saját-sága a rejtőzködés, a rendszeres ál-név-használat, a titokzatosság. Egy idő után azonban ellenállhatatlan a készítés arra, hogy ezt a szándékosan homályosnak tűnő életutat megmutassa, ezzel együtt saját identitását – mely könnyen szétforgácsolódhat a különböző szerepek mögött – is megerősítse, s természetesen némi büszkeség sem hiányzik az okok közül, hiszen „Tudod komám, egy finom kis krisztinai polgárleányt elcsábítani a farsangi mulatságban, és arról nem beszélni a cimboráknak, olyan, mint titokban átúszni az óceánt.” Agyermekkortól szép ívben haladó történet a kezdeti, apró kártyacsalásoktól egészen a nagy, nemzetközi bankhálózatokat is érintő csalásokig kíséri a hőst, aki az évek folyamán egyre dörzsöltebb-

bé, vakmerőbbé és ennek következtében gazdagabbá válik. Még fiatal korában egy trafikrablás miatt börtönbe kerül, ahol megismerkedik a korabeli csaló-társadalom színe-jával, innentől már egyenes az útja ebbe a különös, rendkívül szimpá-tikus módon megelevenedő világba. A szöveg nem csak nyelvhaszná-lata, sodró lendületű tempója miatt élvezetes, hanem a különböző „gaztettek” bemutatása, részletes leírása, az agyafúrt tervezés, majd a kivitelezés is igen szórakoztató. Egyik alkalommal – még „pályá-ja” elején – a Nemzeti Kaszinóba siet, ahol a magyar arisztokrácia színe-java szórja a pénzt, Esterházy Miklós elé lép, akit a bizalmas hatás elérése miatt letegez, majd nem áttall hatezer koronát kölcsönkérni egy kártyaadósságra. Mire Esterházy gróf felocsúdik, a szemtelen, ugyanakkor névtelen alaknak már híre-hamva sincs, eltűnt a jelentős summával együtt. Trüffel pedig a sikereken felbuzdulva egyre nagyobb család-sokba, gaunerkedésekbe veti bele magát. Váltót hamisít, különböző, rég nem látott rokonok képében jelenik meg nagy méltóságú családoknál, így is pénzt csalva ki. A regény majd minden fejezete egy-egy újabb, sohasem egy kaptafára épülő, hanem rendkívül változatos módon elkövetett gaztettnek a leírása, felidézése. Bár a szöveg egy csalórolról szól, a főhős eleganciája, intelligenciája, hatalmas bátorsága és vakmerősége elismerésre készíti az olvasót, aki képtelen rokonszenv nélkül követni Trüffel kalandjait, melyek egy egyértelmű fejlődési ívet rajzolnak ki.

Ennek a nagyívű fejlődést mutató életútnak – mely természe-

tesen nem mentes a kétségektől, nehézségektől sem – a bemutatása elsősorban a 19. századi, klasszikus fejlődéregények hagyományához kapcsolja a szöveget, ugyanakkor a különböző helyszíneken, változatos kalandokba bonyolódó hős a pika-reszk-tradíciót is bevonja az értelmezésbe. Ha a legközvetlenebb és már az első oldalakon szembe-tűnő irodalmi rokonságot keresnénk, akkor a Krúdy, Petelei, Gozdsdu, Cholnoky nevével fémjelezhető időszak és az említett szerzők elbeszélsmódja juthat eszünkbe, ha még konkrétabbak akarunk lenni, akár Szinbád figurájával is találhatunk jócskán párhuzamot. A millenium, a századforduló és a huszadik század elejének világa ugyanis ezen elbeszélők modorában és eljárásai-nak valószínűsíthető ismeretében elevenedik meg. A budai, pesti kisvendéglők, a kávéházak nyüzsgő világának bemutatása mögött sejthetően alapos és elmélyült kutatások rejlenek, a regény szinte kordokumentumként is olvasható, rendkívül pontosan rajzolja meg azt a légkört és miliőt, mely ebbe a békebeli világba vezet, elődeihez híven nem feledkezve meg a kulináris élvezetekről sem: „Egy krumplidarabot villájával megtör, de nem pépesre, hisz ha erre vágyna, akkor mindjárt pürét kért volna, inkább apróbb darabokra zúzza, közepébe kis krátert képez, zafot csurgat belé, és késével vékony szeletet vág a haragoszöld erőspaprikából, ezzel koronázza a burgonyahalmot. Az egészet ügyes mozdulattal a szájához emeli. Aztán a kockára vágott üröcmbdarab következik, olykor egy villányi uborkasaláta. Élvezettel őrli fogai közt a porhanyós, és mégsem széteső húst, a krumpli apró mor-

zsáléka sem vész kárba, azzal a zafotot sűríti. (...) Emberünk most suszterláblit rendel – azt a ropogós, köményes zsemlecskét –, megtöri, a zafotba mártja, majd a csontos húst a kezébe fogva rágni kezd. Most már nincs szükség késre, villára, csak hárman maradnak: a csontos hús, a zafotos zsömle és az atyafi. Látszik, hogy ez a vacsora tetőpontja. Szuszogó matatás, morgó harapások, porcok csikordulása.”

A főhős-elbeszélő kalandor neve is valamiképp a gasztronómiához kapcsolódik. A trüffel egyrészt egy rendkívül tömény édességféle, másrészt pedig a szarvasgomba német neve: „Szóval ez a szarvasgomba. A trüffel-veszem kézbe az egyik fekete labdacot, és nézem, mintha csak magamat vizsgálnám. Ez – bólint a férfi. – Trifla, trufola, gímgomba, földi kenyér, a sváb falvakban trüffel, mert németül így mondják, franciául la truffe, olaszul meg tartufo.” S ha a szarvasgomba az étek királya, az egyik legdrágább élelmiszer, különleges, intenzív ízű és „élőhelyét” tekintve titokzatos, a rejtőzködés nagymestere, akkor azonnal érthető, miért is értelmezhető beszélő névként e szokatlan vezetéknev.

A történeteket időrendben elmesélő szöveg egyértelmű és áttekinthető linearitását már a kezdetektől különös levelek, úgynevezett jelentésköz szakítják meg, melyek fejezetcímet sem kapnak, de a szerkezetet igen érdekessé teszik. Ezekből a jelentésekből derül ki ugyanis, hogy a több éve Dél-Amerikában élő hős – miközben visszatér Budapestre, hogy egykori kedves városrészének, a Tabánnak a lebontását végigkísérje, és megírja emlékiratait – a királyi rendőrség megfigyeltjévé is válik. S ahogyan az életrajz bontakozik ki, úgy válik nyilvánvalóvá ezekből a közbeékeltek, rövid jelentésekből, hogy Trüffel Milán sorsa hamarosan megpecsétlődik, inkognitóját leleplezik, s egyre közelebb az idő, mikor letartóztatják. Hónapok alatt megírt emlékezését elviszi egy közjegyzőnek, azzal a feltétellel helyezi letétbe, hogy csak húsz évvel később, 1953-ban válik kibonthatóvá. Az ezt követő napon pedig letartóztatják, így zárul az élettörténet, és így ér össze végül a kétféle szövegípusból (elbeszél-

lések és jelentések) összeálló regény.

Bár Kerékgyártó István regénye a klasszikus, időrendet megtartó, realista elbeszélői hagyományhoz kötődik, figyelmen kívül hagyva a fragmentáltságot, a-linearitást, a prózára jellemző sajátos metaforikusságot napjainkban még mindig domináns trendjét, azért nem állítható, hogy ne lehetne így is rendkívül sok fogást találni a szövegben, sokféle irányba elindulva a lehetséges interpretációkkal.

Az egyes szám első személyű narrációra a személyességen túl nagyfokú ön-reflexió jellemző. Trüffel, „hivatásából” adódóan is kénytelen folyamatosan elemezni, analizálni a különböző helyzeteket és benne önmagát. Valamint szükség van arra, hogy kívülről, bizonyos távolságot tartva tudjon nézni a történetekre, ugyanis „egy igazi csaló eljártssza, és nem elhiszi, amit tesz.” Mivel léthelyzete a megtévesztés, a másnak-látszás, az identitások cseréje, kénytelen saját analitikusává is válni, hogy valamiféle egységet megőrizhesen. Éppen ezen sajátosságok miatt a regényben egy igen jelentős pszichológizáló vonal is meghúzódik, érte ezt most a szó pozitív értelmében, mert egyetlen pillanatra sem válik mindez öncélúvá vagy mesterkeltté. Érdekes adalék még egy – nem kifejezetten domináns, de rövid vizsgálatra mindenképpen érdemes – filozófiai vonulat a regényben, melyen nem is igen csodálkozhat az, aki tudja, hogy a szerző maga is iskolázott filozófiailag. Trüffel Milán maga is olvas filozófiát, elsősorban az élvezetek bölcselése érdekli. A görög hedonisták után leginkább az angol utilitaristák keltik fel az érdeklődését, Bentham és Mill tanai több helyen képezik elmélkedéseinek alapját, akikkel aztán szembe is fordul és a gyönyörre vonatkozó vágy mindenek felett álló hatalmát és erejét hirdeti. A szöveg azontúl, hogy kiválóan bemutatja a századforduló környéki Budapest és a tágabb Monarchia építészettét,

Kalligram Kiadó, Budapest, 2010

társadalmi berendezkedését, hangulatát, egy-két figurát is megelevenít ebből az időszakból. A kitűnő festő, Mednyánszky László, vagy Szabó Dezső, ezek a valóban létezett alakok is a fikció részesévé válnak. A utolsó oldalakon a főhős részt vesz egy felolvasóesten, ahol Thomas Mann beszél készülő regényéről, melyet egy Felix Krull nevű szélhámosról szándékozik írni (*Egy szélhámos vallomása*), s melynek kapcsán Trüffelben felmerül, hogy a csaló és a művész között nem lehet nagy a különbség, hiszen voltaképpen mindkettő a tettetés nagymestere, aki a nem-létezőből épít világokat: „...az igazi csaló egy élő, de a valóság birodalmába még el nem érkezett igazságot ruház föl dúsan, hogy ezzel elismerésre és méltánylásra tegyen szert. Hogy majd” mindenütt csak a látszat számít, s a világ folyton arra vágyik, hogy becsapják, szinte üvölt a vágytól, hogy csalás áldozata legyen. (...) Ugyanúgy, ahogy a szélhámos, a művész is küzd a tehetségtelen világgal, és kineveti azt.” Ha ez így van, és Trüffel Milán történetével csak becsapják az olvasót, akkor az irodalom – és különösen ez a regény – a becsapás egyik legkellemesebb módja, ne féljünk áldozatává válni.

► CSÁBI DOMONKOS

Cserepek

Sarusi Mihály: Pinceszor; Hiábahaza

Sarusi Mihály két legújabb kötete – bár a második esetében saját műfaji meghatározása szerint regényről van szó – leginkább a kisepika fogalma alá tarozó írásokat tartalmaz. E fogalom pedig a két kötet ismeretében némi pontosításra szorul, hiszen – és ez az egyelőre még fennálló posztmodern idején erényt is jelenthet – történetről mint befogadói szempontból kitüntetett elemről a töredékszerűség felől lehet csak beszélni, mindkét kötetben más-más okból és céllal. Lássuk hát, hogy a megjelenés szerinti időrendben haladva ez mit is jelent!

A *Pinceszor* kilencvennégy (a bevezetőnek szánt szöveggel

együtt kilencvenöt) hosszabb-rövidebb, átlagosan egy-két oldal terjedelmű írásból áll. Alcíme szerint: *Boros úti beszélyfüzér a „Magyar gigába magyar nedűt” nótájára* (e mondat a bevezető írásban visszaköszön, immár nem „népdalként”) – az alaphang a nyilvánvalóan fiktív és a tematikai irányt is bejelentő (ál)népdal megfogalmazása szerint a humoré, vagy – ahogy a kötet fülszövege tudósít – az iróniáé. Erre a hangnemre, ha csak közvetetten is, de már maga a cím is utal, hiszen a pinceszor nem mást jelent, mint egymás után több borospincét meglátogató baráti borkóstolót, amely többnyire nem depressziós

zömében egy-egy bonyodalom köré szerveződő történetet beszél el. Nos, a *Pinceszor* beszélyeinek esetén nem erről lehet szót ejteni, teljes történetek nem olvashatók bennük és közöttük, legfeljebb töredékek (vagy viccek) formájában. A szövegek szervező elvét inkább egy beszélgetés utalásokkal telített, teljesen ki nem mondott (elharapott) közléseinek fiktív szituációja adja, amelyekben nem egy esetben több beszélő is megnyilatkozik párbeszédes formában, akár egymás mondandójára játszva, egymástól teljesen el nem is különíthetően. Ez a nyelv közelít a köznyelv megnyilatkozásaihoz, időnkénti szándékos archaizáló elemeivel és szintén szándékos, az idegen eredetű kifejezéseket a kiejtés szerint, vagy rájuk magyar megfelelőt találó törekvésével. (A baráti beszélgetés fiktív szituációja pedig azt a kérdést veti fel, hogy ki lehet a megszólított?) Az egyes beszélyekben megnyilatkozó beszélő (akiről nem tudni, hogy minden egyes esetben ugyanaz a valaki-e) nem egyszer megszólítja önmagát, ebből valamilyen az írások mögött meghúzódó, azokban villanásszerűen megjelenő úti eseményekből arra lehet következtetni, hogy a szerző valós élményeiből veszik eredetüket. Az egy-egy bor kapcsán meginduló beszélgetésekben (természetesen csak a helyre vonatkozó utalások bonthatók ki, az időre nemigen. Utóbbi abból a szempontból nem is fontos, hogy nem kifejezetten pusztán megélt események elbeszéléséről van szó, a megidézett időkben a jelen, rég- (a történelmi Magyarország) és közelmúlt (a diktatúra, a létezett szocializ-

mus – határon belül és kívüli) viszonyai köszönnek vissza (alkalomszerűen némileg szociografikus ízzel). A fentebb említett humor a viccekben, és a többször – nem szövegszervező erőként érvényesülő és nem egyszer ismétlődő – szójátékokban köszön vissza. A fülszövegben jelzett irónia említése pedig annyiban nem helyénvaló a kötet írásainak jellemzésekor, amennyiben az irónia többnyire egy hangnem megszakításával, és az annak nyomán létrejövő kettős kóddal írható le. A kötet íásaiban viszont elejétől a végéig ugyanazon hangnem uralodik, nincs szó tehát a retorikai regiszter átváltásáról.

A *Hiábahaza* című regényben a műfaji különbözőség ellenére az elbeszélés szintjén hasonló töredékszerűség, fragmentáltság érvényesül. Szintén leginkább egy kocsmai társalgás fiktív beszéd-szituációja logikájának feleltethető meg az elbeszélői rend. A regény helyszínéeként szereplő bánsági magyar falu, Szentjánosháza múltjának epizódjait afféle modern igricként elmesélő Sanyi bácsi a falu kocsmájában avat be mindenkit – a vele szedőbe elegyedő, többnyire nem nevesíthető szereplőket és az olvasót – a szórványban létező magyar község történeteibe. A középpontban mégsem ő áll, hanem Kurucz Jani, a parasztfiú, akinek története a múltat és jelent szeszélyesen, az élőbeszéd szertelenségével kanyargó elbeszélésben megbúvó eseménydarabokból áll össze. Az ő önálló élet felé való törekvésének eseményei (saját lábra állni és asszonyt szerezni), amelyekben mindezek mellett érzékelhetővé válik egy idegen nyelvi közegnek kitett, és a maga önazonosságát (hatékony támogató közeg híján) többnyire a tudatosság előtti szinten megélt ember helykeresése is, hivatott modellálni egy fogyó közösség lassú pusztulásának folyamatát. Az otthonnak is megfelelni vágyó fiatalember még az 1989-es fordulat előtt Magyarországon próbál szerencsét (az otthoni választottait elutasító szülői magatartás miatt is), majd a román diktatúra zavaros körülmények közötti összeomlásának idején visszatér (amely vissza-

térésben persze szerepet játszik az ugyancsak identitásválsággal küzdő magyarországi közeg elutasítással felérő közönye is), hogy hazatérve egy román lányt vegyen feleségül, s hogy a legszűkebb közösség, a család nyelve váljék így idegenné. A kör bezárul – némiképp a regény szerkezetét tekintve is, hiszen Jani román feleségével kapcsolatos perpatvarral indul, hogy a folyamat aztán a mű végére kiteljesedve kanyarodjon vissza a kiindulópontához (s hogy a regény címe is értelmet nyerjen). De Jani mellett – az említett fiktív beszéd-szituációnak megfelelően – ugyanakkora státusban szerepel a regény szövegében a falu magyar nyelvű közössége. Mint a *Pinceszor*ben, itt is bizonytalan az elbeszélő szerepe, a párbeszédekben (amelyek néhol a tipográfiában sincsenek dialógusként elkülönítve) több, bizonytalan kontúrú megnyilatkozó van jelen, egy a szöveget író (vagy inkább: lejegyző) ének mégis vannak nyomai (főleg akkor, amikor kiszól a szövegből: „Nem hölgyíró vagy, mégis” – 18. o.). A kollektív megnyilatkozásokban elhangzó történetfoszlányokból (és az e regényben is megidézett viccekben) kirajzolódik a románul Sinioan-nak elnevezett Szentjánosháza „története”: a XIX. és XX. század fordulójának ideje, amikor még uraság is élt a vidéken, a román bejövétel és impériumváltás falubeli eseményei, a faluból Dél-Amerikába elvándoroltak sorsa (akik miatt otthon, a szomszéd közösségek Brazíliának kezdték csúfolni Szentjánosházát), az, hogy a két bécsi döntés következtében Magyarország ugyan közelebb került, de a falu mégis kívül rekedt ottan, a román kommunista diktatúra időszaka, a Jugoszláviába, Magyarországra, Németországba és a világ több irányába lezajlott szökések és kivándorlások története, a román oldali bozgorozás és a magyar részről érkező románizálás, 2004. december 5., egyszóval az identitás megbillenésének és sorva-

dásának megannyi epizódja. Mint a *Pinceszor*ben, a köznyelvit idéző nyelvi regiszter mögött „terepmunka” érezhető (szerzői tapasztalat?), valamelyes szociografikus atmoszférát kölcsönözve a műnek (vagy szövegszerűbben: az előbb említett lejegyző egy fiktív – ? – alkalmi csoportosulás beszélgetés folytatói közé lépve). A(z irodalmi?) köz-tudat perifériáján létező, szöveggé alakított problémaanyag szándékolt vagy önkéntelen töredékességgel utal általánosabb értelemmel bíró kérdésekre (identitásválság és -pusztulás, a nyelvben benne rejlő félreértés lehetősége) felé nem avatva szövegalkotó erővé, hanem mintegy leíró, tudósító jelleggel.

A két kötet szövegei a nyelvben nem érzékelnek korlátokat, pusztán mellékes szerepű – nem szövegszervező elvként működő – lehetőséget a szójátékra, egy oldott, elmosódott vagy szándékosan bizonytalan kontúrúnak megtartott elbeszélői diskurzusban szólnak (ismételve: némi leíró, szociografikus ízzel) a távoli és közeli magyar múlt csillámló történetcserepeiről.

Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009.
VárUcca Műhely, 2010

Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009.
VárUcca Műhely, 2010

► TARJÁN TAMÁS

Jégverem-gőzfürdő

Térey János: Jeremiás avagy Isten hidege

Inkább regénybe kíváncsi – eredetileg epikai feldolgozásra tervezett – anyag formakereső lüktetése, kivételes nyelvi erudíciója ül részleges győzelmet a verses dráma alakítási nehézségein. Térey János önmaga és a recepció által is trilógiának („magyar trilógiának”) tekintett három színműve – *Kazamaták*, Papp Andrással, 2006; *Asztalízene*, 2007; *Jeremiás avagy Isten hidege*, 2009 – a múlt–jelen–jövő időszerkezet és egyéb összefüggések mellett elsősorban a kazamata-gondolat, kazamata-motívum által szerveződik dráma-hármassá. Az első, az 1956-os darab a címével is elbeszéli a helyszínt és létállapotot, amelyben játszódik. A második elegáns étterembelsőt kapott színtérként, de az éjszakai és bunkerszerű bezártság abban is domináns. A legújabb, most vizsgálandó mű, a Magvető kiadványa a már metróvonallal rendelkező Debrecen mélyállomásaira telepít a nyolc jelenet közül ötöt. Apafája és Csapókert megálló még, az utolsó – Tócvölgy, Cívís rakpart – megálló már az utcaszinten épült, Fényes udvar, Verestemplom, Városháza, Külsővásártér, Tócsokert megállókat sülyesztették valóban a földfelszín alá. A *misztérium nyolc képben* műfajjelölésű alkotás a stációs dráma szabályai szerint ezeken a pontokon vezeti végig címszereplőjét, Nagy Jeremiás országgyűlési képviselőt, egészen a metróvonal – és a hős életének végállomásáig. A másik „címszereplő”, Isten, illetve az ő hidege a bibliai nyelvezet, a próféta és a feloldhatatlan hiányállapot képében kíséri el az utolsó vesszőfutására űzött figurát.

Térey mindig erős, ellentétes dimenziókat játékba hozó dramaturgiájának jellegzetes eljárása, hogy Jeremiást kánikulai melegben, a hőségriadó óráiban, majd ítéletidőben éri utol Isten jelképes hidege, a kazamata-klíma. A hőségen kívül a közlekedési sztrájk is megbénítja a Budapestre visszatérni igyekvő, a pályaudvarra tartó Nagyot: nem jár a metró. De a tehetetlenség, korlátozottság mintegy be is váltja a képviselő a VII. kép elején kimondott, a lappangásból, az elszámolás vágyából-kényszeréből már addig is előbukó felismerését: „Vérszagot kaptam ma reggel. Kíváncsi lettem, / Vajon hol vannak az egykori osztálytársak? / A családom törtrésze. A szomszédok. A klubtársak. A polgárok, / Akiknek gyűrűjében sokat éltem. Fél életemet”.

A népes szereplőgárda tagjai: a negyvenöt éves Nagy Jeremiás anyja és mindössze huszonkét esztendő, beteg húga, továbbá az unokabátyja; az egykori dóczyista gimnáziumi iskolatársak és egy hajdani tanár; régvolt és frissebb szerelmek nő-médiama; egy-két külső személy; s végül a cívísváros 1714 és 2007 közötti múltjából kielevenedő, immár halott egykori élők. Ezek a szereplők sokáig elég merev – sorrendi egymásutánban, prezentálva felléptető – szisztéma szerint kerülnek a főalak szeme elé. Találkozik velük és elválik tőlük. Később a személylajstrom – s vele a morális konfliktusok számbavétele – rugalmasabbá, életszerűbbé válik, a feltűnő-letűnő figurák vissza-visszatérnek: megtermi önmagát a sok százados, tipikus debreceni televény.

Nem tévedés azt állítani, hogy a *Jeremiás* legfontosabb tényezője maga a város. Térey János szülővárosa; „Debrecen, mint akarat és képzet.” A város, melyre – és fiára – a négy, remekül megtalált mottó egyike, Witold Gombrowicz *Esküvő* című színművének Spiró György fordította szemelvénye ráillik: „Szülői házába tér meg a fiú, de háza / Már nem ház / És a fiú sem fiú. Tehát / Ki tér meg és hová? / Sutba az emlékekkel! Előre! / Ne térjen vissza senki sehová!” A tékozló fiú fonák toposzát a tékozló város toposzával kiegészítő idézet Nagy Jeremiás végső haza nem találását és önmaga felett meghozott ítéletét készíti elő.

A többi mottó és a keretül szolgáló két citátum, a két 0. jelenet (*A nyitány. Ráday Pál 210. dicsérete; Debrecen, 1751 – A zárókórus. Szenci Molnár Albert XXV. zsoltára, Bourgeois L., Genève, 1544. Zenéjét szerezte Marot Károly*, részlet) ugyanúgy főleg a régmúltba visz vissza, mint a szöveg modern szó-készletet, kifejezéseket is adaptáló archaikussága. A bőséggel ömlő nyelvi lelemény, a sorhosszúsággal kevésbé törődő lírai-drámai dikció a legkétségbevonhatatlanabb értéke a műnek. A múlt jelenként és jövőként történő appericiálása nem nehézségek nélküli. A futurisztikus misztérium cselekményidejét valahol a középtávú jövőben kell elképzelnünk (erre akadnak utalások, ha kevés is; Térey egy nyilatkozatában kb. 2030 körültre helyezte az időzónát), holott karakterében rendre a tegnapi, mai Debrecen épül meg. Ugyanakkor a szerzői utasítások ekként summázódnak: „Ami volt és ami van; ami nincs már, és ami

lesz vagy sohasem lesz: mindez együtt. // Mindez együtt, mégpedig augusztusban, hármas fokozatú hőségriadó idején. Egyébként kívül az időszámításon; csak az augusztus biztos”. Tovább bonyolítja a képletet, hogy az instrukcióból az sem marad ki: „Játszódik Nagy Jeromos elméjében”.

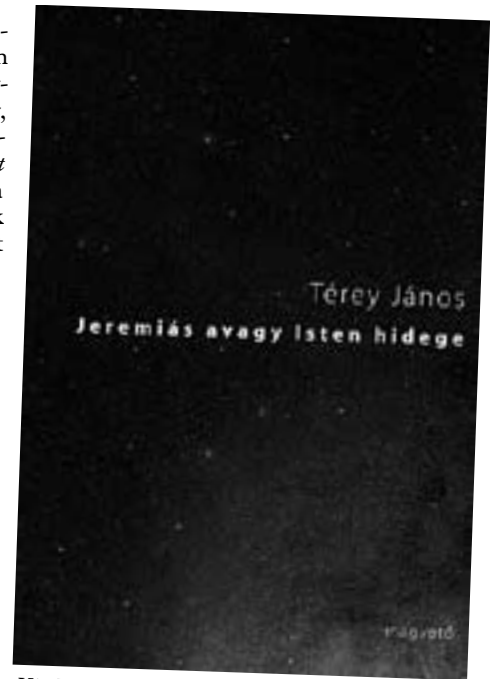
A túl sok megengedés túl sok megszorítás is; vagy fordítva. Jeromos elméje, úgy fest, a valóságot szabja újra, melyet az évszázadok Debrecenének posztójából göngyöl ki a dráma. Hozadéka az eligazításnak, hogy a Debrecen-utazásban valamelyest előkészíti *Az ember tragédiája*-allúziókat: a Madách vizionálta hatalmas emberiség-utazás szintén a tudatban, Ádám (álomi) tudatában megy végbe. A *Jeremiás* lapjain a főhős és Cucor (egykori osztálytárs, mostanig barát) kettőse értelmezhető az Ádám–Lucifer, Faust–Mefisztó polémia, vagy a Dante–Vergilius lélekvezetés felől is.

Bori (Nagyné Bakóczy Borbála, Jeremiás anyja) a kezdet kezdetén, szépségesen gyengéd négy sorban jövendőli meg fia végzetét: „Huss. Ez az első napja / A maradék életednek. / Bemész a városba? Nem is szóltál. / Köszönés nélkül?... Kicsi fiam”. Huss: elszáll a lélek madara, a *maradék* élet első napja az ismét „kicsi fiú”, az ifjúsága színterére visszahulló férfi java korban derékba törő (szükségképp lezáruló) életének utolsó (fél) napja is. Kora reggel, nyolc órakor nem jön a nyugtalan sietséggel várt mérőszelvény az első képben (hét ízben mégis így sötétülnek el a stációk: „Hallani, amint egy szerelvény elrobog”), és éjjel fél tizenegyet mutat az óra a végállomáson, amikor az addigra többszörös gyilkos Nagy arra készül, hogy egy szabázzalóval kivágja a saját nyelvét, Szörnyű Ottó nyelvű rendőrtizedes pedig arra, hogy fegyverének célzott lövéssel leterítse a körözött honatyát. „Sötét. Az eső hangja” – s már csak a zárókórus van hátra, a kísérteteken kívül az összes szereplővel, de Jeremiás nélkül.

A városáról, bázisáról, ifjúságáról leszakadt ember tragédiája – talán inkább csak fokozatosan bevallott, aztán önkezeléssel és a város

hatósága által is megbüntett csődje – a darab. Egyben a város tragédiája, vagy legalábbis kényszerű, vegetatív, reflexív, konfesszionális kimutatkozása. A *képviselés* ellátó ember válik le róla: a potenciális legjobbjá bukik el legrosszabbként, de saját polgárainak mindegyike is belebukott valamibe. (Jeremiás listán befutott képviselő, tehát nem közvetlenül a város akaratából ül mind passzívan a törvényhozásban.) A városkritikai panoráma nagyszabású, nagyszerű, és specifikus debrecenisége ellenére is (magyar) történelmi urbs- és sorsmodellnek tekinthető. A szeretve gyűlött „holtig haza” (ahogyan a szintén debreceni Szabó Magda nevezte) léte nem egyszerűen régi és mai polgárainak sorsösszege, hanem *személyesült* város-sors. Szinte nincs is más lényeges indoka Nagy Jeremiás idő előtti kiégésének, vesztének, mint az önmagát az említett szereplőkkel reprezentáló város kettős megítélésébe való, szabadulást nem ígérő besoroltság. A verestemplomi jelenet két passzusában így bukik Jeremiásból rajongás és taszulás: „Voltak kemény telek, / S az Alföld jégvermét, legszebbik jégszekerényét / Úgy hívták: Debrecen” (egy sort is bipolárisra feszít a két eltérő értékminőségű jég-összetétel) – „...várakozással teljes voltam. / Régen, ötven évvel ezelőtt, / Akár egy vasárnapi szavazókör, / Olyan volt a város, én nem csak vasárnap. / Várakozással teljes!... Izgatott. / Leadták voksukat a szebb jövőre: / Slambucföző, pacalzabáló cívisek... / Hat láb mélyen mind e cívisek. / Soványabb unokáik otthon nyáron / Az Alföld gőzfürdője, Debrecen” (a hidegre, Isten hidegére Isten hője tolu).

Drámatechnikai értelemben érdem, hogy szinte valamennyi alak érvényes, érdekes önálló létbe írja magát. Teste, tartása van a szövegnek, sokféle forog. A humor irányába is (egyszer-egyszer a jobbára nem humorisztikusan alkalmazott debreceni tájszóval is). Fogyatékos, a

Kiadó, Budapest, 2010.

hogy e létekekkel nem feltétlenül képes dűlőre jutni az olvasás, és – bár ne jószolgassunk – gondban lehet majd a színházi bemutatás is. Amilyen csipkészerű a kishűg, a már éltében is szemfödél Palánta, amilyen viszonylag vonzó személyiség a sok kevésbé vonzó között Mókus, az elhagyott szerelmi társ, oly kétséges, jut-e tényleges funkció Kusza József nyugdíjas tornatanárnak, s nem könnyű helyére tenni mondjuk az egyik volt osztálytársat, Porcelán László református lelkész, akit időnként nevetőgörcs kínoz, s a rossz nyelvek szerint kokaint árul (szemünk látára is – vagy sem –, egy másik volt osztálytársnak, a zugújságíró Ökrösnek). A jeleneteket nézve nem egyszerű mit kezdeni például a balesetben megsérült, átmenetileg tolszékbe kényszerült Péterfia Jakab alpolgármesterrel. Őt (valószínűleg a mostani szeretőjét) a polgármester asszony, Dr. Poroszlay Sarolta (Nagy minapi szerelmes-szeretője) tolja be a Városháza-kép metróállomására. Sarolta és Jeremiás hosszas, eldurvuló szóváltása során Jakab csupán egy megkészt „Khm”-mel ad életjelet, utóbb két sor erejéig bekapcsolódik a Cucor által (nyelvileg váratlanul, de nem teljesen indokolatlanul) kezdett, a

SOLTÉSZ MÁRTON ◀

„»Ego« az, aki »ego«-t mond”. Identitás és kompetencialitás vizsgálata a lét-nyelvi diskurzusban

Erővonalak. Közelítések Térey Jánoshoz

Az *Erővonalak* (szerk. Lapis József, Sebestyén Attila) című grandiózus tanulmánykötet harmadikét írásával – célkitűzéséhez hűen – igazán komplex képet nyújt Térey János – „a kilencvenes években jelentkező fiatalabb szépíró-nemzedék e kiemelkedő egyéniségének” – művészi teljesítményéről; ám ennél tovább is megy, hiszen látenszen az érkező műfajok hierarchiájának átértelmezésére, recepcióesztétika és aktuálkritika viszonyának újragondolására szólít fel.

Örömmel konstatáltam, hogy – talán éppen a kritika elkorcsosulása, a kritikus inkompetencia, valamint a marketing-irányultságú zsurnálkritika felett (joggal) aggódó hangok nyomására (ld. *Az olvasó lázadása* című kötetet); egyfajta nyílt és bizonyító erejű válaszként – e gyűjtemény értelmi terében a Térey-művek kapcsán folyó-iratban közölt kritikák, recenziók jelentős szerephez jutnak. S noha azt gondolom, hogy az „*Ugyan, ki olvas ma kritikát?*” – kérdés eleddig sem volt igazán jogos, most végre Lapis József és Sebestyén Attila válogatása kezembe adta e kérdés strukturális cáfolatának kulcsát. Az a követelmény ugyanis, melyet Hans Robert Jauss *applikációnak* vagy *alkalmazásnak* nevez, éppen abban áll, hogy „egy adott műalkotás mai hatását fogadtatásának előtörténetéhez mérjük, s a hatás

és a befogadás két fokozatából alkotjuk meg esztétikai ítéletünket.” A Jelenkor kritika-vitájának főbb tanulságairól, a „Főítész halálával” megnyílt (vagy kitisztult) horizont alternatíváiról és veszélyeiről e könyvet forgatva új jelenségre terelődik át figyelmünk, mégpedig a magas színvonalú, lelkiismeretes és gondolatgazdag aktuálkritikára, melynek egy életmű recepciótörténetében betöltött fundamentális, problémafelvető szerepét (továbbá esztétika- és mentalitástörténeti fontosságát) érdemben sosem vitat(hat)ta senki.

Térey prózai és lírai kiteljesedésének, azaz lét-nyelvi fejlődésének históriáját az összegző tanulmányok szerzői (Németh Zoltán, Horváth Györgyi, Balázs Imre József, Borbély Szilárd, Harmath Artemisz, Kricsfalusi Beatrix, Jákfalvi Magdolna) sosem alkothatták volna meg – főként nem olyan érzékletességgel, mint az e tanulmánykötetben látható –, ha egyes invenciózus kritikák szerzői (Angyalosi Gergely, Bazsányi Sándor, Bengi László, Keresztesi József, Kovács Béla Lóránt, Margócsy István, Márton László, Menyhért Anna, Nagy Gabriella, Tóth Ákos) nem próbálták volna meg már a megjelenés pilla-

natában megszólítani az adott művet. A kérdés-válasz dialektikájának egyes lenyomataiból recepciótörténeti szélesedő szövegkorpusz kezelése, elrendezése – így a jelen kötet szerkesztőinek felkérésére írt tanulmányok, valamint e kötet összeállítása maga is – határozottan irodalomtörténeti tevékenység, mely a gadameri hatástörténet elve szerint – nagyon bölcsen – már annak feltárásán fáradozik, amit

Magvető Kiadó, Budapest, 2010

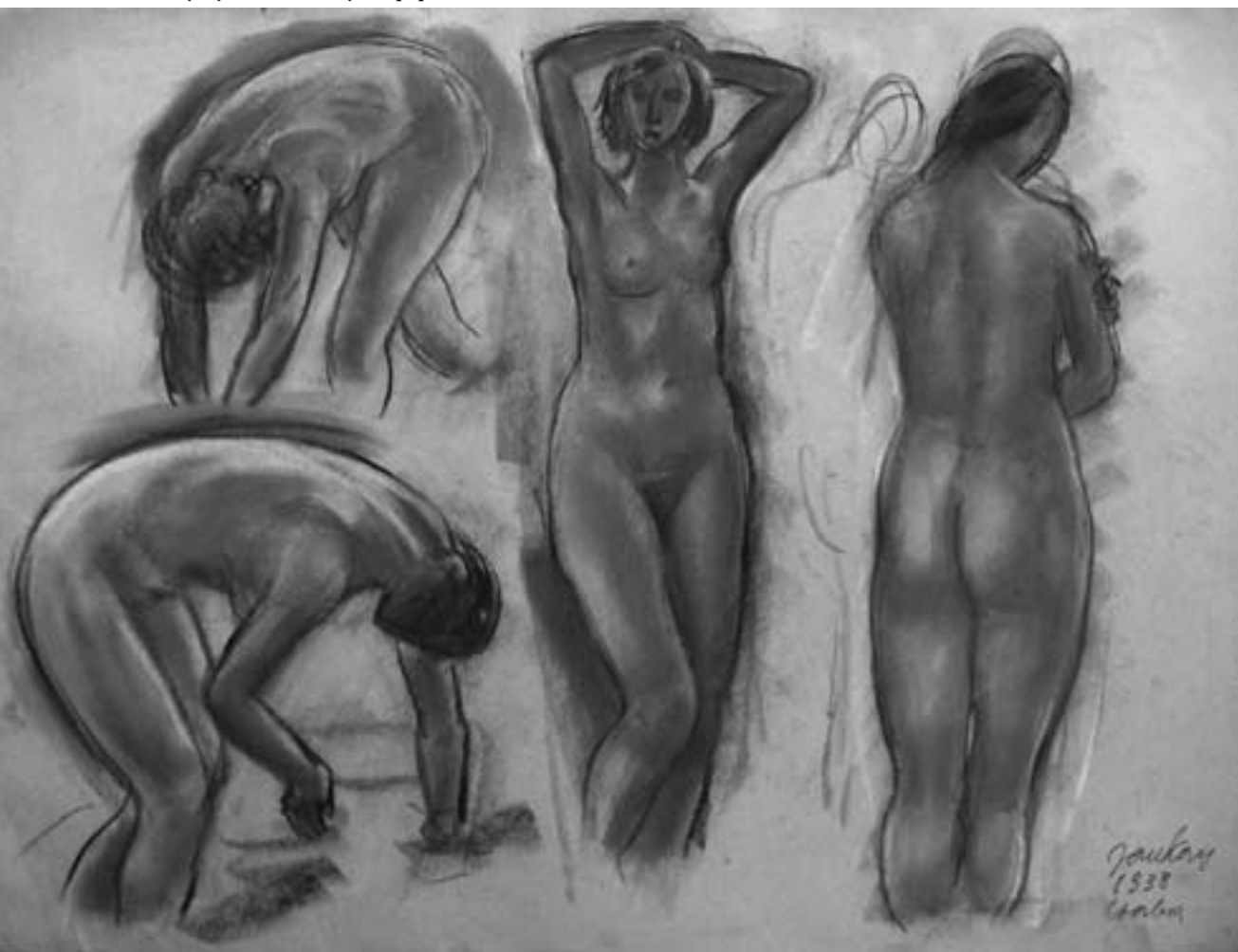
polgármester asszony és Jeremiás által is folytatott angol nyelvű recitativóba. Passzív eszközemberi mivolta aligha tolerálható (hiszen Sarolta halála után ő lesz az, aki a Jeremiás elleni hadműveletet vezényli, és a Debrecenre nézvést is veszélyes „Befejezni a kiürítést. / Zsilipeket megnyitni” utasítást többször kiadja.)

Az elhalálozásokról a korántsem krimyszerű kifejtés ellenére nem nagyon illik elemzésben számot adni. A halálesetek – gyilkosságok – mentális, etikai és egyéb előkészítettsége kérdéses. Térey egy interjúban „elégge fekete” darabnak nevezte a trilógia mindhárom részét. Valóban, mindhárom színmű kikövetelte a halottakat; a *Jeremiás* a metrómély, e hatalmas sírhálózat halottait. (Távoli

dramaturgiai párhuzamként nem haszontalan említeni Bereményi Géza *Kutyák*, 1979 és Békés Pál *Pincejárték*, 1986 című drámáinak bizonyos rokon jellegét.) De, úgy fest, Térey János trilógiázáró misztériumjátékában kell majd még sakkozni holtakkal és élőkkel. A város, mint romjaiban monumentális díszlet és a metró, mint allegorikus pokol, pompás keret: a kivételes tehetségű drámaíró kezére vall. Az apokaliptikus szembesülés-szituáció és többoldalú, többszörös ítélethozatal a jelenetelés és a figuravezetés problematikussága miatt azonban nem elemi sodrú. A nyilvánvaló öszövétségi rájátszásról, az író-prófeta Jeremiás e drámába való meghívottságáról is azért nem szóltunk egy szót sem, mert versnyelvi szinten

ugyan lenyűgöző átok és siralom, bölcséletileg a legalább 20. század közepétől legalább a 21. század közepéig érő *korhárosz* magyar (alföldi, debreceni) leképezése a színmű, ám akár csak a következő sorok, a VIII. kép kiragadott sorai is a vélhető koncepciótól részint függetlenül törnek fel a sem nem Nagy, sem nem Jeremiás Nagy Jeremiás ajkán: „Uram, derekasan feltöltöttem a felhőid!... / Duzzad a Kenderáztató vize. / Mindent elöntött a vonzó vízözön. / Nem kell hozzá szédítő tisztánlátás: / Minden deformálódik, bármit állítasz. / Maradandóság városa, mondják; / Mégis arcot vált naponta, csinosul, csúnyul; / Mégisinc *Aeternitas*. / Nincsen *Communitas*. Nincsen *Caritas*. *Magába zuhanva*.) / Mire volt az egész”.

Átkok (1938; szén, kréta, papír; 480x630 mm; leltári szám: 2009.785.1)

igazán tudunk az eddig ismeretes Térey-életműről, s nem olyan „két-tes ügyek” dokumentarista alátámasztásán, melyek viszonya a szövegekhez mindig csupán közvetett lehet.

*

Amennyiben elfogadjuk Bodor Béla és Tóth Ákos véleményét, miszerint az *Erővonalak* című gyűjteményben található szövegek vizsgálódásának tárgya lényegében véve (még) nem tárgy, mindinkább folyamat, akkor a jelen értelmezői szövegkorpuszt Térey lét-nyelvi útonjárásának, egy kiemelkedő nyelvi képességű individuumszubsztantívumának és szöveg-szubsztantívumának formálódásának műhelynaplójaként is olvashatjuk. Hiszen az identifikációs technikák folyamatos innovációja végső soron annak a piaci mozgásnak feleltethető meg, amellyel összhangban a – Patrizi által már a manierizmusban felismert – *öncsodáltatás*, egyfajta *poétai marketing* segítségével a költő olvasó-felhasználókon teszi élővé (s ezzel próbára) verbális lét-kulcsait – a szövegeket. Ebben a folyamatban – ezt nem győzöm elégszer hangsúlyozni – az innovációnak, a fejlődésnek, az önmagasság-vágynak, s így látni a Bildungnak, a gendernek, a szerepmoделleknek óriási jelentőségük van.

Nemes Z. Máriónál e tematika frappáns kibontására találtam. Az olyan konceptuális képek, mint a „korai kötetek erőszakos hedonizmusa”, a „városok és terek nyelvi birtokbavétele”, a „mohó, hipertrófiás lírai beszélő”, az „önmagasság határa”, az „anorexiás fiú dühös habzsolása”, a „szakrális kannibalizmus”, majd a „tágulás térképészeti felülnézete”, a „hasadás és kívánság kegyelmi állapota”, s végül, mindezek eredményeképp az „epikus, klasszicizáló Térey születése” – magának a lét-nyelvi küzdelemnek pontos folyamatrajzát tesz láthatóvá.

Németh Zoltán a három posztmodern elkülönítésével kissé tágabb kontextusba helyezi a Térey-lírárt körülölelő harmadik posztmodern identitás-problematikáját, amikor a Kemény István-i önazo-

nosság-modelltől a szexuális és etnikai identitásokon keresztül jut el a Térey-szövegek topografikus, nominális és kollektív azonosság-formáihoz. Már Némethnél felbukkan a férfiség, a férfiaság kérdése, mely majd – a nőiséggel kiegészítve – Horváth Györgyinél és Dömötör Editnél lép át a társadalmi nemek tudományterületére. Míg azonban Horváthnál a női szerep tisztázása mellett a kasztráció, az alá-fölrendeltség fogalmai jelennek meg, addig Dömötör írásában a hatalmi stratégiákkal szemben már a tér-konceptciók kerülnek előtérbe. S itt kapcsolódhatunk Harmath Artemiszhez, aki – Jan Assmann nyomán – a Térey-féle térképezeteket az emlékezet tereivel kapcsolja össze.

Valastyán Tamás arra a kétség-telenül fontos tényre hívja fel a figyelmünket, hogy a *hasadás*, az *én szakadékelménye* – mintegy megszédülése – milyen alapvető tapasztalata a romantikus önmagasságtudatnak, s ezért tekinti relevánsnak a romantikus tradícióra történő utalást. Ha pedig észrevesszük, hogy a retorika, a nyelv játéka mögött, vele párhuzamosan a személyiség mozgása, rezgése, játéka zajlik, akkor – miként Valastyán Tamás – rátapinthatunk a költői identifikáció lényegére: a szöveg- és létszubsztantívum(ok) folyamatos, egy költői életműben sosem szűnő táncára, mely azonban oly gyors iramú, hogy az alakokat tisztán sosem láthatjuk, s ezért az *élmény* mindenkor csakis önmagunk megtalálására lehet alkalmas.

Az inter- vagy transztextualitás művészi és kritikai módszerré fokozása, mely néhány évtizede fölforgatta, s valljuk be, bizonyos értelemben új alapokra fektette az irodalomtudományi diszkurzust, voltaképpen megkerülhetetlenné teszi a szerep-modellek, nyelvi referenciák és szövegközi utalások bonyolult hálózatának feltérképezését is. Balázs Imre József éppen erre a – cseppet sem egyszerű – feladatra vállalkozik tanulmányában, melyben megállapítja, hogy az Ady-előképe a konkrét intertextusokon túlmenően a költői szerep és attitűd megidézésében is megnyilvánul Térey verseiben.

*

Végül igazán sajnálatos Borbély Szilárd elvetélt szinopszisának ügye, hiszen – mint az a jelen kötetben közölt fragmentumokból is kiderül – roppant érdekes kérdés az otthon, a szülőföld tudati térformáinak ügye, illetve – általánosabban – az, hogy a szövegekben megbúvó topografikus tér-szervezet az identitás lokalizációja, esetleg izolációja, vagy éppen ellenkezőleg, az önazonosság alapmódusza; s ennek megértéséhez – Debrecen esetében – bizony Adyól Tóth Árpádon, Oláh Gáboron és Szabó Lőrincen át egészen Gulyás Pálig, s az ő erősen ritmizált-retorizált Debrecen-szintéziséig vezet az út.

lemi-lelki öröksége –, már-már kétségbevonhatatlannak tűnik számomra.

„»Ego« az, aki »ego«-t mond” – hangzik Émile Benveniste méltán sokat idézett meghatározása. S az *Erővonalak* című kötet nem is tesz mást, mint ezzel a mondóval, ezzel a megszólalóval, pontosabban a különféle mondókkal, meg-

szólalókkal, megnyilatkozókval – hangokkal, szöveg-szubsztantívumokkal és identitásokkal – foglalkozik; a sokrétűség, színesség, rétegzettség és plurális szociokulturális kódolás felismerésével mindig a költői kompetencia remekbe szabott győzelmét mutatva fel. Lévéen pedig Térey János létkulcs-készlete igazán bőséges, nyelvi termése már

most jókora standot kíván a lét-nyelvek piacán, valamint az ebből következő siker hatására, szömvészete a központilag szervezett „felülvizsgálatok” (melyek egyikenek eredménye ez a kötet is) és a szabadúszó „MEO-ügynökök” (a számtalan érdeklődő elemző, kritikus) figyelmét egyaránt magára vonta.

Lány (1964; tempera, papír; 660x510 mm; leltári szám: 2009.1218.1)

Az előző számunk tartalmából

Kiss Judit Ágnes, Nagy Mihály Tibor, Oláh András, Markó Béla, Jónás Tamás, Fecske Csaba, Turczy István, Szent Ernő, Szálinger Balázs versei

Oravecz Imre, Sarusi Mihály, Bartus Gyula prózája

Tanulmányok a román irodalomról, a kisebbségi magyar irodalmakról, Kun-kovács László művészetéről, a DESZKA Fesztiválról

Kritikák Kiss Judit Ágnes, Szálinger Balázs, Fecske Csaba, Cserna-Szabó András, Balázs Imre, Markó Béla, Lackfi János kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.
Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.